

Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırmaları Dergisi
Uhusbad, Cilt 3, Sayı 1, 2021 (1-93)

CİLT 3, SAYI 1

ULUSLARARASI
HUKUK VE SOSYAL
BİLİM
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

ISSN 2687-2412

UHUSBAD

BAŞ EDİTÖR

Öğr. Gör. Av. Ergün DİLAVEROĞLU

EDİTÖR YARDIMCILARI

Doç.Dr. Gencay KARAKAYA İstanbul Ticaret Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Arzu DİLAVEROĞLU İstanbul Medipol Üniversitesi

EDİTÖR KURULU

Prof. Dr. Nihat ALAYOĞLU İstanbul Ticaret Odası

Prof.Dr. Berat ÖZİPEK İstanbul Medipol Üniversitesi

Prof.Dr. Atilla YAYLA İstanbul Medipol Üniversitesi

Prof.Dr. Hacı DURAN İstanbul Aydın Üniversitesi

Dr. Öğr.Üyesi Elif CESUR İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Dr. Umut ÜZMEZ Bülent Ecevit Üniversitesi

Öğr.Gör. Av. Ergün DİLAVEROĞLU İstanbul Medipol Üniversitesi

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Sedat MURAT Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Prof. Dr. Sami ŞENER KTO Karatay Üniversitesi

Doç. Dr. Gencay KARAKAYA İstanbul Ticaret Üniversitesi

Doç. Dr. Faik TANRIKULU İstanbul Medipol Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir AKIL İstanbul Ticaret Üniversitesi

Öğr.Gör. Av. Ergün DİLAVEROĞLU İstanbul Medipol Üniversitesi

BİLİM ve DANIŞMA KURULU

- Prof. Dr. Atilla YAYLA İstanbul Medipol Üniversitesi*
- Prof. Dr. Bekir Berat ÖZİPEK İstanbul Medipol Üniversitesi*
- Prof. Dr. Sami ŞENER KTO Karatay Üniversitesi*
- Prof. Dr. Hacı DURAN İstanbul Medipol Üniversitesi*
- Prof. Dr. Nihat ALAYOĞLU İstanbul Ticaret Odası*
- Prof. Dr. Sedat MURAT Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi*
- Prof. Dr. Hasan DİNÇER İstanbul Medipol Üniversitesi*
- Prof. Dr. Elif NUROĞLU Türk Alman Üniversitesi*
- Prof. Dr. Şevket ÖKTEN Harran Üniversitesi*
- Doç. Dr. Faruk TAŞÇI İstanbul Üniversitesi*
- Doç. Dr. Elif BAYKAL İstanbul Medipol Üniversitesi*
- Doç. Dr. Serhat YÜKSEL İstanbul Medipol Üniversitesi*
- Doç. Dr. Mehmet Saim AŞÇI İstanbul Medipol Üniversitesi*
- Doç. Dr. Faik TANRIKULU İstanbul Medipol Üniversitesi*
- Doç. Dr. Gencay KARAKAYA İstanbul Ticaret Üniversitesi*
- Doç. Dr. Adem PALABIYIK Bitlis Eren Üniversitesi*
- Dr. Salim ÖZDEMİR Institut für sozialpädagogische-Forschung (ism)
Mainz/Germany*
- Dr. Arzu DİLAVEROĞLU İstanbul Medipol Üniversitesi*
- Dr. Selman DURAN İstanbul Medipol Üniversitesi*
- Dr. Melih COŞGUN Nigde Ömer Halisdemir Üniversitesi*
- Dr. Ömer Erdem KOÇAK İstanbul Medipol Üniversitesi*
- Dr. Hakan KALKAVAN İstanbul Medipol Üniversitesi*

Dr. Cengizhan Yıldırım Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Dr. Hakan Kaya Marmara Üniversitesi

Dr. Osman Akgül İstanbul Üniversitesi

Dr. Hüseyin Yılmaz Atatürk Üniversitesi

Dr. Abdulkadir AKIL İstanbul Ticaret Üniversitesi

Dr. Umut ÜZMEZ Bülent Ecevit Üniversitesi

Dr. Lutfiye SÖĞÜTLÜ Sağlık Bilimleri Üniversitesi

Dr. Philipp Decker Turkish-German University

Mag. Muhammed Ali Uçar Danube University Krems

İÇİNDEKİLER

- 1. ABD ve AB Tarafından Uygulanan Ticaret Politikası Önlemlerinin Türk Çelik Sektörüne Etkileri**
Selahattin Armağan VURDU.....1-18
- 2. Küreselleşme Sürecinin Havayolları İşletmeleri Üzerine Etkisi ve Sonuçları**
Murat ESİN
Murat DÜZGÜN19-35
- 3. Çalışan Üniversite Öğrencilerinin Benlik Saygısı ve Psikolojik Dayanıklılık Düzeylerinin İncelenmesi**
Lütfiye SÖĞÜTLÜ
Ahmet Hamdi İMAMOĞLU
Abdüllatif Ramazan ÇELİK
Yasin KARABULUT.....36-46
- 4. Examining the Competitiveness in European Banking Industry with Fuzzy AHP and Fuzzy TOPSIS Approaches**
Serhat YÜKSEL
Hasan DİNÇER47-68
- 5. Türkiye'nin İnsani Yaşam Endeksi Verilerinin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkisi**
Elif BAYKAL
Sinem CECE
Halil YORULMAZ69-82
- 6. İşkolik Davranışlar, Algılanan Katkı ve Yaşam Doyumu İlişkisinde İşte Kendini Yetiştirmenin Aracı Etkisi**
Recep ÖZSÜRÜNÇ
Ömer Erdem KOÇAK83-93

ABD ve AB Tarafından Uygulanan Ticaret Politikası Önlemlerinin Türk Çelik Sektörüne Etkileri

Selahattin Armağan VURDU¹

ÖZ

Sanayi üretiminin ana girdilerinden olan çelik ürünlerinin tüketimi ülkelerin gelişmişlikleri ile paralellikler teşkil etmektedir. İnşaat, otomotiv, beyaz eşya, enerji, makina vb. birçok sanayi sektöründe kullanılan çelik ürünleri temel girdi durumundadır ve bu sebeple ekonomik açıdan stratejik sektörler arasında gösterilmektedir. 21. yüzyılda sıvı çelik üretimi gelişmiş ülkelerde düşüş eğilimi göstermektedir, gelişmekte olan ülkelerde ise artış eğilimindedir. Başta AB ve ABD olmak üzere, gelişmiş ülkeler de üretimlerindeki bu düşüş eğiliminin önüne geçmek ve iç pazarlarını korumak için ticaret politikası önlemlerine başvurumaktadırlar. Böylelikle çelik ithalatlarını kontrol altına alırken, üretim açısından mevcut durumu koruma veya iyileştirme beklentisindedirler. Nitekim dünyada en fazla korumacılık önlemi uygulanan sektörlerden biri de yine çelik sektörüdür. Korumacılık önlemleri kapsamında vergi ve/ya kota uygulamaları ön plana çıkmaktadır. Türkiye sıvı çelik üretiminde ve çelik ihracatında dünyanın önemli ülkeleri arasında yer almakta olup söz konusu önlemlere sıklıkla maruz kalmaktadır. Özellikle 2015-2020 yılları arasında ABD, geçmiş yıllarda Türkiye'nin en fazla çelik ihracatı yaptığı ülke iken son yıllarda ABD hükümetinin uyguladığı Section 232 kapsamındaki %25 verginin Türkiye aleyhine iki katına çıkartılması nedeniyle bu süre zarfında Türkiye'nin ABD'ye çelik ihracatı durma noktasına gelmiş; Türkiye için uygulanan ilave %25 verginin kaldırılmasını takiben ihracat hacimleri normalleşme sürecine girmiştir ancak vergi öncesi dönemdeki seviyelere ulaşamamıştır. Diğer yandan AB'de uygulanan kotalar sebebiyle de Türkiye'nin bu bölgeye ihracatı sınırlandırılmış ve bu durum da istatistiklere olumsuz olarak yansımıştır. Türk çelik sektörü bu dönemde pazar çeşitlendirmesini gerçekleştirebilmiştir. Türkiye'nin ihracatında önemli yere sahip geleneksel pazarları olarak nitelendirilen ABD ve AB pazarlarında yaşanan daralma, alternatif pazarlar olarak görülen Güneydoğu Asya, Batı Afrika ve Latin Amerika pazarları ile telafi edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada Türkiye'nin 2015-2020 yılları arasında gerçekleştirdiği çelik ihracatı incelenmekte, ABD ve AB'nin ticaret politikası önlemlerinin, kendi iç pazarlarındaki üretim, ihracat ve ithalatına etkisi analiz edilmektedir.

Anahtar kelimeler: çelik, korumacılık, ticaret politikası, section 232, ihracat, vergi, kota

The effects of the trade policy measures implemented by the USA and the EU on the Turkish steel industry

Abstract

Consumption of steel products, one of the main inputs of industrial production, is in parallel with the development level of countries. The steel products used in many industrial sectors such as construction, automotive, white goods, energy, machinery, etc. are the main inputs, and therefore are among the strategic sectors economically. In the 21st century, liquid steel production shows a downward trend in developed countries, while it is on an increasing trend in developing countries. Developed countries, especially the EU and the USA, also resort to trade policy measures to prevent this decline in their production and to protect their domestic markets. Thus, while controlling steel imports, they expect to maintain or improve the current situation in terms of production. As a matter of fact, one of the sectors where protectionist measures are applied the most in the world is the steel sector. Tax and/or quota applications come to the fore within the scope of protectionist measures. Turkey is among the important countries of the world in liquid steel production and steel exports and is frequently exposed to these measures. While the USA has been the country with the highest steel exports from Turkey in the past years between 2015 and 2020, Turkey's steel exports to the USA have come to a standstill during this period due to the doubling of the 25% tax under Section 232 applied by the US government against Turkey in recent years. Following the

¹ Dr. Öğr. Gör., İstanbul Ticaret Üniversitesi, savurdu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5836-876X
Makale Geliş Tarihi: 25.05.2021, Makale Kabul Tarihi: 24.06.2021

ARAŞTIRMA MAKALESİ (Research Article)

*Bu makale intihal programında taranmış ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. (This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees).

Doi: <https://doi.org/10.51524/uhusbad.940334>

removal of the additional 25% tax for Turkey, figures of Turkey's export to USA entered a normalization process, but has not yet reached the pre-tax levels. On the other hand, Turkey's exports to the EU have been restricted due to the quotas applied in this region and this situation has reflected negatively in the statistics. The Turkish steel industry has been able to achieve the market diversification in this period. The shrinkage in the US and EU markets, which are considered Turkey's traditional markets with important weight in Turkey's exports, has been tried to be compensated through Southeast Asia, West Africa and Latin America, which are seen as alternative markets. In this study, Turkey's steel exports between 2015-2020 are examined, and the effects of US and EU's trade policy measures on production, exports and imports in their domestic markets are analyzed.

Key words: steel, protectionism, trade policy, section 232, export, tax, quota

1. Giriş

1850 yıllarında İngiltere’de başlayıp Avrupa’ya yayılan ikinci sanayi devrimi ile teknolojinin hakim olduğu, üretimde makine kullanımına geçilmesiyle üretim teknolojisinde köklü bir dönüşüm başlatılmıştır. İkinci sanayi devrimi ile dönüşüm İngiltere’de tekstil, çelik ve demir yolu sektörlerinde başlamıştır (Aksoy, 2016: 33). Sanayi sektörlerinin gelişimi ile birlikte inşaat, otomotiv, beyaz eşya, enerji, makina vb. birçok sektörde temel girdi olarak çelik ürünleri kullanılmaktadır ve bu sebeple çelik sektörü ekonomik açıdan stratejik sektörler arasında gösterilmektedir. Çelik sektörü gelişimi açısından değerlendirildiğinde, 20. yüzyılda daha çok gelişmiş ülkeler ile özdeşleşen çelik üretimi, 21. yüzyılda gelişmiş ülkelerde düşüş eğilimi göstermekte iken gelişmekte olan ülkelerde ise artış eğilimindedir.

Dünya ham çelik üretimi 2020 yılında bir önceki yıla oranla % 0,9 azalış ile 1 milyar 864 milyon tona gerilemiştir. Dünya çelik üretiminin % 56,5’ini temsil eden Çin ise 2020 yılında % 5,2 oranında büyümüştür. Çin’in dışında kalan 811 milyon tonluk çelik üretiminde ise geçtiğimiz yıla oranla % 7,7 oranında daralma gerçekleşmiştir. 2020 yılında küresel çelik üretiminde ilk 15 ülke arasında yer alan ülkelerden sadece Çin, Rusya, Türkiye, İran ve Vietnam’ın üretimlerinde artışlar görülürken; en büyük üreticiler arasında yer alan Avrupa Birliği ve ABD’nin üretimlerinde ise çift haneli düşüşler kaydedilmiştir (World Steel Association, 2021a).

2020 yılında pandemi nedeniyle üretim açısından genel daralma yaşayan çelik sektörü, küresel olarak artan korumacılık trendinin de etkisiyle ticarete de daralma yaşamıştır. 2020 yılının 9 aylık verilerine göre, dünyanın en çok çelik ihracatı gerçekleştiren ilk 10 ülkesinin tamamında çelik ihracatı düşüşler göstermiştir. Dünyanın en büyük çelik ihracatçısı olan Çin, 2015 yılında 127 milyon tonluk çelik ihracatı ile kırdığı rekorun ardından ihracatta her yıl azalış göstermeye devam etmiştir (trademap.org, 2021). 2020 yılında Çin ile ilgili ticaret verileri eksik olmak ile birlikte ihracatındaki düşüş trendinin devam etmiş olduğu bilinmektedir.

Üretimlerinde artış gösteren ülkelerin ortak özellikleri gelişmekte olan ülkeler olmaları ve üretimlerinin bir bölümünü ihracata yöneltmeleridir. Üretimlerinde düşüş gösteren bölge ve/veya ülkelerin ortak özellikleri ise gelişmiş ülkeler olmaları ve çeliğe olan taleplerinin bir bölümünü ithalat ile karşılamak durumunda kalmalarıdır. Başta dünyanın en büyük iki ekonomisi ve aynı zamanda en büyük iki çelik ithalatçısı konumundaki Avrupa Birliği ve ABD olmak üzere, gelişmiş ülkeler üretimlerindeki bu düşüş eğiliminin önüne geçmek ve iç pazarlarını korumak için ticaret politikası önlemlerine başvurumaktadırlar. Böylelikle çelik ithalatlarını kontrol altına alırken, üretim açısından mevcut durumu koruma veya iyileştirme çabasındadırlar.

2. Ticaret Politikası Önlemi Kavramı

Başta ABD ve AB olmak üzere, gelişmiş ülkeler tarafından iç pazarlarını koruma amacıyla son dönemde sıklıkla başvurulan ‘Ticaret Politikası Önlemleri’ yaygın olarak 3 şekilde uygulanmaktadır; bunlar anti-damping, korunma önlemi, telafi edici vergi (anti-sübvansiyon) olarak gruplanmaktadır (Aslan ve Yaman, 2020: 243). Damping, bir ürünün normal değerinin altında bir fiyatla, diğer bir ifadeyle, ihracatçı ülkede tüketime konu aynı veya benzer bir ürünün karşılaştırılabilir fiyatından daha düşük bir fiyatla ihraç edilmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Damping temelde ulusal piyasa ile uluslararası piyasa arasında ortaya çıkan fiyat farklılaşmasıdır. Dolayısıyla yerli üreticinin fiyatına kıyasla düşük olan her ihraç fiyatı damping tanımının kapsamına girmemektedir. Korunma önlemleri ise bir malın benzer veya doğrudan rakip mallar üreten yerli üreticiler üzerinde ciddi zarar veya ciddi zarar tehdidi oluşturacak şekilde artan miktar ve şartlarda ithal edilmesi halinde, bu zarar veya zarar tehdidini ortadan kaldırmak üzere, söz konusu zarar veya zarar tehdidiyle sınırlı ve geçici olmak kaydıyla alınabilmektedir. Korunma önlemleri, diğer ticaret politikası önlemlerinden (anti-damping ve telafi edici vergi) farklı olarak; firma bazlı değil, ülke bazlı ve belirli ülkelere gerçekleştirilen ithalata değil, tüm ithalata uygulanmaktadır. Telafi edici vergi, menşe veya ihracatçı ülkenin fayda sağlayan, doğrudan veya dolaylı mali katkısı veya Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) 1994’ün 16. maddesi çerçevesinde herhangi bir gelir veya fiyat desteği sübvansiyon olarak kabul edilir. Sübvansiyona konu olan ithalata karşı önlem alınabilmesi için sübvansiyonun, Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Tedbirler Anlaşması’na göre yasaklanmış veya önlem alınabilir sübvansiyonlardan olması gerekir. Sübvansiyon soruşturması sonucu

sübvansiyonun, yerli üretim dalında maddi zararın ve her ikisi arasında illiyet bağının tespit edilmesi neticesinde sübvansiyona karşı alınabilmektedir (T.C. Ekonomi Bakanlığı İhracat Gelen Müdürlüğü Pazara Giriş ve Uluslararası İlişkiler Daire Başkanlığı, 2015; T.C. Ticaret Bakanlığı, t.y.).

Bunlar haricinde ve gümrük tarifeleri dışında uluslararası mal ve hizmet alımlarının serbest ticaret koşulları altında gerçekleşmesini engelleyici her türlü araç ve politika tarife dışı engel olarak adlandırılmaktadır.

ABD tarafından 20 Nisan 2017 tarihinde çelik ithalatının ABD ulusal güvenliği üzerinde bir tehdit oluşturup-oluşturmadığının incelenmesi için, 1962 yılına ait 'Trade Expansion Act' in 232. bölümü kapsamında bir soruşturma başlatılmıştır. Section 232 olarak bilinen bu soruşturmada çelik ürünleri ithalatına %25 vergi getirilmiş ve 23 Mart 2018 tarihi itibarıyla yürürlüğe koyulmuştur. Bu süreçte Kanada, Meksika, Avustralya, Arjantin, Güney Kore, Brezilya ve Avrupa Birliği, söz konusu önlemlerden 1 Mayıs 2018 tarihine kadar muaf tutulmuştur (Çelik İhracatçıları Birliği, 2021a).

ABD'nin Section 232 soruşturmasının ardından, diğer ülkeler de ABD'den doğabilecek ticaret sapmalarının önüne geçebilmek ve iç pazarlarını koruyabilmek için çeşitli önlemler yürürlüğe koymuşlardır. Bunlardan en kapsamlı olanı Avrupa Birliği tarafından uygulanmıştır. Avrupa Komisyonu tarafından 26 Mart 2018 tarihinde 28 ürün grubunda yer alan çelik ithalatına karşı korunma önlemi soruşturması başlatılmıştır. Bu kapsamda ilgili ürün gruplarının ithalatına global ve ülke tarife kotaları ve kota aşımı sonrasında % 25 ilave vergi şeklinde önlem uygulanmıştır. Ürün grupları daha sonra revize edilmiş ve 5 ürün grubunda önemli ithalat artışı olmaması sebebiyle 23 ürün grubu olarak önlem devam etmiştir. Buna ilaveten Türkiye için 9 ürün grubunda ithalat payı %3'ün altında kaldığı gerekçesiyle muafiyet tanınmıştır (Çelik İhracatçıları Birliği, 2021a).

3. Çelik Sektörü Tanımı

Çelik sektörünün kapsadığı ürünler bakımından uluslararası kabul gören ortak bir tanımı bulunmamaktadır. Ancak çelik sektörü; sıvı çelik üretimi, sıvı çelikten üretilen yarı mamuller, yarı mamullerden üretilen nihai mamuller ve nihai mamuller kullanılarak üretilen uç ürünler olarak kategorilere ayrılabilir. Dünya çelik ticaretine konu olan çelik ürünleri Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu (GTİP) kodlarına göre kategorize edildiğinde, çelik sektörü Demir ve Çelik (72. fasıl) ile Demir ve Çelikten Eşyalar (73. fasıl) olarak tanımlanmıştır. Türkiye'nin sektörler bazında ihracatında ilişkin resmi açıklamalar yapılırken, çelik ihracatı açıklaması için Çelik İhracatçıları Birliği işteğal sahası kapsamı kullanılmaktadır. Bu kapsam 72. fasılın tamamı (GTİP 7202 hariç) ile 73. fasılda GTİP 7301-7318 arasındaki kodları içermektedir. Ülkelerin çelik sektörlerini korumak amacıyla açıkladıkları önlemler bu sebeple Türkiye'deki çelik tanımından farklılıklar gösterebilmektedir.

ABD'nin çelik sektörünü korumak amacıyla başlattığı Section 232 ticaret politikası önleminde yer alan ürünler, Türkiye'nin Çelik İhracatçıları Birliği işteğal sahası kapsamında ihraç ettiği ürünlerin 5 yıllık toplamının %92,7'sine karşılık gelmektedir. Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye uyguladığı korunma önleminde yer alan ürünler ise, Türkiye'nin Çelik İhracatçıları Birliği işteğal sahası kapsamında ihraç ettiği ürünlerin 5 yıllık toplamının %87,2'sine karşılık gelmektedir. Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye uyguladığı korunma önlemi ürünlerinde Türkiye'nin ihracatı, ABD Section 232 ürünlerinde Türkiye'nin ihracatının 5 yıllık toplamının %94,1'ine karşılık gelmektedir.

Tablo 1. Türkiye'nin Çelik İhracatının Ticaret Politikası Önlemleri Kapsamında Analizi

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
ÇİB İştigal Sahası Ürünleri (Bin Ton)	16.128	16.509	17.724	21.313	21.157	20.465
ABD Section 232 Ürünleri (Bin Ton)	14.895	15.368	16.460	19.883	19.552	18.814
ÇİB içindeki payı %	92,40%	93,10%	92,90%	93,30%	92,40%	91,90%
AB'nin Türkiye'ye uyguladığı KÖ Ürünleri (Bin Ton)	14.355	14.855	15.318	18.621	17.940	17.723
ÇİB içindeki payı %	89,00%	90,00%	86,40%	87,40%	84,80%	86,60%
AB'nin Türkiye'ye uyguladığı KÖ'nin ABD Section 232 içindeki Payı %	96,40%	96,70%	93,10%	93,70%	91,80%	94,20%

Kaynak: tim.org.tr verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

4. ABD Section 232 Soruşturmasının Çelik Sektörüne Etkileri

ABD Ticaret Bakanlığı (DoC) Section 232 olarak bilinen düzenlemesi ile çelik ithalatının ABD ulusal güvenliğini tehdit edip etmediğinin araştırılması için 20 Nisan 2017'de bir soruşturma başlatmıştır. Section 232, Ticaret Bakanlığına ithalatın ulusal güvenliğe etkisinin araştırılması için kapsamlı bir soruşturma yürütme yetkisi vermektedir. 1962 tarihli Ticaretin genişletilmesi yasası kapsamındaki Section 232, ABD'nin 1995'te Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) üye olmasından bu yana sadece iki kere gündeme gelmiş olup bunlardan ilki 2001 yılında demir çelik ürünleri ithalatına karşı yürütülmüştür. DoC her iki soruşturmada da ulusal güvenliğin korunması için herhangi bir kısıtlayıcı önlem alınmasına gerek olmadığına karar vermiştir. Bu mevzuat dahilinde, ulusal savunma için ne kadar yerli üretime ihtiyaç olduğuna, ulusal savunma gereksinimleri için yerli üretim kapasitesinin yeterliliğine, ulusal ekonomik refah ile ulusal güvenlik arasındaki ilişkiye dair Savunma Bakanlığı ile koordineli bir çalışma yürütülmüştür. Çalışma 2018 yılının Ocak ayında Başkan Donald Trump'a iletilmiş, aynı yılın Şubat ayında basın-kamuoyuna tanıtılmış, 8 Mart 2018 tarihinde Başkan tarafından imzalanmış ve 23 Mart 2018 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

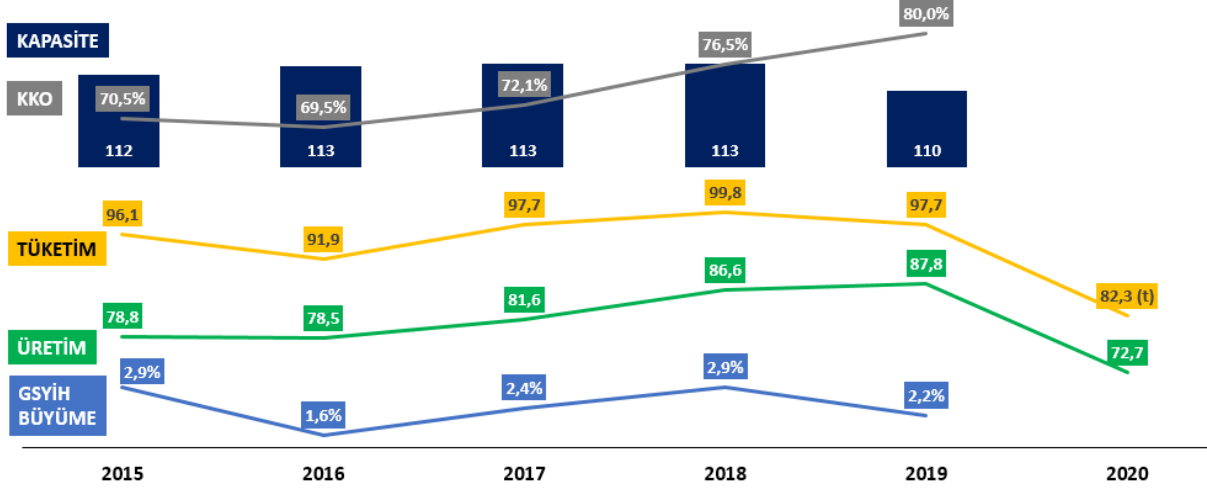
Section 232 ile gelen ek %25'lik vergiden Meksika ve Kanada, NAFTA anlaşması görüşmeleri kapsamında ilk aşamada muaf tutulmuştur. 31 Mayıs 2018 tarihli karar ile Meksika ve Kanada'ya uygulanan muafiyete son verilmiştir. Aynı tarihli kararda, Avustralya, Arjantin, Brezilya ve Güney Kore'den yapılan ithalatta kota uygulamasına geçilmiştir. 21 Mayıs 2019 tarihinde alınan karar ile Meksika, Kanada ve Avustralya Section 232 soruşturmasından muaf tutulmuştur. Ağustos 2018'de Başkanlık kararı ile sadece Türkiye'den yapılan çelik ithalatına Section 232 kapsamında alınan %25'lik ithalat vergisi %50 seviyesine çıkarılmış, Mayıs 2019'da ise Türkiye'ye uygulanan vergi tekrar %25 seviyesine indirilmiştir (Çelik İhracatçıları Birliği, 2021b).

Section 232 uygulamasının ABD çelik sektörüne olan etkisi incelendiğinde, 2017 yılında toplamda 34,6 milyon ton seviyesinde yer alan ithalatın, 2019 yılında %27 düşüş ile 25,4 milyon ton seviyesine gerilediği, 2020 yılı ilk 10 aylık döneminde ise 2019 yılı aynı dönemine göre %22,6 düşüş ile 17,4 milyon ton seviyesine gerilediği görülmektedir (dataweb.usitc.gov, 2021). İthalatta yaşanan düşüş ve 2017-2019 yıllarında gayri safi yurt içi hasılda yakalanan ortalama %2,5'lik büyüme ile birlikte, ABD çelik sektörünü pozitif yönde etkilemiştir.

ABD'nin Başkanlık memorandumuyla Section 232 soruşturmasının başlatıldığı 2017 yılından bu yana ham çelik üretimi ve kapasite kullanım oranları (KKO) sürekli olarak artmıştır. ABD'nin iç tüketimi üretiminden fazla olup, mevcut kapasite kullanım oranıyla dahi çelik ithalatına ihtiyaç duyduğu görülmektedir.

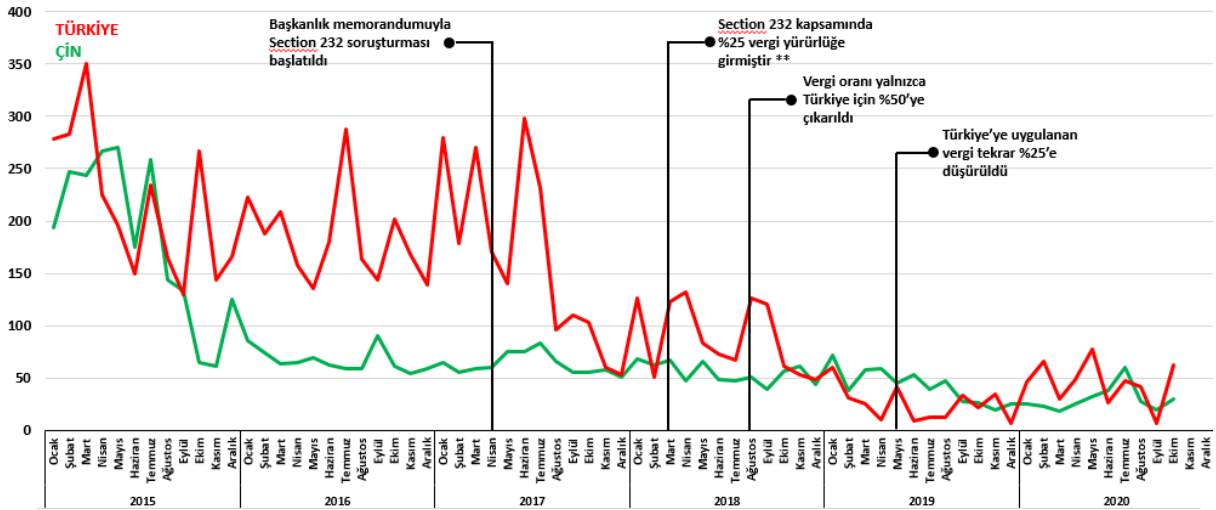
2016-2019 yılları arasında ABD çelik sektörünün gelişimi incelendiğinde, üretimin ve kapasite kullanım oranının sürekli artış kaydettiği görülmektedir. ABD çelik tüketiminin 2016-2018 yılları arasında artış gösterip, 2019 yılında düşüşe geçmesine rağmen, sıvı çelik üretimi ve KKO'da yaşanan artış trendi, Section 232 uygulamasının yerel çelik üreticilerini pozitif yönde etkilediğinin bir yansımasıdır.

Şekil 1. ABD'nin Ham Çelik Üretimi, Nihai Mamul Tüketimi, Kapasite Kullanım Oranı (KKO) ve Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) Büyüme Oranı. (Üretim ve Tüketim Miktar: Milyon Ton, KKO:%, GSYİH%)

Kaynak: World Steel Association (2021a), World Steel Association (2021b), stats.oecd.org (2021), data.worldbank.org (2021) verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 2. ABD'nin Türkiye'den ve Çin'den Section 232 Ürünleri İthalatı (Miktar: Bin Ton)

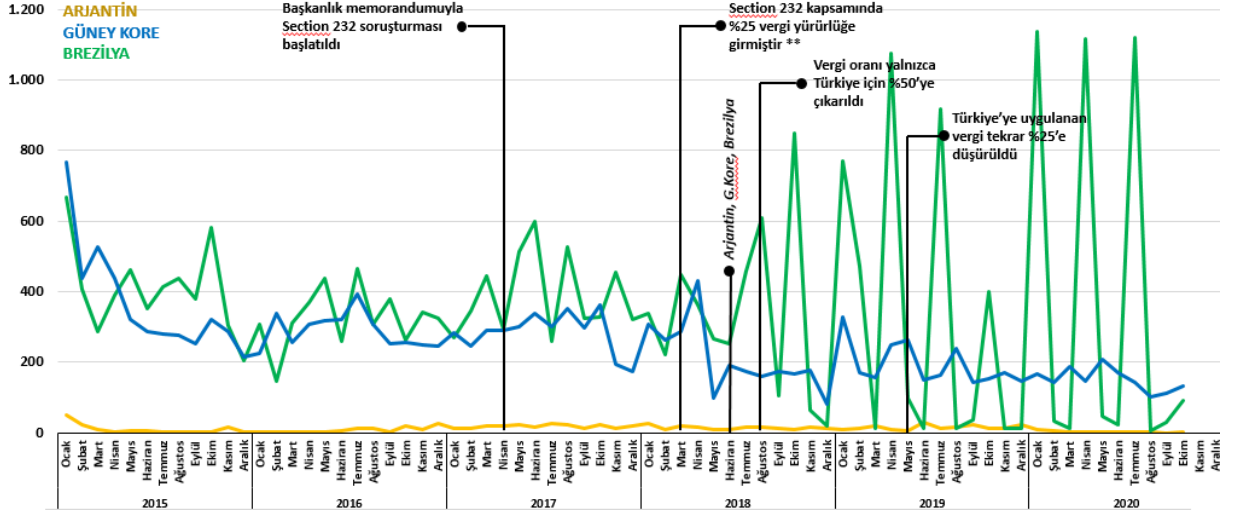
Kaynak: dataweb.usitc.gov verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

2015 yılında devreye giren çeşitli ticaret politikası önlemleri neticesinde ABD'nin Çin'den olan çelik ithalatı 2015 yılında 2,2 milyon ton seviyesinden, 2016 yılında %60'ın üzerinde düşüşle 800 bin tona gerilemiştir. Bu noktadan sonra ABD'nin Çin'i devre dışı bırakmada etkili olduğu ve Section 232'de Çin'i birincil olarak hedeflememiş olabileceği düşünülmektedir.

Section 232 öncesi Türkiye'den 2015 yılında 2,6 milyon ton, 2016 yılında 2,2 milyon ton çelik ithalatı gerçekleştiren ABD, 2019 yılında sadece 297 bin ton ithalat (2015 yılına göre %88, 2016 yılına göre %86 düşüş) gerçekleştirmiştir. 2017 yılı Nisan ayında başlatılan Section 232 soruşturması ile

Türkiye'den yapılan ithalatın düşüş trendine girdiği, aynı yılın Ağustos ayı itibariyle Türkiye'ye uygulanan verginin %50'ye çıkartılmasını takiben, düşüş trendinin hızlandığı görülmektedir. 2019 Mayıs ayında Türkiye'ye uygulanan verginin tekrar %25'e düşürülmesi ve ABD iç piyasa çelik fiyatlarının yüksek seyretmesi nedeniyle 2020 Ekim ayına kadar Türkiye'den ithalatın hafif yükselişe geçtiği görülmektedir. 2020 yılının ilk yarısında yaşanan bu artışın, ABD ekonomisini etkileyen pandemi nedeniyle sürdürülemediği düşünülmektedir.

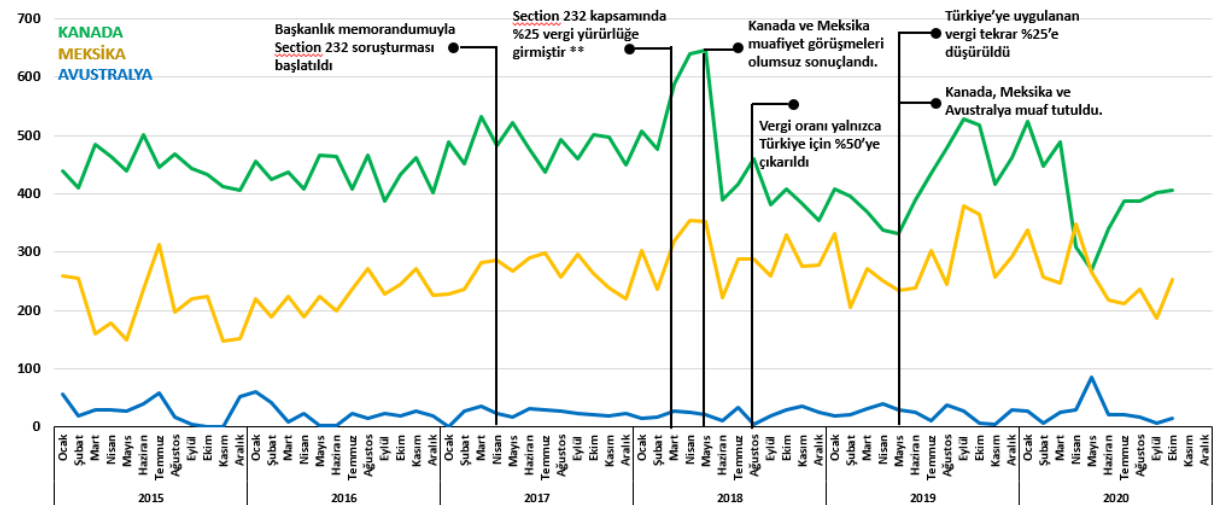
Şekil 3. ABD'nin Arjantin, Güney Kore, Brezilya'dan Section 232 Ürünleri İthalatı (Miktar: Bin Ton)

Kaynak: dataweb.usitc.gov verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Haziran 2018 tarihinde Arjantin, Güney Kore ve Brezilya'ya kota uygulaması başlatılmıştır. Kotalar çeyreklik kullanıldığından ithalatta çeyreklik bazda keskin değişimler görülmektedir. Kotalar, bu ülkelerden önceki dönemlerde yapılan ithalatlardan daha düşük oranlarda belirlenmiş ve kota aşımı durumunda ekstra vergi ödenmesi durumunda dahi ithalata izin verilmemiştir. Bu sebeple kota uygulamasına tabi ülkelerden yapılan ithalat Haziran 2018 öncesi döneme göre düşüş göstermiştir.

Şekil 4. ABD'nin Kanada, Meksika, Avustralya Section 232 Ürünleri İthalatı (Miktar: Bin Ton)

Kaynak: dataweb.usitc.gov verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

31 Mayıs 2018 tarihinde ABD Başkanı tarafından onaylanan karar ile Kanada, Meksika ve AB ile müzakerelerin olumlu sonuç vermediği; bu ülke menşeli ürünlerin de Section 232 önlemlerine tabi

olmaya başlayacağı açıklanmıştır. Bu tarihten itibaren özellikle Kanada'dan yapılan ithalatta önemli düşüşler gözlenmiştir. 2019 yılının Mayıs ayı itibariyle Kanada, Meksika ve Avustralya'nın Section 232'den muaf tutulması sonrasında; üç ülkeden yapılan toplam ithalatın soruşturma öncesi dönemdeki seviyelere yaklaştığı görülmektedir. 2020 yılı ilk çeyreği sonrası ithalatta yaşanan düşüşün ABD ekonomisinde pandeminin yarattığı tahribatın etkisi olduğu düşünülmektedir.

Tablo 2. ABD'nin Section 232 Ürünlerinde Dünya'dan İthalatı (Miktar: Bin Ton)

	2015	2016	2017	2018	2019	2018/19 % DEĞİŞİM	2019 PAY	2019 10 AY	2020 10 AY	2019/20 % DEĞİŞİM	2020 PAY
KANADA	5.347.075	5.214.904	5.792.933	5.651.950	5.070.252	-10,3%	20,0%	4.190.346	3.959.445	-5,5%	22,7%
BREZİLYA	4.879.416	3.908.928	4.676.844	3.987.557	3.828.649	-4,0%	15,1%	3.804.646	3.613.670	-5,0%	20,7%
MEKSİKA	2.492.880	2.723.991	3.164.063	3.505.684	3.372.681	-3,8%	13,3%	2.824.527	2.562.653	-9,3%	14,7%
G. KORE	4.405.234	3.464.783	3.418.626	2.507.436	2.328.745	-7,1%	9,2%	2.013.420	1.511.227	-24,9%	8,7%
JAPONYA	2.411.313	1.950.853	1.727.357	1.370.583	1.134.399	-17,2%	4,5%	995.819	638.949	-35,8%	3,7%
ALMANYA	1.411.460	1.111.501	1.382.607	1.253.660	967.038	-22,9%	3,8%	831.670	636.656	-23,4%	3,7%
TÜRKİYE	2.588.036	2.197.307	1.990.293	1.063.444	297.164	-72,1%	1,2%	256.473	449.578	75,3%	2,6%
TAYVAN	1.094.672	982.434	1.130.009	975.579	754.164	-22,7%	3,0%	697.895	441.949	-36,7%	2,5%
RUSYA	1.925.830	1.920.984	2.816.019	2.296.772	962.305	-58,1%	3,8%	919.533	385.966	-58,0%	2,2%
ÇİN	2.181.745	802.024	758.406	656.274	507.197	-22,7%	2,0%	463.958	297.232	-35,9%	1,7%
HOLLANDA	745.792	664.223	637.095	555.848	498.353	-10,3%	2,0%	386.479	295.937	-23,4%	1,7%
AVUSTRALYA	336.911	269.304	281.879	265.499	283.739	6,9%	1,1%	249.443	254.824	2,2%	1,5%
VIETNAM	223.306	849.478	679.073	1.011.232	601.791	-40,5%	2,4%	564.899	240.756	-57,4%	1,4%
İSPANYA	282.572	287.187	405.664	293.495	403.819	37,6%	1,6%	361.413	232.980	-35,5%	1,3%
BAE	155.945	158.646	273.557	221.461	223.230	0,8%	0,9%	198.053	191.557	-3,3%	1,1%
DİĞERLERİ	4.952.454	3.529.570	5.509.097	5.072.697	4.159.846	-18,0%	16,4%	3.771.237	1.716.642	-54,5%	9,8%
TOPLAM	35.434.641	30.036.116	34.643.523	30.689.168	25.393.371	-17,3%	100%	22.529.811	17.430.023	-22,6%	100%

Kaynak: dataweb.usitc.gov verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

ABD'nin Section 232 ürünleri kapsamındaki ithalatı 2017 yılından sonra her yıl düşüş göstermeye devam etmiştir. 2019 yılında en fazla düşüş yaşayan ülke Türkiye, ardından Rusya, Vietnam ve Çin olmuştur.

Dünya'nın en büyük çelik ithalatçı ülkesi konumunda yer alan ABD, Section 232 uygulaması ile 2017-2019 yılları arasında yerli çelik üreticilerini desteklemeyi başarmıştır. ABD Çelik Birliği Başkanı (AISI) John BRETT, 5 Mart 2020 tarihinde yaptığı açıklamada şöyle demektedir:

2020 yılına optimist bir beklentiyle başladık ve Başkan Trump'un Section 232 aksiyonu için minnettarız. 2018'in ikinci çeyreğinden beri ilk defa çelik ithalatında devam eden bir düşüş neticesi aldık. 2019 yılında nihai çelik ithalatı 21 milyon tona geriledi, bu aynı zamanda 2010 yılından beri en düşük seviye ve 2003 yılından beri en düşük pazar payı. ABD'li şirketler ithalat sebebiyle kaybettiği müşterilerini geri kazanmaktalar. Geçmişte Asya finansal krizi sonrasında ABD'de ithalattar artmıştı. Neticesinde 33 şirket iflas etmiş ve binlerce çalışan işlerini kaybetmişti. Güvenle söyleyebilirim ki Section 232 tarifeleri ve kotaların gerekliliği her zamankinden daha da önemli bir durumdur (ArcelorMittal, 2020).

ABD çelik sektörü temsilcileri Section 232 uygulamasının devam etmesi gerektiği yönünde görüş bildirmektedirler.

ABD'de 2020-2022 yılları arasında yapım veya plan aşamasında olan 10 milyon tona yaklaşan kapasite yatırımı açıklaması yapılmıştır. Section 232 uygulaması ile desteklenen ABD çelik sektörü, iç piyasada üretim ve tüketim arasındaki makası kapatmak için yatırımlarına devam etmektedir. ABD çelik sektörünün hammadde kaynaklarına kolaylıkla erişmesi, Section 232 ve diğer korunma önlemleri sayesinde ithal ürünlerin engellenmesi sonucunda küresel fiyatların üzerinde seyreden iç piyasa fiyatları ve makroekonomik koşullara bağlı olarak çelik tüketiminin artış kaydetmesi, yerli çelik üreticilerinin karlılığını sürdürülebilir olmasını sağlamaktadır.

Tablo 3. ABD’de Sıvı Çelik Üretim Kapasitesi Yatırım Planları (2020 ve sonrası)

ÜLKE	ŞEHİR	FİRMA	ÜRETİM ŞEKLİ	KAPASİTE (BİN TON)	SON DURUM	YATIRIM BAŞLANGICI
ABD	Frostproof, Florida	Nucor Steel Florida	EMF	317	YAPIM AŞAMASINDA	2020
ABD	Fairfield, Alabama	U.S. Steel / Fairfield Works	EMF	1.451	YAPIM AŞAMASINDA	2020
ABD	Osceola, Arkansas	Big River Steel	EMF	1.496	YAPIM AŞAMASINDA	2020
ABD	Baytown, Texas	JSW USA	EMF	-	PLAN AŞAMASINDA	-
ABD	Sinton, Texas	Steel Dynamics, Inc.	EMF	2.722	PLAN AŞAMASINDA	2021
ABD	Ghent, Kentucky	Nucor	EMF	1.271	PLAN AŞAMASINDA	2021
ABD	Brandenburg, Kentucky	Nucor	EMF	1.088	PLAN AŞAMASINDA	2022
ABD	Delta, Ohio	North Star BlueScope Steel	EMF	850	PLAN AŞAMASINDA	2022

Kaynak: OECD (2020), yazar tarafından Türkçe’ye çevirilmiştir.

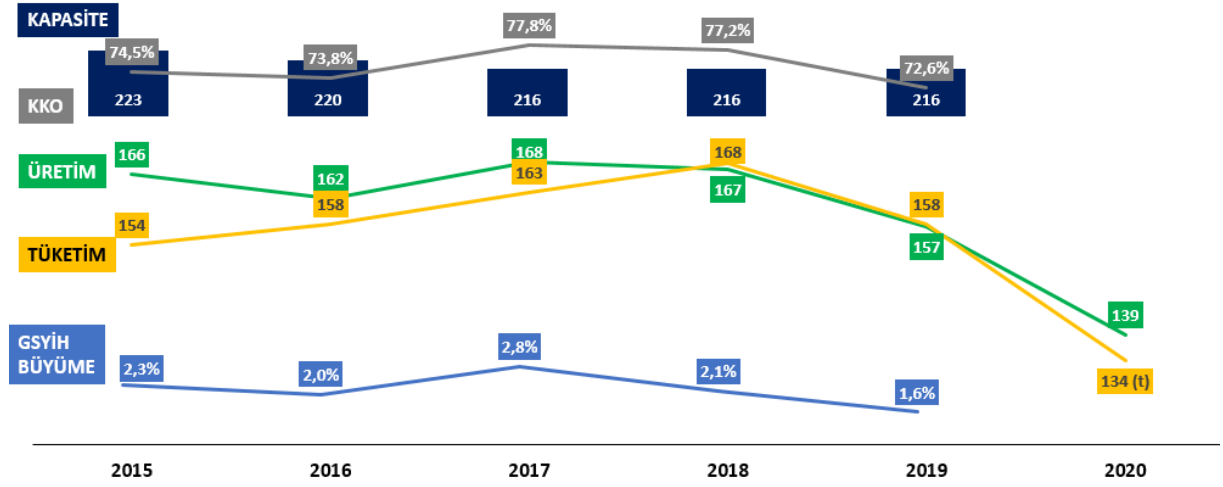
5. Avrupa Birliği Korunma Önlemi Soruşturmasının Çelik Sektörüne Etkileri

Avrupa Birliği, ABD’nin yürürlüğe koyduğu Section 232 önleminin yaratacağı etkinin kendi pazarına olumsuz yansıtacağı ve iç pazara yönelik zarar tehdidi oluşturacağı gerekçesiyle, belirlediği 28 çelik ürünü grubuna 26 Mart 2018 tarihinde bir Korunma Önlemi soruşturması başlatmıştır. AB Komisyonun elindeki mevcut bilgilere göre çelik ürünleri ithalatı 2013 – 2017 döneminde 17,8 milyon tondan 29,3 milyon tona yükselmiştir. AB, nihai kararını 16 Ocak 2019’da Komisyonunda kabul etmiş 1 Şubat 2019 tarihinde Resmi Gazetesi’nde yayımlamıştır. Nihai kotalar 2 Şubat 2019 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Nihai önlemin ‘tarife kotası’ biçiminde uygulanmasına karar verilmiştir. Buna göre, ABD’nin uyguladığı direk ithalat vergisi yerine, kota miktarı dolana kadar ithalat serbest şekilde sürdürülecekken kotanın dolmasından sonra yapılacak ithalatta % 25 oranında ekstra gümrük vergisi (tarife) tatbik edilecektir. Kota seviyesi tespit edilirken 2015-2017 dönemindeki ortalama ithalat seviyesine % 5 oranında ek ithalat miktarı eklenmiştir (Çelik İhracatçıları Birliği, 2021b).

ABD’nin uygulamış olduğu Section 232 kapsamında yer alan çelik ürünlerinin küçük bir kısmı komisyon tarafından korunma önlemi dışında tutulmuş fakat büyük çoğunluğu korunma önlemi uygulamasına dahil edilmiştir. AB tarafından Türkiye’nin dahil edildiği 18 ürün grubunda ithalatı incelendiğinde, bu ürünlerde dünyadan yapılan ithalatının tonaj bazında 2019 yılında %13,1 azaldığı görülmektedir (ec.europa.eu/eurostat, 2020). İthalatta yaşanan bu düşüşün çelik sektörüne olan etkileri incelendiğinde ise farklı sonuçlara rastlanmıştır.

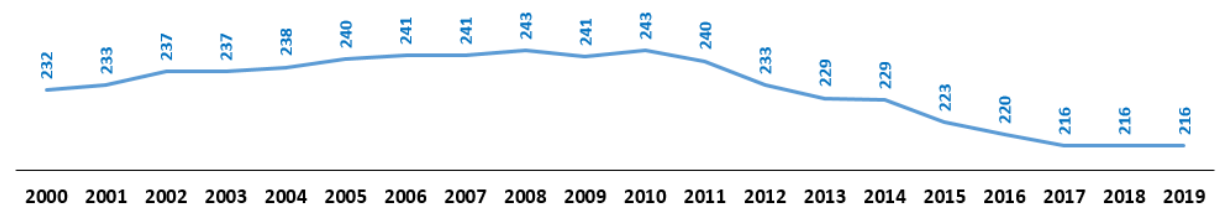
Avrupa Birliği’nin üretimi, Korunma Önlemi soruşturması başlangıcı olan 2018 yılına kadar iç tüketiminin üzerinde gerçekleşmiştir. 2018’den itibaren ise iç tüketimi üretiminin üzerine çıkmıştır. Kapasite kullanım oranları bakımından, soruşturmanın AB üretimine yıllık veriler ışığında olumlu bir yansımalarının olmadığı görülmektedir. AB’nin ham çelik üretimi 2018’den bu yana ciddi düşüş göstermiştir.

Şekil 5. Avrupa Birliği'nin Ham Çelik Üretimi, Nihai Mamul Tüketimi, Kapasite Kullanım Oranları (KKO) ve GSYİH Büyüme Oranı. (Üretim ve Tüketim Miktar: Milyon Ton, KKO:%, GSYİH %)

Kaynak: World Steel Association (2021a), World Steel Association (2021b), stats.oecd.org (2021), data.worldbank.org (2021) verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

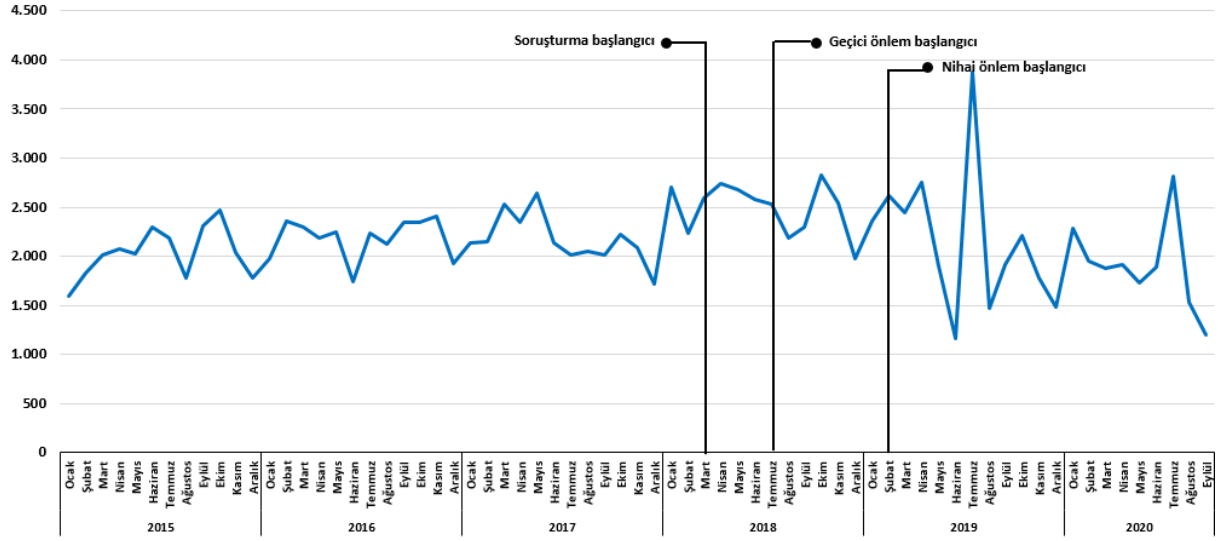
Şekil 6. Avrupa Birliği Sıvı Çelik Üretim Kapasiteleri (Miktar: Milyon Ton)

Kaynak: stats.oecd.org verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

2010 yılında gerçekleşen Yunanistan, Portekiz, İrlanda, İspanya ve Güney Kıbrıs Cumhuriyeti'nin başını çektiği Avrupa borç krizinin nedeniyle, AB çelik üreticileri zor bir süreçten geçmektedirler. 2010 yılından 2019 yılına kadar AB'de 27 milyon tona yakın sıvı çelik üretim kapasitesi kapatılmıştır. 2012-2019 yılları arasında gayri safi yurt içi hasılda ortalama %1,4 ile düşük seviyede büyüme yakalayan AB ülkeleri, korunma önlemine rağmen çelik üretimini arttırmayı başaramamıştır. 2017 yılından günümüze AB, sahip olduğu üretim kapasitesini korumayı amaçlamaktadır.

Şekil 7. Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye Kota Uyguladığı Ürünlerde Dünya'dan İthalatı (Miktar: Bin Ton)

Kaynak: ec.europa.eu/eurostat verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.²

2015 yılından günümüze AB'nin Türkiye'ye kota uyguladığı ürünlerde Dünya'dan ithalatı incelendiğinde nihai önlem başlangıcından sonra, 2019 Şubat tarihinden itibaren görülen ani değişimler çeyreklik bazda yenilenen kotalar nedeniyle olduğu açıklanabilmektedir.

Tablo 4. AB-28'in Türkiye'ye Kota Uyguladığı Ürünlerde Dünya'dan İthalatı (Miktar: Ton)

	2015	2016	2017	2018	2019	2018/19 % DEĞİŞİM	2019 PAY
TÜRKİYE	2.245.416	2.613.143	4.734.260	7.371.480	6.899.779	-6,4%	26,6%
RUSYA	3.673.713	3.468.953	2.447.705	3.864.677	3.146.889	-18,6%	12,1%
G. KORE	1.820.531	2.151.053	2.572.519	2.982.581	2.538.898	-14,9%	9,8%
ÇİN	5.676.536	4.528.339	3.350.056	2.819.320	2.317.064	-17,8%	8,9%
HİNDİSTAN	1.174.018	1.729.956	3.385.322	2.369.590	2.099.991	-11,4%	8,1%
TAYVAN	404.337	657.918	1.172.699	1.679.483	1.286.704	-23,4%	5,0%
UKRAYNA	2.174.507	2.303.564	1.685.276	1.484.957	1.286.145	-13,4%	5,0%
SIRBİSTAN	573.726	589.800	785.947	1.084.132	1.133.254	4,5%	4,4%
BELARUS	1.017.012	983.984	854.459	893.973	932.873	4,4%	3,6%
İSVİÇRE	929.200	844.377	903.677	875.400	668.367	-23,7%	2,6%
VİETNAM	48.809	47.700	369.355	593.484	466.698	-21,4%	1,8%
BREZİLYA	844.981	1.016.973	836.004	715.847	466.486	-34,8%	1,8%
NORVEÇ	466.756	466.661	438.400	429.093	420.750	-1,9%	1,6%
MAKEDONYA	186.133	230.719	275.077	316.215	252.887	-20,0%	1,0%
MOLDOVA	263.444	188.071	261.715	357.931	243.278	-32,0%	0,9%
DİĞERLERİ	2.916.154	4.397.236	1.972.611	2.063.627	1.814.168	-12,1%	7,0%
TOPLAM	24.415.271	26.218.447	26.045.081	29.901.790	25.974.231	-13,1%	100%

Kaynak: ec.europa.eu/eurostat verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

²2015 Ocak – 2020 Ocak arası EU-28 verileri, 2020 Şubat sonrası BREXIT nedeniyle EU-27 verileridir.

Tablo 5. AB-27'nin Türkiye'ye Kota Uyguladığı Ürünlerde Dünya'dan İthalatı (Miktar: Ton)

	2015	2016	2017	2018	2019	2018/19 % DEĞİŞİM	2019 PAY	2019 10 AY	2020 10 AY	2019/20 % DEĞİŞİM	2020 PAY
TÜRKİYE	1.868.319	2.613.143	4.189.501	6.795.107	6.326.232	-6,9%	23,7%	5.216.572	3.417.890	-34,5%	19,8%
RUSYA	3.472.079	3.468.953	2.372.107	3.758.931	3.032.342	-19,3%	11,3%	2.392.555	2.473.812	3,4%	14,4%
G. KORE	1.697.305	2.151.053	2.328.939	2.766.730	2.287.679	-17,3%	8,6%	1.746.223	1.734.146	-0,7%	10,1%
B. KRALLIK	2.592.537	2.195.350	2.657.454	2.648.310	2.511.044	-5,2%	9,4%	1.874.592	1.731.178	-7,7%	10,1%
HİNDİSTAN	1.135.223	1.729.956	3.174.582	2.233.791	1.987.138	-11,0%	7,4%	1.442.966	1.289.054	-10,7%	7,5%
ÇİN	4.951.815	4.528.339	2.984.223	2.741.966	2.227.388	-18,8%	8,3%	1.943.223	1.028.974	-47,0%	6,0%
UKRAYNA	2.149.999	2.303.564	1.622.263	1.395.494	1.243.121	-10,9%	4,7%	1.020.948	792.803	-22,3%	4,6%
TAYVAN	357.651	657.918	997.040	1.435.404	1.161.780	-19,1%	4,3%	872.097	754.838	-13,4%	4,4%
BELARUS	1.003.018	983.984	814.759	832.267	826.602	-0,7%	3,1%	618.480	667.291	7,9%	3,9%
SİRBİSTAN	573.681	589.800	785.947	1.084.128	1.133.254	4,5%	4,2%	833.721	666.388	-20,1%	3,9%
İSVİÇRE	882.082	844.377	885.783	857.655	655.518	-23,6%	2,5%	501.095	423.228	-15,5%	2,5%
BREZİLYA	820.688	1.016.973	813.432	689.856	398.061	-42,3%	1,5%	335.900	311.307	-7,3%	1,8%
NORVEÇ	432.574	466.661	417.844	401.858	395.911	-1,5%	1,5%	294.685	296.678	0,7%	1,7%
MOLDOVA	263.444	188.071	261.715	357.931	243.278	-32,0%	0,9%	174.481	205.171	17,6%	1,2%
VİETNAM	44.223	47.700	284.808	495.924	435.380	-12,2%	1,6%	330.332	200.350	-39,3%	1,2%
DİĞERLERİ	2.170.633	2.432.605	2.049.243	2.124.422	1.853.371	-12,8%	6,9%	1.425.924	1.229.790	-13,8%	7,1%
TOPLAM	24.415.271	26.218.447	26.639.640	30.619.773	26.718.098	-12,7%	100%	21.023.793	17.222.895	-18,1%	100%

Kaynak: ec.europa.eu/eurostat verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.³

AB Komisyonu tarafından, 2016 yılında sıcak yassı ürününde Çin için hem Anti-Damping (AD) hem Telafi Edici Vergi (CVD) soruşturmaları açılmıştır, 2017 yılında nihai karar verilmiştir. 2016 yılında Rusya, İran, Ukrayna, Sırbistan ve Brezilya için ayrıca bir AD soruşturması açılmıştır, 2017 yılında nihai karar verilmiştir.

2015-2018 arasında soruşturmaların etkisiyle AB'nin Çin ve Ukrayna'dan ithalatı yarı seviyelerine inerken Türkiye, Güney Kore, Hindistan ve Tayvan'dan ithalatında ciddi artışlar yaşanmıştır. 2019 yılında tüm ülkelerden yapılan ithalatlarda çift haneli düşüşler kaydedilmiş, Türkiye'den yapılan ithalattaki düşüş ise tek haneli olmuştur. 2020 yılının ilk on aylık döneminde ise AB'nin yapmış olduğu ithalat %18,1 düşüş kaydetmiştir.

Tablo 6. Avrupa Birliği Sıvı Çelik Kapasite Yatırım Planları (2020 ve sonrası)

ÜLKE	ŞEHİR	FİRMA	ÜRETİM ŞEKLİ	KAPASİTE (BİN TON)	SON DURUM	YATIRIM BAŞLANGICI
HOLLANDA	Eemshaven	Van Merksteijn International	EAF	1.000	PLAN AŞAMASINDA	-
AVUSTURYA	Kapfenberg	Voestalpine	EAF	205	YAPIM AŞAMASINDA	2021

Kaynak: OECD (2020), yazar tarafından Türkçe'ye çevirilmiştir.

AB ülkelerinde yakın tarihte sadece Avusturya'da yapımına başlanmış 205 bin ton kapasiteli sıvı çelik üretim tesisi yatırımı bulunmaktadır. Kısa vadede Avrupa ülkelerinde sıvı çelik kapasitesi artırımı beklenmemektedir.

Korunma önlemi ithalatın engellenmesinden ziyade kontrol altına alınmasını amaçladığı için kota uygulaması ile hedefine ulaşmıştır. AB, iç piyasasındaki çelik tüketiminde görülen daralma nedeniyle, ithalatta yaşanan çift haneli düşüşe rağmen yerli çelik sektörünün destek talebine tam anlamıyla karşılık verememiştir. EUROFER Başkanı Geert van Poelvoorde, 26 Haziran 2019 tarihinde yaptığı açıklamada şöyle demiştir:

2018 yılında Avrupa çelik piyasası sadece %3,3 büyüyebilirken çelik ithalatında %12 gibi rekor bir artış vardı. Avrupa Komisyonu'nun bu sorunu görerek aksiyon almıştı. Ancak korunma önlemi çelik sektörünün büyük bir bölümü için amacına ulaşmakta başarısız oldu. Korunma önlemi, AB pazarını bozan haksız ithalatı engellemeye yönelik işe yaramalı. Yapılan çelik ithalatlari yerel üreticilerin hayatta kalma şanslarını riske sokuyor. Avrupa çelik sektörü, iç pazarında büyüyen dinamik bir sektör ancak çalışan sayısını ve

³ Birleşik Krallık AB ülkelerine dahil değildir.

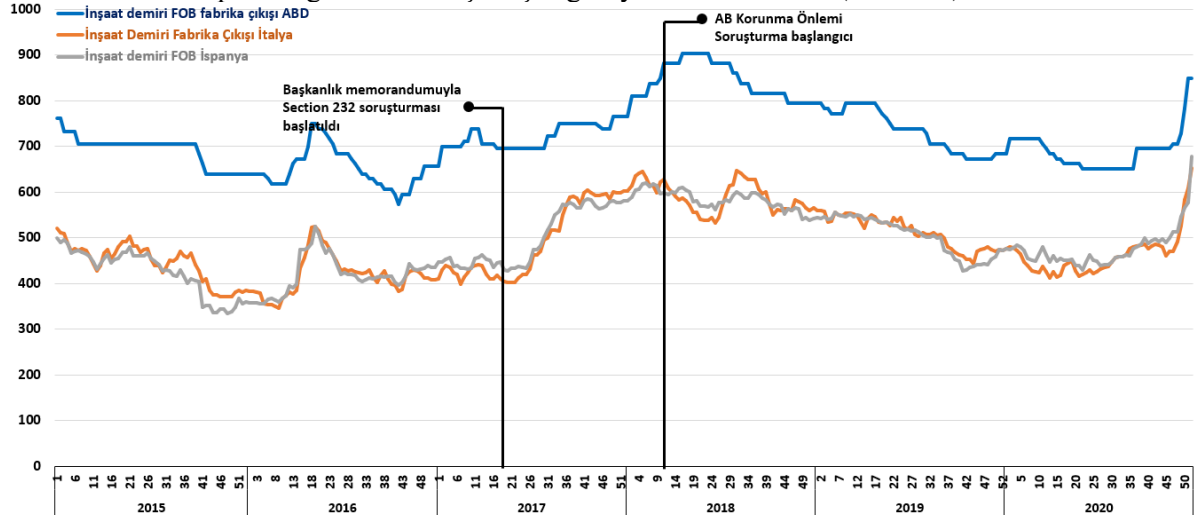
üretimini kısmak zorunda kalıyor. Toplamda Avrupa Birliği Çelik sektöründe 330 bin kişi doğrudan istihdam edilmektedir (EUROFER, 2019)

6. Section 232 ve AB Korunma Önlemi Soruşturmalarının Çelik Fiyatlarına Etkileri

Çelik fiyatlarının; altın, gümüş, bakır, çinko, alüminyum, kalay vb. diğer emtia fiyatlarında olduğu gibi kendi başına takip edilebilen bir endeksi bulunmamaktadır. Ancak dünyada en fazla kullanılan temel girdi niteliğindeki çelik ürünleri olan inşaat çeliği ve sıcak yassı sac fiyatları çelik sektörü için gösterge niteliğinde kullanılabilir. Öte yandan lojistik, yerel üretim miktarı ve ticaret politikası önlemleri gibi gerekçelerle bu ürünlerin fiyatları da bölgelere göre değişiklik gösterebilmektedir.

Ticaret politikası önlemleri ile kısıtlanan ithalatın bir sonucu olarak bu önlemleri uygulayan ülkelerin iç pazarlarında rekabet dengeleri bozulmaktadır. Bunun da fiyatlar üzerinde doğrudan artırımcı etkileri olmaktadır. 1980'lerden itibaren ABD'de anti-damping ve telafi edici vergi gibi çeşitli önlemler ile çelik ithalatı miktar ve fiyat olarak kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Bu uygulamaların bir sonucu olarak ABD'de iç piyasa fiyatları diğer ülkelere göre daha yüksek seyretmektedir. Daha sonraki dönemde Avrupa Birliği de benzer uygulamalar ile iç pazarını korumaya aldığından Avrupa Birliği'nin çelik fiyatlarının da diğer ülkelere göre ayrıştığını söylemek mümkündür.

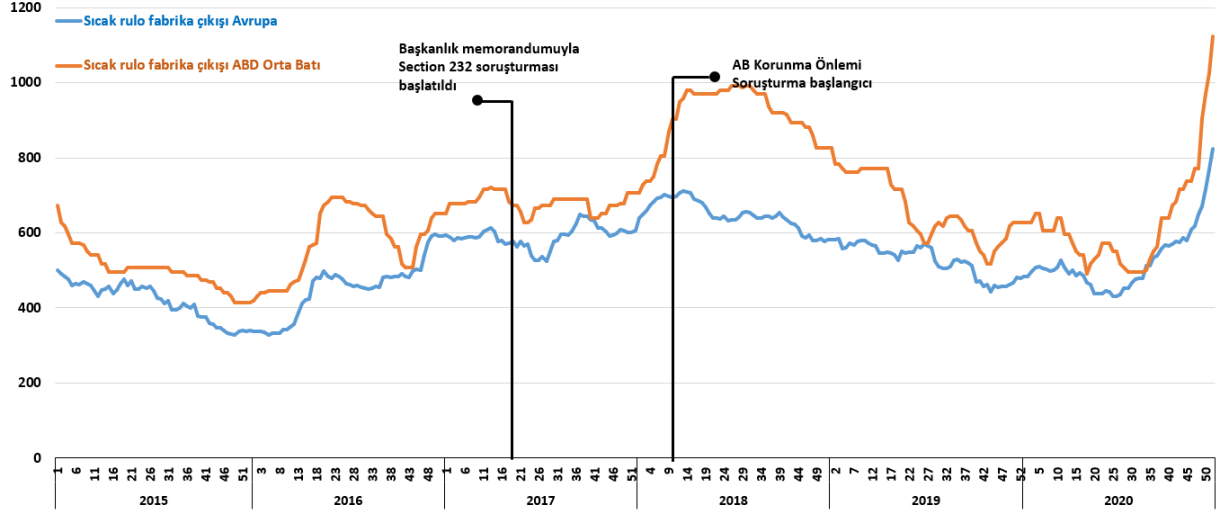
Şekil 8. ABD ve Avrupa Birliği Haftalık İnşaat Çeliği Fiyatları 2015-2020 (USD/ton)

Kaynak: tr.steelorbis.com verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

19 Nisan 2017 tarihinde Section 232 soruşturmasının başlatılmasının ardından ABD'de ortalama inşaat çeliği fiyatları hızla yükselmiştir. Aynı zamanda Section 232 soruşturmasının başlangıcından itibaren, Avrupa Birliği Korunma Önlemi soruşturmasının başlangıcına kadar Avrupa'da önemli inşaat çeliği üreticisi ülkelere olan İtalya'da ve İspanya'da fiyat artışları yaşanmıştır.

Şekil 9. ABD ve Avrupa Birliği Haftalık Sıcak Rulo Fiyatları 2015-2020 (USD/ton)

Kaynak: tr.steelorbis.com verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Aynı dönemlerde ABD sıcak rulo fiyatlarında da inşaat çeliğine benzer şekilde hızlı bir yükseliş gerçekleşmiştir. Bu dönemde Avrupa’da sıcak rulo fiyatlarında artış görülmüş olsa da, ABD’ye kıyasla daha düşük oranda olmuştur.

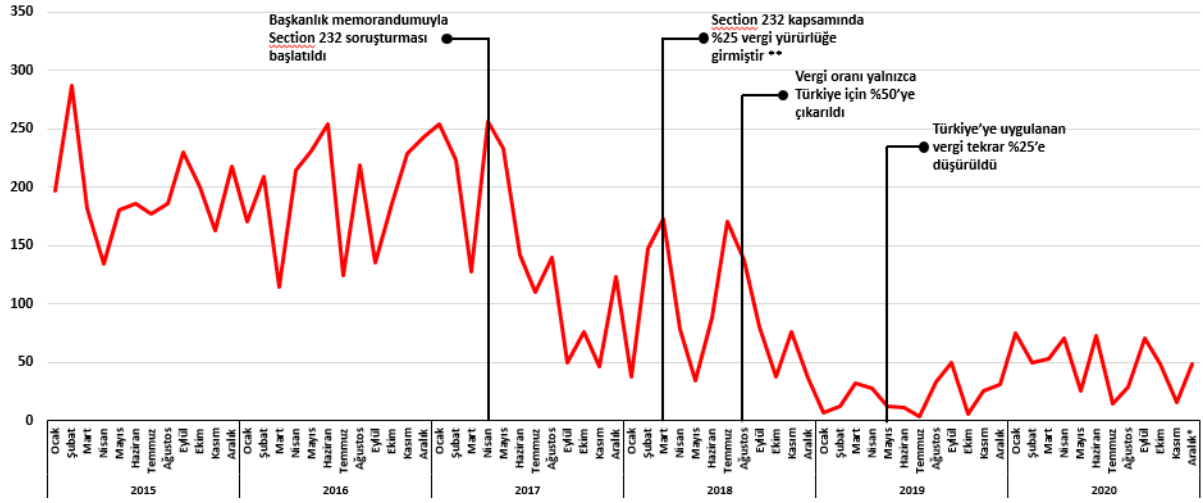
ABD Section 232’de %25 vergi uygulamasının fiyatlara doğrudan yükseltici etkisi olduğu söylemek mümkündür. Diğer yandan Avrupa Birliği Korunma Önlemi ithalatı kotalar ile kontrol altına aldığından fiyatlarda ani yükseliş yaşamamaktadır. Bununla birlikte Avrupa Birliği’ndeki kota uygulamasında ‘ilk gelen alır’ (first come first served) prensibi gerekçesiyle özellikle çeyrekler bazında açıklanan kota dönemlerinin başlarında rekabet ortamı yükseldiği için fiyatlar üzerinde dengeleyici hatta baskılayıcı bir etkisi olmaktadır.

7. Ticaret Politikası Önlemlerinin Türk Çelik Sektörüne Etkileri

Türkiye’nin uzun yıllardır en fazla ihracat yaptığı ve geleneksel pazarları olarak nitelendirilen pazarlar Orta Doğu, Avrupa Birliği ve Kuzey Amerika’dır. 2015-2020 döneminde Kuzey Amerika’ya olan ihracatın %84’ü ABD’ye yapılmıştır. ABD Section 232 ve Avrupa Birliği Korunma Önlemi soruşturmasına kadar, Türkiye ağırlıklı olarak ihracatını yukarıda belirtilen geleneksel pazarlara yapmakta iken, soruşturma sonrası dönemde bu pazarlarda ciddi daralmalar ile karşılaştığı gerekçesiyle alternatif pazarlara yönelmek durumunda kalmıştır (tim.org.tr, 2021).

Section 232 soruşturması başladıktan sonra Türkiye’nin ABD’ye ihracatı özellikle ABD’deki ithalatçıların gelişmelerden etkilenmesiyle düşüş yaşamış olmasına rağmen devam etmiştir. Ardından %25 vergi yürürlüğe girdiğinde Türkiye ABD piyasasında eşit şartlarda rekabet ederek ihracata devam edebilmiştir. Ancak vergi Türkiye için %50’ye çıkarıldığında Türkiye ABD pazarının dışında kalmış ve ihracatı durma noktasına gelmiştir.

Şekil 10. Türkiye'nin ABD Section 232 Ürünlerinde ABD'ye Çelik İhracatı 2015-2020 (Miktar: Bin Ton)

Kaynak: tim.org.tr verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

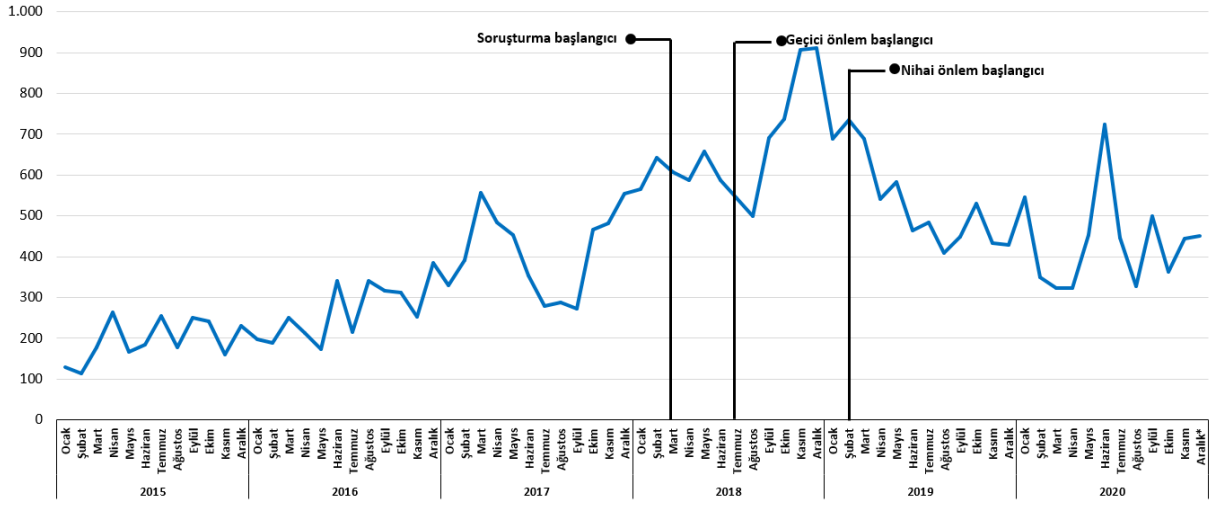
Tablo 7. Türkiye'nin ABD Section 232 Ürünlerinde Çelik İhracatı 2015-2020 (Miktar: Ton)

	2015	2016	2015/16 % DĞŞ.	2017	2016/17 % DĞŞ.	2018	2017/18 % DĞŞ.	2019	2018/19 % DĞŞ.	2020	2019/20 % DĞŞ.	2020 PAY
1 AVRUPA BİRLİĞİ	2.483.401	3.319.148	33,7%	5.217.246	57,2%	8.127.930	55,8%	6.650.247	-18,2%	5.706.393	-14,2%	30,3%
2 ORTA DOĞU	5.038.310	5.084.874	0,9%	3.833.738	-24,6%	3.556.573	-7,2%	4.475.825	25,8%	4.488.652	0,3%	23,9%
3 KUZAY AFRIKA	2.177.371	2.226.241	2,2%	1.410.382	-36,6%	1.473.330	4,5%	2.155.370	46,3%	1.874.762	-13,0%	10,0%
4 DİĞER ASYA	115.672	118.623	2,6%	1.142.636	863,2%	1.564.311	36,9%	1.448.457	-7,4%	1.545.095	6,7%	8,2%
5 ORTA VE GÜNEY AMERİKA	1.110.876	851.087	-23,4%	1.154.203	35,6%	1.388.034	20,3%	1.500.605	8,1%	1.462.357	-2,5%	7,8%
6 BATI AFRIKA	239.177	258.486	8,1%	469.888	81,8%	474.739	1,0%	629.699	32,6%	939.156	49,1%	5,0%
7 ORT, DOĞ, GÜN AFRIKA	676.463	439.931	-35,0%	477.497	8,5%	690.201	44,5%	1.078.675	56,3%	799.406	-25,9%	4,2%
8 KUZAY AMERİKA	2.406.789	2.406.689	0,0%	2.140.245	-11,1%	1.796.203	-16,1%	495.422	-72,4%	798.470	61,2%	4,2%
- ABD	2.338.526	2.327.202	-0,5%	1.780.601	-23,5%	1.095.569	-38,5%	248.044	-77,4%	654.126	163,7%	3,5%
9 DİĞER AVRUPA	477.074	487.026	2,1%	410.248	-15,8%	476.797	16,2%	753.110	58,0%	781.036	3,7%	4,2%
10 SERBEST BÖLGELER	146.142	155.240	6,2%	154.411	-0,5%	167.211	8,3%	200.239	19,8%	276.497	38,1%	1,5%
11 OKYANUSYA	22.680	19.880	-12,3%	46.678	134,8%	166.129	255,9%	163.668	-1,5%	141.157	-13,8%	0,8%
DİĞER ÜLKELER	1.133	1.111	-1,9%	2.994	169,5%	1.080	-63,9%	790	-26,8%	563	-28,8%	0,0%
TOPLAM	14.895.089	15.368.336	3,2%	16.460.167	7,1%	19.882.538	20,8%	19.552.110	-1,7%	18.813.544	-3,8%	100,0%

Kaynak: tim.org.tr verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Söz konusu önlemlerden olumsuz etkilenen Türkiye'nin 2019 yılında ABD ve AB'ye olan ihracatındaki düşüş; hem geleneksel pazarlardan olan Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgelerine yapılan ihracattaki artış ile hem de alternatif pazarlar olarak nitelendirilebilecek Latin Amerika, Sahra Altı Afrika ve Diğer Avrupa bölgeleri ile telafi edilebilmiştir. Section 232 önlemi kapsamında Türkiye aleyhindeki %50 verginin %25'e düşürülmesi ile ABD'ye ihracatta toparlanma süreci başlamıştır. Takip eden 2020 yılında Türkiye'nin ABD'ye ihracatında yeniden artış görülürken, Orta Doğu, Latin Amerika ve Orta,Doğu,Güney Afrika bölgelerinde yavaşlama yaşanmıştır.

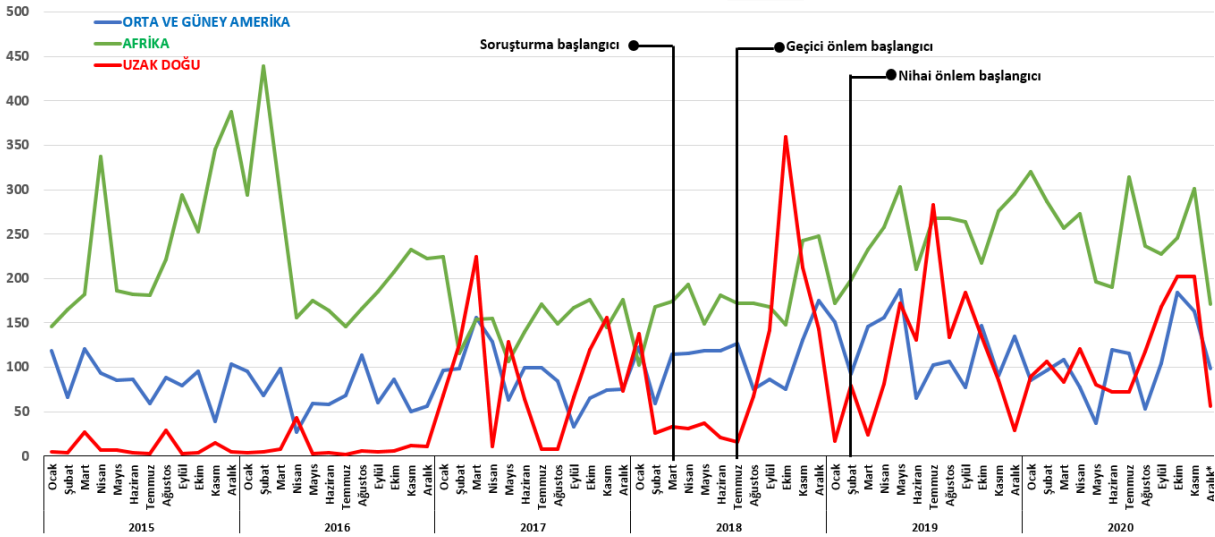
Şekil 11. Türkiye'nin AB'nin Türkiye'ye Kota Uyguladığı Ürünlerde AB'ye Çelik İhracatı 2015-2020 (Miktar: Bin Ton)

Kaynak: tim.org.tr verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Türkiye'nin AB'ye korunma önemi ürünlerinde ihracatı soruşturma başlangıcına kadar istikrarlı olarak artış göstermiştir. 2018 yılında geçici önlem başlangıcından yıl sonuna kadar olan dönemde kotaları doldurmak amacıyla ihracat yeniden artış göstermiştir. 2019 Şubat itibariyle nihai önlem başlangıcı ile ihracat düşüş trendine girmiştir. 2020 Haziran ayında kotaları doldurmak için ihracatta yine kısa süreli artış yaşanmıştır.

Şekil 12. Türkiye'nin AB'nin Türkiye'ye Kota Uyguladığı Ürünlerde AB'ye Çelik İhracatı 2015-2020 (Miktar: Bin Ton)

Kaynak: tim.org.tr verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

2018 Temmuz ayında Avrupa Birliği Korunma Önemi soruşturmasında geçici önlem başlangıcıyla birlikte Türkiye'nin Uzak Doğu'ya ihracatında artış yaşanmıştır. 2019 Şubat ayında nihai önlem başlangıcı ile Uzak Doğu'ya ihracat tekrar artış göstermiştir. AB'ye olan ihracat azaldığında Uzak Doğu'ya olan ihracatta da artış yaşandığı görülmektedir. Tam tersi için AB'ye olan ihracat arttığında ise Uzak Doğu'ya olan ihracatta da azalış görülmektedir.

Sonuç

ABD TPÖ araçları ile ana hedef olarak çelik üretimini canlandırmaya çalışmıştır. Alınan sonuçlara bakıldığında üretimin arttığı, kapasite kullanım oranının arttığı görülmektedir. Bu açıdan başarılı olduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra ithalatta kayda değer düşüş olmuştur. Ancak, TPÖ sonucunda ürün fiyatlarında yükseliş olmuştur. Arz talep yapısı gereği, ABD ithalata ihtiyaç duyan bir ülke iken ithalatın kısıtlanması, iç piyasada fiyatların aşırı yükselmesi ve çelik kullanıcısı sektörlerin daha pahalı girdi maliyetlerine maruz kalmalarına yol açması gibi olumsuz sonuçlar doğurmuştur.

AB ise TPÖ araçları ile ithalattaki artışı engellemeyi amaçlamıştır. Bunun yanı sıra doğrudan vergi yerine kota uygulaması yapan AB, fiyat artışları yaşamamıştır. Bu açılardan korunma önlemi uygulamasının başarılı olduğu görülmektedir. Ancak, AB çelik üretimi ve KKO açısından herhangi bir artış gözlenmemiştir. Bu sebeple AB çelik üreticileri korunma önleminin iç pazarı koruma açısından yetersiz kaldığını düşünmektedir.

Türk çelik sektörü söz konusu ticaret politikası önlemlerinden ve bu önlemlerin başlattığı küresel korumacılık trendinden özellikle son yıllarda ciddi şekilde etkilenmiştir. Dünya'nın hemen hemen her ülkesine çelik ihracatı gerçekleştiren Türkiye uzun yıllardır edindiği tecrübe ve deneyimle, geleneksel pazarlarında korumacılığın yol açtığı daralmalar yaşadığı dönemlerde de pazarlarını çeşitlendirebilmiştir. Çelik sektörü ticaret politikası önlemleri sebebiyle alternatif pazarlara yönelmektedir. İthalatlarında Türkiye'nin payının az olduğu ve tüketimleri artma eğiliminde olan Latin Amerika, Batı Afrika ve Güneydoğu Asya bölgelerine olan ihracat artmaktadır.

Küresel ekonomi içinde her ülkenin hammadde, enerji, işgücü, lojistik, teknoloji gibi temel konularda kendine özgü rekabetçi avantajı bulunmaktadır. Ticaret politikası önlemlerinin, bu avantajları kullanarak ülkelerin serbest ticarete rekabeti bozacak hamlelerine karşı gerekli olduğu düşünülmektedir. Ancak, TPÖ uygulamalarının son dönemde olduğu gibi bir silah olarak kullanılmasının hem kullanan ülkelere hem de hedef olan ülkelere zarar verdiği düşünülmektedir.

BEYANLAR

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar tarafından çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

KAYNAKÇA

- Aksoy, A. (2016). "Geleneksel devletten modern devlete: Sanayi devrimi ve kamu yönetimi düşüncesinde değişim". *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 2(3).
- Aslan, N. ve Yaman, A. (2020). "Türkiye'nin uluslararası ticarete uyguladığı ve karşılaştığı anti-damping vergileri üzerine bir inceleme". *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (2), 238-256.
- ArcelorMittal (2020). *ArcelorMittal USA CEO testifies at Congressional Steel Caucus*, <https://usa.arcelormittal.com/news-and-media/announcements/2020/mar/brett-testimony> (18.01.2021)
- Çelik İhracatçıları Birliği. (2021a). *AB korunma önlemi soruşturmasında geçici önlem açıkladı*. <https://www.cib.org.tr/tr/cib-gundem-ab-korunma-onlemi-sorusturmasinda-gecici-onlem-acikladi.html> (09.02.2021)
- Çelik İhracatçıları Birliği. (2021b). *Section 232 ürünleri*. <https://www.cib.org.tr/tr/cib-gundem-section-232-urunleri.html> (10.02.2021)
- EUROFER. (2019). *Press release: Crisis in steel industry, steel safeguard and cost of innovation key topics at European steel day 2019*. <https://www.eurofer.eu/assets/press-releases/crisis-in-steel-industry-steel-safeguard-and-cost-of-innovation-key-topics-at-european-steel-day-2019/20190626-PRESS-RELEASE-European-Steel-Day-2019.pdf> (18.01.2021)
- OECD. (2020). *Latest developments in steelmaking capacity, June 2020*. <https://www.oecd.org/industry/ind/latest-developments-in-steelmaking-capacity-2020.pdf> (09.02.2021).
- T.C. Ekonomi Bakanlığı İhracat Gelen Müdürlüğü Pazara Giriş ve Uluslararası İlişkiler Daire Başkanlığı. (2015, 13 Mart). *Türk ihraç ürünlerine yönelik ticaret politikası önlemleri*. Kurum toplantısında yapılan sunum, Ankara.
- T.C. Ticaret Bakanlığı. (t.y.). *Ticaret politikası savunma araçları*. <https://ticaret.gov.tr/ithalat/ticaret-politikasi-savunma-araclari> (09.02.2021)
- https://dataweb.usitc.gov/scripts/user_set.asp (09.02.2021)
- World Steel Association. (2021a). *Global crude steel output decreases by 0.9% in 2020*. <https://www.worldsteel.org/media-centre/press-releases/2021/Global-crude-steel-output-decreases-by-0.9--in-2020.html> (08.02.2021)
- World Steel Association. (2021b). *Short range outlook october 2020*. <https://www.worldsteel.org/media-centre/press-releases/2020/worldsteel-short-range-outlook-june-2020.html> (08.02.2021)
- <https://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database> (21.12.2020)
- https://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=STI_Section: Steelmaking Capacity (09.02.2021)
- <https://tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari> (08.01.2021)
- <https://www.trademap.org/Index.aspx> (05.01.2021)
- <https://tr.steelorbis.com/celik-fiyatlari/haftalik-celik-fiyatlari/> (06.01.2021)
- <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=EU> (09.02.2021)

Küreselleşme Sürecinin Havayolları İşletmeleri Üzerine Etkisi ve Sonuçları

Murat ESİN¹
Murat DÜZGÜN²

ÖZ

Çok boyutlu bir kavram olan küreselleşme en uzaktaki ülkelerin ve/veya yerleşimlerin birbirleriyle ilişkilendirildiği ve dünya genelindeki ekonomik, siyasal, teknolojik ve kültürel ilişkilerin yoğunlaşmasını ifade etmektedir. Günümüzde uzaklık tanımaksızın ülkeler arasında sadece ekonomik konuda iş birlikleri oluşmamış bunun yanı sıra, teknik, finansal, ticari, işletmecilik ve kurumsal konularda iş birlikleri gerçekleştirilmiştir. Böylece, insanların veya üretilen bir ürünün güvenli ve konforlu bir şekilde ve en kısa süre içerisinde bir yerden başka bir yere taşınması sağlanmıştır. Bunun gerçekleştirilmesinde havayolu taşımacılığı da özel bir öneme sahip olmuştur. Bu süreçte, havayolu işletmeleri küreselleşme sonucu yaşanan yüksek rekabete ve yeni oluşan ekonomik düzene uyum sağlayacak değişimler içerisinde girmişlerdir.

Bu çalışmada küreselleşmenin etkisiyle yaşanan değişimler incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Havayolları, Stratejik İttifaklar, Havayolu Taşımacılığı

The Effect and the Result of Globalization process on the Airline Companies

Abstract

Globalization, a multidimensional concept, refers to the concentration of economic, political, technological and cultural relations around the world, where the farthest countries and/or settlements are associated with each other. Today, technical, financial, commercial, operational and institutional cooperation have also been established besides economic cooperation between countries regardless of distance. Thus, it is ensured that people or a product can easily be moved from one place to another safely and comfortably and within the shortest time. Air transportation has a particular importance in achieving this. During this development, airline companies have made improvements to cater for high level of competition and new economic system resulting from globalization.

This study is focused on review and analysis of changes due to effect of globalization.

Keywords: Globalization, Airlines, Strategic Alliances, Air Transportation

¹İstanbul Medipol Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Doktora Öğrencisi, muratesin59@gmail.com ORCID ID: 0000-0002-7408-2745

² Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medipol Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fak. Havacılık Yönetimi Bölümü mduzgun@medipol.edu.tr ORCID ID:0000-0002-8683-8925

Makale Geliş Tarihi: 16.12.2020, Makale Kabul Tarihi: 18.04.2021

ARAŞTIRMA MAKALESİ (Research Article)

*Bu makale intihal programında taranmış ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. (This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees).

Doi: <https://doi.org/10.51524/uhusbad.841766>

1.Giriş

Tüm dünyada ve tüm sektörlerde değişimi ve gelişimi etkileyen en önemli faktör de küreselleşme olmuştur. Değişen dünya düzeninde bu etkenler ile insanların yaşamları, sosyal ve ekonomik olguları değişmekte ve bu değişime de hem insanlar hem de sektörler tepkiler vermektedir.

Günümüzde en hızlı gelişim gösteren sektörlerden birisi olan hava taşımacılığı sektörü de küreselleşme sürecinden payını almış, zaman içinde büyük değişimler göstermiştir. Havayolu taşımacılığı bir ülkenin sosyo-ekonomik yapısı ve gelişmişlik düzeyi ile orantılı bir olgu olduğu için, büyüyen ve gelişen bir havayolu sistemi bir ülke için artan refah seviyesi ve artan kültürel yapı anlamına gelmektedir.

Havayolu sektöründe faaliyet gösteren işletmeler de sektörün geçirdiği değişimi yaşamışlar küreselleşme sonrası bir takım yeni düzenlemelere gitmişlerdir. İşletmeler, artan rekabet unsurları, artan dışa açılma ve küresel bir havayolu olma baskıları ile karşı karşıya gelmekte ve bu etkenlere karşı yeni çözümler geliştirip, yeni yönetim teknikleri ile bu çözümleri hayata geçirmeye çalışmaktadırlar.

Küreselleşme sürecinin havayolu taşımacılığında ve havayolu işletmelerinde yarattığı en önemli değişimler ise, işletmelerin maliyet politikalarının değişimi, işletmelerin toplam kalite yönetimi felsefesini benimsemeleri, işletmelerin iş birliklerine gitmeleri ve işletmelerin düşük maliyetli havayolu kimliğine bürünmek istemeleri olarak karşımıza çıkmıştır. Küreselleşme ile havayolu işletmelerinde nelerin değiştiği ve işletmelerin bu değişime nasıl cevap verdiği büyük önem arz etmektedir.

2. Küreselleşmenin Kavram ve Tanımları

2.1. Kavramlar ve Tanımlar

Küreselleşme birçok anlamı içerebilmektedir. Ancak genel kabul görmüş olan tanımlamada küreselleşmeden, ekonomik faaliyetlerin;(sermaye, yatırım ve ticaret hareketlerinin) yanında işgücünün ve iş insanların dolaşımı, teknoloji transferi yolu ile de tüm ilişkilerin uluslararası düzeye taşınması anlamı çıkarılmaktadır (Ülgen ve Mirze, 2014:309).

Farklı araştırmacılar tarafından küreselleşme farklı şekillerde anlaşılmakta olup, genellikle dünya çapındaki iletişimlerin artan hız, yoğunluk ve kapsamını ifade eder. Bu süreç, devletlerin gücüne zayıflatma, artırma veya dönüştürme şeklinde etkileri olabilir. Küreselleşme karşıtları, şirketlerin artan gücüne karşı çıkmakla beraber, kendi aralarında taktikler ve hedef konusunda uzlaşmamaktadırlar (Goldstein ve Pevehouse, 2015: 79).

Aslında Dünya tarihi farklı küreselleşme evreleri geçirmiştir. Dünya ticaretinin gelişmesinde tarihi öneme sahip olan ipek ve baharat yolları farklı toplum ve kültürler arasında ikili ilişkilerin artmasına neden olmuştur. Ayrıca, Roma ve Osmanlı İmparatorluğu gibi İmparatorluklar yönetim İlkeleri, diğer ülkelerin ekonomik, siyasi seçeneklerini belirleyebilmeleri bakımından küresel bir nitelik taşıyorlardı.

Böyle bir küresel nitelik I. Dünya Savaşı öncesinde, coğrafi keşifler ve sömürgecilik faaliyetleriyle dünyada hâkimiyet kuran Büyük Britanya İmparatorluğunu tanımlayan en büyük temel özelliği. I. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan dünya düzeninde A.B.D. diğer ülkelerin siyasi ve ekonomik seçeneklerini belirleyen küresel bir lider konumuna gelmişti.

Dünya siyasetinin işleyişinde küreselleşme paradigması 1980'lerden beri popüler olmuş, karşılıklı bağımlılığın gelişmesi ve küresel bağlantılar ile dünya siyasetinin dönüştüğü inancı hakim olmuştur. Buna göre, dünya artık birbirinden bağlantıları kopuk değil, daha uyumlu bütünleşmiş tek dünya olarak işlemektedir (Heywood, 2016: 27).

Ancak, bugün küreselleşme denildiği zaman, 1980'lerden günümüze devletler, kültürler, ekonomiler ve hatta bireyler arasında yaşanan yaygınlaşma, derinleşme ve hızlanma olguları anlaşılmalıdır.

Yaygınlaşma, dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen bir gelişmenin veya yeniliğin dünyanın diğer bölgelerinde de önemli ciddi tesir ve sonuçlar yaratmasıdır.

Buna göre dünyanın bir bölgesinde meydana gelen ekonomik kriz, siyasal huzursuzluk ya da terör eylemi dünyanın farklı bir bölgesinde işsizlik, istikrarsızlık, göç veya güvensizlik olarak ortaya çıkabilir. (Örnek:2008’de A.B.D.deki ekonomik krizin kısa sürede tüm dünyaya yayılması).

Yaygınlaşma sürecinin yarattığı önemli etkilerin çok güçlü bir şekilde hissedilmesi de derinleşme olgusunu meydana getirir. Bu durma örnek olarak Sars virüsü, kuş gribi veya terör eylemleri bu duruma örnek olarak verilebilir.

Hızlanma, yaygınlaşma ve derinleşme süreçlerinde yaratılan etkilerin artık çok hızlı bir biçimde yaşanmasıdır. Örnekler: Facebook ve twitter mesajları, msn messenger, skype, whatsapp gibi çeşitli sohbet yazılımları sayesinde yüksek ritimli bir dünyada yaşıyoruz (Keyman vd.,2015:26).

Küreselleşmenin yarattığı yukarıda açıklanan üç olgunun yalnızca iletişim ve bilişim alanlarıyla sınırlı olmadığını ve küreselleşmenin ticaret ve finans ilişkileri temelinde ekonomik alanda da çok güçlü olduğunu biliyoruz. Küreselleşme süreci, ulus-devletlerin yetkilerinin bir kısmını yerel yönetimlere bir kısmını da Uluslararası örgütlere devretmesine yönelik çalışmalar başlatmıştır (Keyman vd.,2015:27).

Böylece, küreselleşme süreci bölgeselleşme sürecini de desteklemeye başlamış ve kendi için farklı katmanlarda birden çok alt süreci kapsamıştır. Üç önemli bölgesel yapılanmadan bahsedebiliriz.

1. Bölgesel Diyalog

Güney Asya ve Pasifik ülkeleri arasındaki Asya-Pasifik Ekonomik İş birliği (APEC). Karşılıklı ticaret temelli bir ilişkidir.

2. Bölgesel İş birliği

A.B.D., Kanada ve Meksika arasındaki ticaret iş birliği. Kuzey Amerika Serbest Ticaret Birliği (NAFTA)

3. Bölgesel Bütünleşme

En derin ve bölgesel yapılanma olarak bilinen Bölgesel bütünleşmeye Avrupa Birliği (AB) örnek olarak verilebilir.

Üçünün ortak noktası hepsinin karşılıklı kazanca dayalı ağlar yaratarak ekonomik alanda ve ticaret ilişkilerinde serbestleştirme getirmesidir. Aralarındaki ayırım ise bu iş birliğinin hukuksal ve siyasal anlamda ne kadar güçlü ve derin olmasıdır. Dünya ekonomisinin küreselleşmesi, uluslararası ticaretin önünde nerdeyse hiçbir engel kalmadığı anlamına gelmektedir (Burchill ve Linklater, 2015:121).

Uluslararası Para Fonu (*International Monetary Fund – IMF*) nun küreselleşmeye ilişkin tanımında teknolojinin ve buluşların hızlı bir şekilde geniş bir alana yayılması ile dünya çapında ülkeler arasındaki artan bağımlılığı aynı zamanda da ekonomilerin özellikle de mali ve ticari kaynaklı artan bütünleşmesini ifade edilmektedir. (Özerkmen, 2004:135).

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)’nin Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planının Küreselleşme ile ilgili bölümünde ise; ulusal sınırların aşarak siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel değerlerin dünyanın geneline yayılması olarak tanımlanmıştır (DPT, 2000:3).

Dünya Ticaret Örgütü (*World Trade Organization – WTO*)’nun tanıma göre ise de küreselleşme teknolojideki son gelişmelerin kapitalizmin hızla genişlemesinin tarihsel evrimi olarak toplumsal güçleri ve ekonomiyi yeni bölgelere yayarak toplumları temel olarak dönüştürmektir. 2005 ve 2013 yılları arasında, 30 Ocak 2006 yılında Şili’de, WTO’da üst düzey yöneticiliği yürütmüş olan Pascal Lamy gerçekleştirmiş olduğu toplantıda “Günümüzdeki küreselleşmenin ve yükselen serbest pazarın artık negatif neticelerinden daha çok pozitif neticelerinden söz ediyoruz” demiştir (WTO, 2006).

OECD’nin küreselleşme tanımında ise, küreselleşmenin yarattığı yaygınlaşma, derinleşme ve hızlanmanın yalnızca iletişim ve bilişim alanlarıyla sınırlı olmadığını ve küreselleşmenin ticaret ve finans ilişkileri temelinde ekonomik alanda da güçlü olduğunu büyük sanayileşmiş devletlerin oluşturduğu Ekonomik İş birliği ve Gelişme Örgütü’nün (OECD) küreselleşme tanımına bakarak anlayabiliriz. OECD küreselleşmeyi, değişik ülkelerdeki piyasaların ve üretimin, ürün ve hizmet sunumlarıyla teknoloji ve sermayenin hareketliliği ile birlikte devamlı birbirine bağımlı hale geldiği bir süreç olarak tanımlamakta ve bu tanımıyla da küreselleşmenin iç içe geçme ve yoğunlaşma halini anlatmaktadır (Kardaş ve Balcı, 2017:510).

Sosyologların yaptıkları küreselleşme tanımlarına bakıldığı zaman, toplumlar arası sosyal ilişkilerin yoğunlaşması üzerinde durulmaktadır. Bu yoğunlaşma süreci farklı kültürlerle sahip uzak bölgeleri bile birbirine bağlamakta, yerel olarak yaşanan olaylar diğer bölgelerde yaşanan olaylardan etkilenir hale gelmektedir. Kültürel ve sosyal düzenlemeler üzerindeki coğrafi engellerin giderek ortadan kalktığı ve insanların da bu değişimleri kabullendiği bir süreç olarak küreselleşme tanımlanabilmektedir. Bu da dünyadaki örgüt ve kültürlerin, insanların birbirine bağlanmasıdır (Özalp ve Kirel, 2001:18).

Amerikan Ulusal Savunma Enstitüsü küreselleşmeyi “teknolojinin, hizmetlerin, ekonominin, düşüncelerin, enformasyonun, kültürün ve halkların sürekli ve hızlı bir biçimde sınır dışına sürüp gitme” şeklinde tanımlamaktadır. Söz konusu enstitünün yaptığı bir çalışmaya göre küreselleşme sayesinde enformasyon devrimi yaşanırcaasına ülkelerin ekonomileri arasında daha önce görülmemiş bir bütünleşme temin edilmiş olup, örgütler, firmalar, pazarlar ve yönetim uluslararası hale gelmektedir (Öymen, 2000:26).

Küreselleşmenin ekonomik yönünün etkileri sonucu insanların sosyal hayatında da birtakım değişimler olmuştur ve bunlar da küreselleşme kavramı ile açıklanmaya çalışılmıştır. Küreselleşme kavramı bazen dünya toplumlarındaki değişim süreçlerini, buna bağlı olarak da dünya çapında kültürün ortaya çıkmasını; bazen de toplulukların ve kimliklerin kendi farklılıklarını ifade etme ve tanımlama sürecinde kullanılabilmektedir (Keyman ve Sarıbay, 1998:26).

2.2. Küreselleşmenin Tarihsel Süreci

İlk olarak küreselleşme kavramının W.Foster’in (İngiliz Ekonomist) 1833’de yazdığı dünya üzerindeki kaynakların kullanımı ve dağılımı konulu bir makalede kullanılmış olduğu, ilerleyen yıllar içerisinde The Economist dergisinde 4 Nisan 1959 tarihinde yer aldığı bilinmektedir. Ancak, küreselleşmenin günümüzde yaygınlaşması ile Garrett Hardin’in 1968 yılında yazmış olduğu kaynakların ne şekilde kullanılması ve paylaşılması hususundaki çalışmasına dayandığı belirtilmektedir. (Kıvılcım, 2013:221).

Küreselleşme kavramı 1980’li yıllardan sonra dünyada her ne kadar yoğun bir şekilde ele alınsa da olayın ortaya çıkışı çok daha eski yıllara kadar uzanmaktadır. Hatta R. Robertson’un yaptığı bir analize göre küreselleşme olgusu 15. Yüzyıla kadar gitmekte ve bunu 5 aşamalı olarak incelemiştir. Bu süreçler; oluşum aşaması, başlangıç aşaması, kalkış aşaması, sömürgecilik diğer bir deyişle hakimiyet için mücadele aşaması ve Belirsizlik aşamasıdır. Ancak söz konusu değerlendirme, siyasal faktörler göz önüne alınarak yapılmıştır (Kaya ve Aydemir, 2011:15).

Küreselleşmenin oluşum aşamasında ulus topluluklar yavaş yavaş ortaya çıktı ve Ortaçağ’ın ulus ötesi sisteminin çökmesiyle birlikte batı kilisesinin (Katolik kilisesi) etkinlik alanı genişledi. Dolayısıyla, insanlık ile ilgili düşünceler birey anlayışları olarak öne plana çıktı. Başlangıç aşamasında devletin bölünmez bir bütün olarak kabul edildiği üniter devletler düşüncesi doğrultusunda önemli değişiklikler meydana geldi. Buna göre, resmi uluslararası ilişkiler anlayışı gelişti, birey bilinci oluşarak daha somut bir insanlık anlayışı yerleşmiş olup, bu konularda Uluslararası ve ulus ötesi düzenlemeler ve iletişime ilişkin yasal sözleşmeler yapılmıştır. Kalkış aşamasında ise “modernlik” sorunu ilk kez özgünleşmeye başladı.

Robertson’un küreselleşmenin dördüncü evresi olarak tanımladığı sömürgecilik diğer bir deyişle hakimiyet için mücadele aşaması 1920’lerin ortalarında başlayarak 1960’lı yılların sonuna kadar sürdü. Bu süreçte, Birleşmiş Milletler’in kurulmasının ardından Ulusal bağımsızlık ilkesi kabul edildi ve Üçüncü Dünya belirginleşmeye başladı. Robertson, küreselleşmenin beşinci aşaması olarak tanımladığı “belirsizlik aşaması” ise 1960’lı yılların sonunda başladı ancak, 1990’lı yılların başında krize girdi. Bu evrede “hak ve özgürlükler” temasının öne çıkmaya başlaması ile soğuk savaş dönemi sona erdi. Küresel kurum ve hareketleri çoğalarak kitle iletişim araçlarının yaygınlığı, hızı ve sayısı önemli derecede arttı (Kürkçü, 2013-04:4-5).

Küreselleşme sürecinin hız kazanmasında sanayi devrimi ile otomasyon ağının gelişmesi çok etkili olmuştur. İki önemli dünya savaşı ve yaşanan ABD-SSCB rekabeti insanlığı çok tehlikeli bir noktaya getirmiştir. Söz konusu bloklar arasında gerilimin azaltılması için "güç"ün yerine "kuralların" istenilen sonucu verecek niteliğe dönüşmesi gerektiği gerçeği kendini hissettirmiştir. Bu normun ortaya çıkış noktası ise AGİK (Avrupa Güvenlik ve İş birliği Konferansı) düşüncesi olmuştur. Temel diplomatik, aynı zamanda Helsinki son senedi olarak da bilinen anlaşma ile dönemin iki süper gücü arasında ekonomi, güvenlik, enerji, ticaret ve insani gibi hususlarda mutabakata varılmıştır. Daha sonra 1977-78 yıllarında Belgrad, 1980-83 yıllarında Madrid, 1986-89 yıllarında Viyana ve 1990 yılında Paris zirveleri gerçekleşmesine müteakip, 1990 yılında Kopenhag, 1991 yılında Moskova İnsani Boyut Konularının Uluslararası Niteliği, 1994 yılında Brüksel, Viyana Güven Artırıcı Önlemler ve Helsinki zirveleriyle de küreselleşme sürecine yeni gelişmeler kaydedilmiştir.

AGİT'in son olarak 1996 Lizbon ve 1999 İstanbul zirveleri sonucunda "sınır tanımayan insan hakları" kavramının gündeme gelmesi çabaları sonucunda 2000'li yıllarda "insan hakları ve demokrasi" çerçevesinde daha uyumlu bir dünyanın yaratılmasına önemli katkılar sağlamıştır. (DPT, 2000:50).

Dolayısıyla, yukarıda açıklanan tarihsel gelişim sürecinde siyasi bir haritada, ülkeler arasındaki sınırlar her zamanki gibi net iken, rekabetçi bir haritada, diğer bir deyişle, finansal ve endüstriyel faaliyetlerin gerçek akışlarını gösteren bir harita üzerinde, bu sınırlar büyük ölçüde ortadan kalkmıştır (Harward Business Review, 1989).

3. Küreselleşmenin Boyutları

3.1. Küreselleşmenin Askeri Boyutu

Küreselleşmenin önemli boyutlarından birisi de hiç kuşkusuz Askeri Yönü'dür. Soğuk Savaş (Cold War) sonrasında uluslararası ilişkileri askeri yapıdan arındırmak için yeni ve ciddi bir bakış açısını geliştirme zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Çünkü ABD ve SSCB arasındaki rekabet askeri harcamaları besleyerek yeni silahların gelişmesine ve sorunların sadece askeri çözümler bulunmasına yol açmıştır. Bu perspektiften baktığımızda savunma harcamaları ve buna dahil barışı koruma ve insani yardım için yapılan harcamalar da göz önüne alındığında NATO küresel çok uluslu bir yapıdır (NATO, 2019).

NATO üyesi ülkeler arasında İttifak Operasyonlarına katkılar bakımından Türkiye'nin de ön sıralarda yer alması da büyük önem arz etmektedir. Askeri küreselleşme, David Held tarafından dünya sisteminin siyasi birimleri arasındaki askeri ilişkilerin artan yaygınlığını ve yoğunluğunu bünyesinde barındıran süreç olarak tanımlanmaktadır. Bu şekilde anlaşıldığında, hem dünya çapındaki askeri bağların ve ilişkilerin genişleyen ağını hem de zamanla dünyayı tek bir jeostratejik uzayda yeniden oluşturan önemli askeri teknolojik yeniliklerin (buharlı gemilerden uydulara) etkisini yansıtıyor. Askeri küreselleşme, dünya çapındaki silahlı kuvvetlerin küresel askeri sisteme daha sıkı entegrasyonu anlamına gelir. Robert Keohane ve Joseph Nye için ise askeri küreselleşme, kuvvetin ve kuvvet tehdidinin veya vaatlerinin kullanıldığı uzun mesafeli karşılıklı bağımlılık ağlarını gerektirdiğini vurgulamışlardır. (https://en.wikipedia.org/wiki/Military_globalization, 2020).

Küresel uyumun sağlanması bakımından, Doğu Avrupa ülkelerini içine alarak genişlemesi NATO'nun kendisine önemli sorumluluklar yüklemektedir. İstikrar ve barışın korunması ve geliştirilmesi için askeri örgüt niteliğindeki NATO üyeleri daha fazla çaba göstermek durumundadırlar (DPT, 2000:51).

3.2. Küreselleşmenin İletişimle İlgili Boyutu

İletişim alanında yaşanan devrim küreselleşme sürecini hızlandıran en önemli unsurlardan biri olmuştur. 20. yüzyılın son çeyreğinde iletişimde yaşanan köklü ve nitelikli değişimde fiber optik kablo bağlantılarının ve uydu yayınlarının büyük rolü olmuştur. Bilgisayar kapasitelerindeki bu artış da insanoğlunun veri işleme ve saklama kapasitesini gözle görünür biçimde artırarak bilgisayarı, hükümetlerin, iş yerlerinin ve hanelerin kullanımına hazır hale getirmiştir.

Bireyler açısından bakarsak, bir yatırımcının fonlarını almak veya satmak için bir aracıya ihtiyacı artık yoktur. Bunun yerine evinin rahat ortamında internet üzerinden finansal işlemler gerçekleştirilebilir. (Viotti ve Kauppi, 2014a:150).

Ayrıca, dünyanın dört bir yanındaki idarecilerin ve pazarlama yöneticilerinin katılabildiği toplantılara imkân veren görüntülü telekonferans yıllardır büyük şirketlerin kullandığı bir yöntemdir. Dolayısıyla, bu gelişmeler büyük miktarda işin dünyanın dört bir yanına dağılarak coğrafi uzaklıkların anlamsızlaşmasına neden olmuştur. Örneğin, biri Washington DC’ de diğeri Colorado ve Hawaii’de yaşayan iki profesör, uluslararası ilişkiler kitabı üzerinde çalışabilir. (Viotti ve Kauppi, 2014b:151).

3.3. Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu

Küreselleşmenin diğ er önemli bileşenlerinden birisi de ekonomik boyutudur. Bu bağlamda, günümüz uluslararası ticaretinin kendine özgü nitelikleri ekonomik küreselleşmenin önemli bileşeni olmuştur. Bu çerçevede bir örnek olarak, II. Dünya Savaşından sonraki dönemde, Dünya Gayrisafi Yurtiçi Hâsılasının (GSYİH) 6 kat artmasına rağmen, dünyadaki ticari eşya ihracatı 20 kat artmıştır (Dağ, 2020).

Çağdaş küreselleşme olgusu örneğinde ekonomik karşılıklı bağlanmışlık ve karşılıklı bağımlılık ağları, dünya ekonomisinin ilk kez tek bir küresel varlık olarak algılanmasını mümkün hale getirecek şekilde genişlemiştir. (Heywood,2016b:130). Ekonomik olarak birbirine ihtiyaç duyan ülkeler giderek artmaktadır. Küresel ekonominin en önemli özellikleri sınırsız, görünmez ve siber bağlantılı bir yapıdır. Küresel ekonomi artık sınırsızlığın olmadığı bir dünyaya dayanmaktadır (Ohmae, K.2007:20-24). 21.yüzyıl ilerledikçe, açıkça ütopyik bir niyet olan sınırsız bir dünya gerçekleşmiş durumdadır (Mbembe, A. 2018).

Mal ve hizmetlerin üretimi, değişimi ve tüketimiyle ilgilenen ekonomik alandan birkaç örnek aşağıda yer almaktadır:

- Çok uluslu şirketler, herhangi bir ülkeden çok, tabiiyetleri ne olursa olsun hissedarlara ve diğ er ilgili taraflara yakındır. Artık gerçek anlamda çok uluslu bir iş gücü varken, o şirkete” Amerikan” veya “Fransız” demek gittikçe anlamsızlaşmıştır.
- Bir ülkenin dünya piyasalarına ticaret yoluyla katılımı anlamına gelen ticari bütünleşme, geçtiğimiz yıllar boyunca düzenli olarak artarak yüzde 30’dan az iken yüzde 50’den fazlaya gelmiştir. Aynı zamanda Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) gibi bölgesel anlaşmalar da artmıştır.
- Ekonomik entegrasyonun artmasında dolayı bir ülkedeki finansal sorunlar bir bölgenin tamamında ya da tüm dünyada sarsıntıya yol açabilir.

Dolayısıyla, küresel ekonomi alanında çok uluslu şirketler uzun zamandır önemli oyuncular olagelmiştir (Viotti ve Kauppi, 2014, s.15).

3.4. Küreselleşmenin Siyasi Boyutu

Günümüzde siyasi güç, yönetim ve otorite biçimlerindeki yapısal dönüşüm olarak siyasi küreselleşme tanımlanabilir. Bugün küresel siyasetin etki alanının tüm dünya tarafından kabul edildiği anlayışın giderek yaygınlaştığı görülmektedir. Bu da bize küreselleşmenin geleneksel devlete ve siyasete ilişkin yaklaşımlardan farklı bir yapıyı yansıttığını belirtmektedir. Diğ er bir deyişle, “Dünya çapında siyaset”, söz konusu yapının dört temel aktörü olan ulus devlet, devletler-üstü kurumlar, sivil toplum ve yerel yönetimlerin karşılıklı etkileşimi sonucunda şekillenmektedir.

Küreselleşme ile birlikte demokrasi, özgürlük, insan hakları, çevrenin korunması gibi temel değerler evrensel nitelik kazanırken, ulus-devlet de demokratikleşme, yerelleşme, esneklik, katılım, şeffaflık gibi güçlü eğilimlerin yoğun baskısı altında yeniden biçimlenmeye zorlanmaktadır. Bu çerçevede, ülkelerin temel politikaları oluşturulurken kamu yönetiminin küçülmesi, yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi, ekonomik değişimlerin toplum üzerindeki etkilerini inceleyen sosyo-ekonomik politikaların dönüşümü gibi stratejiler büyük önem arz etmektedir (Kıvılcım, 2013:226).

Günümüzde terörizm faaliyetlerini planlama ve harekete geçme aşamalarında teknolojid en efektif şekilde faydalanarak uluslararası ortamda çok daha hızlı bir biçimde hareket ederek daha ağır sonuçlar yaratma girişimine girebilmektedirler (Dağ, 2020:7).

3.5. Küreselleşmenin Çevresel/Demografik Boyutu

Küreselleşmeyle birlikte çevre konusu, özellikle 1990'lı yılların başlarından itibaren en önemli konulardan biri haline gelmiştir. Küresel ısınma, kuraklık ve sel felaketleri, hava kirliliği, nükleer ve kimyasal atıklar gibi problemler küreselleşme süreci ile bağlantılıdır. Bu sorunların küresel ölçekte sonuçlar doğurmaları büyük önem arz etmektedir. Şöyle ki; çevre sorunları, uluslararası karşılıklı bağımlılığın bir örneği olup, genellikle ilgili devletler açısından ortak fayda sorunları yaratması ve küresel çevre sorunlarına çok aktörün taraf olması bu sorunların çözümünü zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla, çevre sorunlarının çözümü konusundaki uluslararası çabaların amacı, sürdürülebilir bir ekonomik kalkınma sağlamaktır (Goldstein ve Pevehouse, 2015:532).

Şu anda 7 milyar olan dünya nüfusu yakında 10 milyarı bulabilir. Bu artışın neredeyse tamamı Küresel Güney'den kaynaklanacaktır. Dünya nüfusunun gelecekteki artışı, büyük ölçüde demografik geçiş yönlendirecektir. Yoksul ülkelerin ekonomileri ne kadar hızlı gelişirse, nüfusları o kadar çabuk dengelenecektir (Goldstein ve Pevehouse, 2015:533).

3.6. Küreselleşmenin Sosyokültürel Boyutu

Uluslararası ilişkiler ve dünya siyaseti konusunda bazı gözlemciler göre küreselleşmenin esas boyutu ekonomik değil sosyokültürel boyuttur. Söz konusu boyutun en bariz örneği, sosyal paylaşım sitesi olan facebook'tur. Facebook 800 milyon aktif kullanıcıya ve kırk milyar fotoğrafa ev sahipliği yapmaktadır (Viotti ve Kauppi, 2014:155).

Bu sayede, söz konusu toplumlar ve bireyler arasında daha önceden birbirlerine yabancı gelen yaşam tarzları temelinde ortak bir payda oluşturarak farklı zevkler, ilgi alanları gibi konularda belirli bir ahenk, hatta tekdüzelik sağlanmakta olup, bir anlamda da dünya çapında bir kültür ve birikim ortaya çıkmaktadır.

Özellikle, yaşam biçimi olarak adlandırılan, giyim, müzik, eğlence yiyecek ve içecek tercihlerimiz ile tüketim eğilimlerimiz için küresel kültür, dünya ölçeğinde bir benzeşme ve standartlaşma anlamına gelmektedir (Keyman vd., 2015:43). 1990'lı yılların küresel eğilimleri küreselleşmenin bu çoklu bağlantıları nedeniyle, Kanada'lı yazar Marshall McLuhan ile anılan bir kavram olan küresel köy metaforu dünya sisteminin, ekonominin ve siyasetin ötesinde bağlantılı olduğunu hissetmektedir. Bu bağlantı ile artık sınırların zorlanarak belirginliğini yitirmeye başladığı ifade edilmektedir (Konukcu, 2018:2017).

4. Küreselleşmenin Havayolu İşletmelerine Etkileri

Bilindiği gibi, Havayolu taşımacılığı, sosyal, kültürel, ekonomik ve politik süreçlere önemli katkıları olan aynı zamanda da bir bölgenin özellikle turizm gibi belirli bir endüstrinin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunan önemli bir sektördür. (Ion D.C.,2011). Küreselleşme ile birlikte karmaşıklaşan sistematik birimler ve bu birimlerin koordineli çalışmasını sağlayacak ünitelere ihtiyaç duyulmuş ve bunun sonucunda sektör dediğimiz ortak birimler ortaya çıkmıştır. Bu sektörlerden en karmaşık ve yüksek teknoloji gerektireni ise havacılık sektörü olmuştur.

Küreselleşmenin birçok ortaya çıkış etkileri, küresel pazarlardaki talebin ölçeği, doğası ve coğrafyasının yol açtığı yalnızca talep tarafında değil, uluslararası hava taşımacılığı sektörü için de yoğun olmuştur. Küreselleşme kaçınılmaz olarak, modern hava taşımacılığının büyük ölçüde ticari yönelimi göz önüne alındığında, ek arz getirecek olan ülkeler arasında insanların ve kargoların dolaşımı için daha yüksek talepler anlamına gelmektedir (Button, K.2008).

Dünyanın tek bir pazar olarak kabul edilmesi, genel ekonomik durumu canlandıracak yeni teknolojilerin gelişimi ve yüksek rekabet koşulları dünya pazarlarında sektörler ve işletmeleri evrim geçirmeye zorlamış ve değişim ile yenilikleri kabul edenler varlıklarını sürdürmüş diğerleri küresel dünyada yok olup gitmişlerdir. Havayolu taşımacılık sektörü ve havayolu işletmeleri için de küreselleşmenin evriminde önemli bir faktör olmuştur.

Bu nedenle kendilerini yenileyen bu işletmeler, yeni pazarlara ve küresel ölçekte oluşumlara girme ihtiyacı duymaya başlamışlardır. Ancak küresel ölçekte iş yapabilmek için öncelikle havayolu

işletmesinin uluslararası sivil havacılık kurallarını yerine getirmesi gerekmektedir. Havayolları için böyle bir gelişmenin sağlayacağı önemli avantajların başında pazar konumunun güçlendirilmesi, ağ genişletilmesi, ürün entegrasyonu, marka sadakati ve maliyetlerin azaltılması gibi konular gelmektedir. (Ion D.C.2011).

Küresel bir havayolu işletmesinin diğer bir özelliği ise, küresel ölçekte dağıtım kanallarına sahip olmasıdır. Dağıtım kanalı müşterilerin havayolu hizmet sunumu hakkında bilgi elde edebilmelerine ve bu hizmeti satın alabilmelerine olanak tanımaktadır. Küresel dağıtım kanallarına sahip olmayan bir havayolu işletmesi, doğal olarak küresel üretimine müşteri de bulamayacaktır.

Küreselleşme ile ileri teknoloji kullanılmakta ve ileri teknoloji ürünlerin kullanımı hızla artmaktadır. Küreselleşmenin artması ve küresel dünyada tüm kullanıcılara ulaşabilmek ve bunu da maliyet kontrolü ile yapabilmek için internet en iyi yol olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünyanın her bölgesinde müşteriler kendi dilleri ile havayolu işletmesinin web sayfasına girebilir ve istediği hizmeti zaman kaybetmeden satın alabilirler. Günümüzde birçok havayolu işletmesi web sitesi üzerinden satış yapmaktadır. Web sitesi üzerinden havayolu işletmeleri tüm bilgileri müşterilerine sunarak daha hızlı ve etkin bir alışveriş olanağı tanımaktadır. Havayolu işletmeleri e- ticareti teşvik ve yolcu bağlılığı yaratmak için internet üzerinde yolcu kayıtları tutmaktadır ve bu kayıtlar ile zaman içerisinde yolcularına indirimli bilet kullanma hakkı veya açık bilet hakkı vermektedirler (Berardino vd., 2000:459).

Küreselleşme ile birlikte işletmelerin faaliyet gösterdiği çevre çok daha karmaşıklaşmıştır. Bunun sonucunda havayolu işletmeleri artık dünyanın her yanındaki rakipleri ile ilgili bilgi toplamak, farklı ülkeler ile ilgili potansiyel bilgilere sahip olmak, talep analizleri yapmak ve teknolojinin baş döndürücü hızına ayak uydurmak durumundadırlar.

20.yüzyılın sonlarına doğru işletmeler birçok farklı koşullarla baş etmek durumunda kalmışlardır. Sürekli değişen çevre koşulları, ekonomik sistemin dinamik yapısı, sosyal sistemlerdeki değişimler ve teknolojik gelişmeler işletmeleri değişimin ve gelişimin içine sürüklemiştir. Sosyal yapıdaki evrim endüstriyel kültürlerin de parçalanmasına neden olmuştur. Ekonomik evrim ise insanların yaşamlarındaki değişime ve tüketimin temelden artmasına neden olmuştur. Teknolojide evrim ise endüstriyel oluşumlardan bilgi oluşumlarına doğru bir sürüklenme oluşturmuştur. Bu da küreselleşen dünyada yeni bir organizasyona doğru yola çıkılması gerekliliğini doğurmuştur. ICAO ve IATA, bu anlamda sektörü yönlendiren en etkin düzenleyici kuruluşların başında yer almaktadırlar. Havayolu işletmeleri ise, stratejilerini ve rekabet araçlarını bu organizasyonların politikalarına göre değiştirmektedir. Dolayısıyla sektör, bu gelişmelere paralel olarak giderek daha karmaşık, dinamik ve belirsiz bir çevre tarafından kuşatılırken ekonomik düzenlemelerin etkilerini anlamak çok daha önemli hale gelmektedir.

Bu tüm değişim bloğu ile başa çıkabilmek için işletmeler birçok yeni yönetim stratejileri ortaya koymuşlardır. Stratejik ittifaklar ve iş birlikleri de bu yöntemlerden birisidir. (Wang ve Evans, 2002:73).

11 Eylül sonrası krizden bağımsız olarak, dünya çapında hava taşımacılığı endüstrisi son 25 yılda çarpıcı değişiklikler yaşadı. Belki de en kapsamlı olanı, en büyükler arasında birleşmeler, satın almalar ve / veya stratejik ittifaklarla sonuçlanan liberalizasyon veya deregülasyon politikalarının bir sonucu olarak, uzun süredir yerleşik düzenleyici rejimlerin değiştirildiği ve bazı durumlarda kaldırıldığı kurumsal ortamda meydana geldi.

Havayolu stratejik ittifaklarının ve yeniden ağ yapılandırmasının, havayolu endüstrisindeki küreselleşme süreçlerinin en güçlü tezahürü olduğu iddia edilebilir. Buna ek olarak, küresel navlun ticaretinin yaklaşık %40'ının hava yoluyla gerçekleştirildiği de tahmin edilmektedir (Goetz A.R., vd.2004:265-276)

Küresel havayolu ittifakları, bu süreçlerin hem ürünü hem de devamı için katalizör görevi göreceği tahmin edilmekteydi. Bu gelişmeler, havayolu işletmelerini küresel bir ölçekte faaliyet göstermeye, bunun için küresel pazarlara erişmeye ve girmeye zorlamaktadır.

Havayolu işletmeleri artık girdilerini küresel bir ölçekten toplayıp, taşımacılık hizmeti üretim süreçlerini küresel bir ölçekte gerçekleştirip çıktılarını küresel bir ölçeye sunmak zorunda kalmaktadır (Gerede, 2017:141)

5.Küresel Havayolu İttifakları

Havayolu ittifaklarının doğuşu, tarihsel olarak, dağıtım merkezi planının gelişimi ve havayollarının uluslararası ve yerel ağlar kurma ihtiyacıyla bağlantılıdır. ABD'deki büyük havayolu taşıyıcıları, daha büyük ve daha karlı orta ve uzun mesafeli ağlarını desteklemek için daha uygun maliyetli bölgesel taşıyıcılarla kod paylaşımları oluşturarak bölgesel ittifakları başlatmışlardır. (Garcia, A.T. 2012)

Tarihsel süreçte, küresel havayolu ittifakları, IATA'nın öncelikli olarak uluslararası uçak biletlerini koordine etmek için kurulduğu 1945 yılına kadar dayandığı bilinmektedir (Garcia, A.T.,2012). Uluslararası havayolu taşımacılığının kademeli olarak liberalleşme eğilimleri ABD tarafından 1978'de ulusal serbestleşmesini gerçekleştirmesi ve 1979'da Uluslararası Hava Taşımacılığı Rekabet Yasası (International Air Transportation Competition Act of 1979 (IATCA, 1979) ardından ikili havayolu taşımacılığı anlaşmalarını müzakere etmeye başlamıştır (Wang ve Evans, 2002:28).

ABD ikili liberalleşme eğilimlerini 1978'de Hollanda ile imzaladığı anlaşma ile başlatmıştır. Buradaki amaç, Hollanda gibi yüzölçümleri küçük, nüfusları az olan ülkelere pazardan daha fazla faydalanma hakkı vermektir. Daha sonraki aşamada ise ABD'nin liberalleşme politikalarını genişleterek Kuzey ve Orta Pasifik pazarına doğru Tayvan, Güney Kore, Tayland, Singapur ve Japonya gibi ülkeler arasındaki pazarları daha liberal hale getirmiştir. (Gerede, 2015:104).

İlk uluslararası havayolu ittifakı 1986 yılında Air Florida ve British Island arasında kuruldu. İttifak oluşumunun başlıca katalizörü olan 1978'de ABD'deki serbestleştirilmenin ardından küresel olarak birbirini izleyen deregülasyon hareketleriydi. 1997'de Star Alliance'ın oluşturulması ve sırasıyla 1998 ve 2000'de Oneworld ve SkyTeam'in kurulması önceki ittifak uygulamasından farklı bir noktaya işaret etti. Bu ittifaklar, kod paylaşımı, ikili anlaşmalar ve bölgesel ittifaklar gibi geleneksel ortaklık yöntemlerinden küresel ağlar ve ortak bir strateji oluşturma yönünde stratejik bir sıçrama yaptı (Blancing, D., 2009).

İttifaklara geçişte en önemli hususlardan birisi İkili havayolu hizmet anlaşmalarındaki mülkiyet yasaları ve ulusallık maddeleri sınır ötesi birleşme ve kazanımları önlemesi olmuştur. Uluslararası trafiğin yerel trafikten daha hızlı artması nedeniyle, hava yolları stratejik ittifaklar yoluyla korumacı yasalardan kurtulabilmektedirler. Bu ortaklıkların yaygın olan ortak özelliği kod paylaşımıdır (Önen,2018:103).

Teknik olarak, kod paylaşımı, iki taşıyıcı arasında, birbirlerinin uçuşlarında kendi belirleyici kodları altında koltuk satmalarına izin veren bir düzenlemedir. İki veya daha fazla kod paylaşımli taşıyıcının bağlantılı uçuşları durumunda, yolcunun tüm uçuşu bir CRS'de (Bilgisayar Rezervasyon Sistemleri) tek bir taşıyıcı hizmeti olarak görüntülenir. Söz konusu sistem taşıyıcılar ve potansiyel yolcular arasındaki arayüzü sağlar. Havayolları, ortak trafik akışlarını teşvik etmek için CRS sistemleri tarafından sağlanan bilgi kanallarını kullanmak için birleşir ve kod paylaşımını içerir (Button, K., 1997).

Küresel ittifakların havayolları ve yolcular için en büyük yararlarından birisi de genişletilmiş ve optimize edilmiş bir rota ağıdır. Küresel ittifaklar aracılığıyla, yolcular, teorik olarak, bir havayolunun biletiyle dünyanın herhangi bir yerinden diğerine kolayca seyahat edebilmektedirler. Küresel havayolu ittifaklarının dünya çapında kapsama alanı sunan etkili hub ve bağlı sistemlerin yaratılmasıyla sağlanan ittifak rotalarında trafikte önemli bir artışa (ortalama%9,4) yol açtığı görülmektedir.

Yukarıda belirtilen küresel bir ağa erişim sağlamanın dışında, daha hızlı transfer süreleri ile transfer sürelerinde iyileşme sağlandığı görülmektedir. Örneğin, daha hızlı aktarım süreleri elde etmek için Star Alliance stratejisi olan Move Under One Roof, Japonya'nın Narita kentinde bekleme sürelerini %50 azaltmıştır. Bu azalma, tüm üye havayollarının aynı terminalde gruplanmasıyla sağlanmıştır.

Bunların yanısıra, kesintisiz bağlantılar ittifakların, ne kadar uçuş değişikliği yapmaları gerektiğine bakılmaksızın, yolcular ve bagajları için "tek noktadan kontrol" sağlama becerisi göstermektedir (Blancing, D.,2009).

Daha önce de belirtilen 1986 yılında Air Florida ve British Island arasındaki ilk ittifakın ardından sırasıyla, 1988 yılında KLM ve Northwest Airlines 1989 yılında Swissair ve Delta Airlines arasında ittifaklar kuruldu. 1990'ların başında, Kuzey Atlantik'teki diğer ikili stratejik ittifaklar ise British Airways-US Airways ve United Airlines- Lufthansa arasında kurulmuştur (Garcia, A.T., 2012).

Günümüzde 3 büyük küresel ittifak dünyadaki yolcu trafiğinin yaklaşık%55'ini oluşturmaktadır. Şöyleki; 2018'de Star Alliance havayolu ittifakı, pazar payının %21,7'sini oluşturan lider havayolu ittifakıydı, onu %16,1 ile SkyTeam ve %15,6 pazar payı ile Oneworld izledi. 14 Mayıs 1997'de kurulan Star Alliance'ın şu anda merkezi Almanya'da Frankfurt'da bulunmaktadır. İttifakın sloganı: "Dünyanın Bağlandığı Yol" olup önde gelen havayolu üyeleri arasında Türk Hava Yolları, Lufthansa, Singapur Hava Yolları, Air China, Air Canada ve United Airlines yer almaktadır (Airline Alliances Statistics).

1 Şubat 1999'da kurulan Oneworld havayolu ittifakının merkezi New York'dadır. 2017 yılında yaklaşık 6,7 milyar ABD doları net kar elde eden üye havayolları arasında şunlar yer alıyor: American Airlines, British Airways, Japan Airlines, Malaysia Airlines, Finnair, Iberia, Qatar Airways, Royal Jordanian, Sri Lanka ve Sloganı da "Dünyanın lider tek ittifakı" olarak ifade edilmiştir.

Haziran 2000'de kurulan SkyTeam ise, üç büyük havayolu ittifakının sonuncusudur. SkyTeam 2018'de yaklaşık 9,5 milyar ABD doları işletme karı elde etti. SkyTeam şu anda "Sizi daha çok önemsiyorum" sloganıyla faaliyet göstermektedir ve merkezi yönetim ekibi SkyTeam Central, şu anda Hollanda Haarlemmermeer'deki Amsterdam Schiphol Havaalanı yakınında bulunmaktadır. 2018'de SkyTeam'in geliri yaklaşık 152,9 milyar ABD doları olarak gerçekleşti. SkyTeam'in kod paylaşım sayısına göre önde gelen havayolu üyeleri şunlardır: AirFrance, KLM, Korean Air, Alitalia, China Eastern Airlines ve Aeroflot havayoludur (Airline Alliances Statistics).

Küresel pazarlara erişim konusunda Star Alliance üyesi THY (Türk Hava Yolları) örnek olarak verilebilir. THY'nin geçmiş altyapısı ve deneyimlerini küresel pazarlarda kullanmak amacıyla küreselleşme stratejisi izleyerek başarılı olduğu düşünülmektedir. Diğer bir deyişle, THY'nin küresel büyümenin avantajlarından yararlandığı söylenebilir. Küresel nitelikli Star Alliance grubuna kendi kaynaklarını kullanarak katılan THY uçuş ağını genişleterek, büyütmüş ve bu nedenle coğrafi avantajını da kullanarak transit yolcu sayısını artırmıştır. Söz konusu bu durum, ülkemizin yaratmadığı bir talebi bularak, taşıyarak birim gelirleri artıran, birim giderleri düşüren küresel ölçekte rekabetçi üstünlük getiren bir gelişme olarak değerlendirilmektedir (Gerede,2015:105-106).

THY Topla ve Dağıt (Hub and Spoke) uçuş ağı sistemini uygulayarak iç hatlarda Ankara Esenboğa havaalanını, dış hatlarda ise İstanbul'da hizmet veren uluslararası havaalanı İstanbul Havaalanını merkez havaalanı olarak kullanmaktadır. Bu sayede orta mesafede başarısı kesinlikle ispatlanmış olan Airbus 320 (ve türevi) ile Boeing 737-800 (ve türevi uçaklarla) bu kentleri son derece ekonomik olarak İstanbul'a bağlamaktadır. Uzun menzilli uçaklarla bu strateji desteklenerek İstanbul dünyanın en önemli aktarma merkezlerinden biri haline gelmiştir. Bu sistemin dünyada başarılı örnekleri arasında Londra-Frankfurt New York, Singapur ve Dubai'yi sayabiliriz (Torum, 2010).

Ancak İstanbul'un Londra ve Frankfurt dışındaki bu havalimanlarına ve buralarda kurulu havayollarına karşı büyük bir avantajı vardır. Bu avantaj İstanbul merkezli bir operasyonda satın alma maliyetleri göreceli olarak oldukça düşük A320 ve B737'ler kullanmak mümkünken diğer şehirlerden aynı işi yapmak için çok daha pahalı uzun menzilli uçaklara gereksinim duyulmasıdır (Torum, 2010).

Türk Hava Yolları da 2008 yılından sonra bu oluşuma dahil olmayı tercih ederek önemli bir adım atmış oldu. Söz konusu adımın önemini basit bir örnekle açıklayabiliriz. Şöyle ki; Türk Hava Yolları üyelik öncesi tarifeli uçuş gerçekleştirmediği noktalara bilet satışı mümkün olmuyordu.

Bu üyelik ile birlikte güçlü bir ittifakın avantajlarından yararlanarak, yolcularına bağlantı sağlamaları için alternatifler sunmaya başlamıştır. Böylece, yolcuların Bağlantı Merkezleri ile uçak kaçırma stresi sona ermiştir.

Star Alliance üyesi firmalar, yolcuların bagaj bilgileri devamlı takip edilerek bagajların diğer bağlantılı uçuşlarına en kısa sürede ulaştırılması için gerekli özeni gösterdikleri gözlemlenmektedir.

Bazı durumlarda da havayolu personeli, yolcuyla havalimanında karşılayarak transfer işleminin çok daha kolay bir şekilde yapılmasını olanaklı kılmaktadır. Star Alliance, bu hizmeti ile birlikte kalite standartlarını daha üst düzeye taşımayı hedeflemektedir.

Yukarıda da belirtildiği üzere, 2008 senesinde Star Alliance'a üye olması ile birlikte Türk Hava Yolları ittifakının avantajlarını önemli ölçüde değerlendirmiştir. Söz konusu üyelik nedeniyle yolcular bağlantılı uçuşlarla dünyanın herhangi bir noktasına sorunsuz olarak uçabilmektedir. Bunun yanı sıra, ittifaka üye havayolları arasında yapılan ortak uçuşlar nedeniyle de avantajlı bilet imkanlarından faydalanabilmektedirler. Ayrıca Star Alliance üyeliğinin oluşturduğu önemli bir bileşen olan hizmet kalitesinin en üst düzeye yükseltilmesi büyük önem arz etmektedir. Bu durum da yolcuların beklentilerini karşılamak bağlamında yaptıkları uçuşlara göre onlara daha fazla mil kazanma imkanı, üyeliğin seviyesine bağlı olarak dünyadaki özel yolcu salonlarını kullanma şansı gibi birçok avantajı da yolcuların hizmetine sunulmaktadır.

6. 2020 yılında Koronavirüs'ün Havayolu İşletmelerine Etkileri

Küreselleşmenin etkisiyle Havacılık sektörünün hızlı bir gelişim gösterdiği dönemlerde sektörde sağlanan ivme ile birlikte, çeşitli faktörlerden kaynaklanan duraklama ve küçülme dönemleri olmuştur. Bunlara örnek olarak 1990-91 ve 2003 Körfez Savaşları, Eylül 2001 Terörist Saldırıları, 2002 Sars virüsü krizi ve 2008 Küresel Ekonomik Krizi verebiliriz. Ancak COVID-19 gibi hava trafiğini felç olma noktasına getirecek kadar sektörü olumsuz şekilde etkileyen bu tür bir buhran yaşanmamıştır.

Bilindiği gibi, hava taşımacılığında iç ve dış hatlarda yolcular tarafından tercih edilmesinde özellikle güvenilirlik, güvenlik, hız ve zaman, konularında sahip olduğu avantajlar büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle, söz konusu hassas dönemde özellikle Çin ile yolcu hareketliliğinin hava yolu ağları ile dünyadaki aktarma merkezlerine dağılımı, havalimanlarının yolcu yoğunluğunun artması ve solunum yolu ile bulaşıcı hastalıkların uçak içerisinde daha kolay yayılımı gibi faktörler salgının dünyada geniş bir alana yayılarak ortaya çıkmasını hızlandırmıştır (Akça, 2020:46).

Söz konusu dönemde bu durum Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından pandemi olarak kabul edilmiştir. Uluslararası kredi derecelendirme kuruluşu Moody's de Kovid-19'dan etkilenen havacılık sektörünün 2023'ten önce tamamen toparlanamayacağını ve sektörün çok önemli yapısal değişikliklerle karşı karşıya olduğunu açıklamıştır.

Hızla gelişmekte olan Türk havayolu taşımacılığının da söz konusu süreçte rakipleri gibi bazı mali kayıpları kaçınılmazdır. Ancak, ülkemizde bu konuda yapılan doğru yatırımları göz önüne aldığımızda bazı iş hacimlerinin ülkemize yönelerek değerlendirilmesi önem arz edebilir. Dolayısıyla yakın zamanda bu krizin bir fırsata dönüşmesi büyük önem arz edecektir. Bu nedenle özellikle artan hacme karşı kriz yönetimini en iyi şekilde yürürlüğe sokarak ve tüm hazırlıkları buna göre yapıp çok kısa bir süre içinde talebi beklemek şu an için yeterli olacaktır (Düzgün, 2020).

Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği'ne göre, yolcu gelirlerinin 314 milyar dolar azalması bekleniyor. Salgının havayolu şirketlerine bu yılki maliyetinin de 113 milyar doları bulacağı öngörülüyor. IATA'ya göre, küresel ekonominin resesyona doğru gitmesinden ve seyahat kısıtlamalarından dolayı bu yıl yolcu talebinin geçen yıla göre %48 azalabileceği raporunda vurgulamıştır. Havacılık sektöründe toparlanmanın uzun sürebileceğini ancak, havacılığın vazgeçilmezliğini sürdüreceği düşünülmekte, 2020'de %40-60, 2021'de %80 ve 2022'nin ilk 8 ayında %100, müteakip yıllarda ise 2022'de elde edilen hacmin %6-8 büyüyerek sürecin gelişeceği uzmanlar tarafından tahmin edilmektedir. 2028 yılına gelindiğinde ise 2019 yılının %45'i oranında bir büyüme beklenmektedir (Düzgün, 2020).

IATA'ya göre Havacılık sektörünün geleceği 2050 yılında 16 milyara ulaşması beklenen yolcu sayısı ile umut vaat etmektedir. 2035 yılına kadar 33.070 adet yeni uçağın sektörün hizmetin girmesi tahmin edilmektedir. 33.070 adet yeni uçağın 32.430 adedi yolcu uçağı ve 650 adedi kargo uçağıdır.

Yeni yolcu uçağı talebinin %40'ı yenileme ve %60'ı büyüme amaçlı olup, yeni uçakların adet olarak %70'i tek koridorlu uçakları temsil etmektedir. Parasal olarak ise yeni uçak siparişleri 5.2 Trilyon USD'lik bir miktara ulaşmaktadır (Kemer, 2020).

Ülkemizin önde gelen havayolu taşımacılığı şirketi THY'nin geleceğe dair talepleri küresel tahminler ile doğru yönde seyretmektedir. THY'nin Mart 2017 itibariyle 336 adet yolcu ve kargo uçağı bulunmakta olup, filonun 178 adetini tek koridorlu uçaklar oluşturmaktadır. Söz konusu tek koridorlu uçakların 110 adedi Boeing 737-800 ve 68 adedi de Airbus A 321-200'dür. THY'nin son yeni uçak alımı planına göre 2023 sonu itibariyle filo sayısının 421'e ulaşması öngörülmekte olup, bu sayının 342 adedini tek koridorlu uçaklar oluşturacaktır. THY 2017-2023 döneminde 169 adet yeni uçak teslim alacak ve ortalama filo yaşını da düşürecektir (Kemer, 2020).

Sonuç

Tüm dünyada büyük bir hızla etkisini göstermeye başlayan küreselleşme eğilimi, insanoğlunun yaşamının tüm noktalarına, sosyal olgularına, ekonomik durumuna, kültürlerine, yaşam tarzlarına, arzu ve isteklerine etki ederek bir değişim sürecini ortaya çıkarmaktadır. Bu değişim süreci ile yakından ilişkili olan işletmelerde kendilerini yepyeni bir sistemin içinde bulmuşlar, bu değişen ve gelişen sistemin bir parçası olma yolunda birtakım yenilikler yapmaya başlamışlardır.

Küreselleşme sürecinden en fazla etkilenen sektör ise havacılık sektörü olmuştur. Havayolu endüstrisinde artan turizm ve yükselen hizmet sektörleri sayesinde canlanma meydana gelmiştir. Havayolu işletmeleri artan rekabet koşulları ve pazara girişlerin kolaylaştırılması, yükselen talep ve artan kazanç durumları ile yeni bir takım yönetsel ve fonksiyonel değişimler yaşamışlardır. Havayolu işletmeleri değişen bu küresel koşullarda yeni yönetim teknikleri ile ilgili çalışmalar yaparak bu teknikleri bünyelerine uygulamaya başlamışlar ve küresel bir havayolu işletmesi özellikleri kazanmaları kaçınılmaz bir hale gelmiştir.

Küresel boyuttaki havayolu işletmeleri, maliyetlerini kontrol altında tutmak, etkinlik ve verimlilik sağlamak için dış kaynaklardan yararlanma, franchising, temel yeteneklerine yönelme, iş birlikleri, kalite yönetim sistemleri gibi teknikleri uygulamışlar ve daha iyi hizmet amacıyla işletme bütününe bu teknikleri yaymışlardır.

Küresel ve iç baskılar altında bulunan havayolu işletmeleri, küresel bir uçuş ağı oluşturarak pazardaki durumlarını muhafaza etmekte ve yeni pazarlara giriş için çalışmaktadırlar. Bu kapsamda havayolu işletmeleri, talep gören yeni pazarlardan pay alabilmek ve dünyanın her yanına kesintisiz uçabilmek için diğer havayolu grupları ile iş birliğine gitmiş, kendi iç bünyesinde ise, organizasyon değişikliklerine gitmişlerdir.

Üç büyük küresel havayolu ittifaklarından dünyada en büyük Pazar payına sahip Star Alliance seçili havalimanlarında, üyesi olan havayolu şirketlerinin check-in kontuarları ile ortak biletleme, bekleme salonlarını, bagaj tesislerini ve diğer servisleri paylaşmaktadır. Londra Heathrow Havaalanı Terminal 2'deki bina buna örnek olarak gösterilebilir. Burada Star Alliance üyesi havayolu şirketleri belirledikleri amaçlar doğrultusunda hedeflerini gerçekleştirebilmek için yeni binada faaliyetlerini yürütmeye devam etmektedirler.

Bilindiği gibi, havayolu uygulamalarında rötar yaptığında yolcular için en büyük korku kaynağı aktarmayı kaçırmalarıdır. Bu gibi durumlarda Star Alliance bağlantı merkezlerinde varılacak havaalanları için bagaj bilgisini izlenir, yolcunun ve bagajının aktarmaya yetişmesi için büyük bir çaba gösterilir. Uygulama sırasında gerektiğinde üye havayolu personeli sizi uçaktan karşılayarak transferinizi sorunsuz bir şekilde gerçekleştirmeye çalışır. Günümüzde söz konusu hizmet Star Alliance'ın dünya çapındaki başlıca "aktarma merkez" lerinde mevcuttur.

Küresel ittifaklar, merkez ve bağlı bileşen sistemlerini etkili bir şekilde kullanarak daha fazla küresel erişim ve kesintisiz bağlantılar sağlamıştır. Küresel Havayolu ittifakı olan Star Alliance 20. yılını 2017'de İstanbul'da kutlamış olup, Nisan 2008'de Star ittifakına 20. üye olarak Türk Hava Yolları da ittifaka katılımının 10. Yılı'nı 2018'de kutlamıştır.

Bu arada, yeni açılan İstanbul Havalimanı bünyesinde barındıracağı tesislerle hem hizmette hem de yolcuların ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılayacak iyi bir aktarma merkezi olacaktır.

Yukarıda açıklanan bilgiler ışığında, Küresel Havayolu İttifaklarının havacılık sektörüne olumlu katkılar sağladığı görülmüştür.

BEYANLAR

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız

Çıkar Çatışması: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur

Finansal Destek: Bu çalışma için finansal destek alınmamıştır

Katkı Payı Oranı: Her iki yazar eşit oranda katılım sağlamıştır.

KAYNAKÇA

- Akça, M. (2019). Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD), s.46
https://www.researchgate.net/publication/341030884_COVID-19'un_Havacilik_Sektorune_Etkisi
- Airline Alliances - Statistics & Facts.(2019). Published by E. Mazareanu,
<https://www.statista.com/topics/4207/airline-alliances/> Erişim Tarihi: 16.11.2020
- Berardino,F.; Cross, R. ve Arciuolo, F.(2000). Handbook of Airline Marketing,. McGraw-Hill company, s.459
- Blacking D. (2009). Do The Global Alliances Provide Real Benefits for the consumer? An Examination of Star Alliance, Oneworld and Skyteam,
https://www.tcd.ie/Economics/assets/pdf/SER/2009/Deena_Blacking.pdf Erişim Tarihi: 20.11.2020
- Button K. (2008). School of George Mason University, USAGlobal Forum on Transport and Environment in a Globalising World, Guadalajara, Mexico, The Impacts of Globalisation on International Air Transport
https://www.researchgate.net/publication/341030884_COVID-19'un_Havacilik_Sektorune_Etkisi
Erişim Tarihi: 15.11.2020
- Düzgün, M., Havacılık Sektörü 2028 de %45 büyüyebilir,
<https://www.aa.com.tr/sirkethaberleri/egitim/havacilik-sektoru-2028de-yuzde-45-buyuyebilir/657845>
(Erişim Tarihi: 17.06.2020)
- Düzgün, M., Milyon dolarlar havada uçuyor: Kurtarma paketleriyle iflaslar önleniyor.
<https://www.yenisafak.com/ekonomi/milyar-dolarlar-havada-ucusuyor-kurtarma-paketleriyle-iflaslar-onlenmeye-calisiliyor-3545249> (Erişim Tarihi: 17.06.2020)
- García A.T. (2012). Analysis of Global Airline Alliances as a Strategy for International Network Development, Master of Science in Technology and Policy and Master of Science in Aeronautics and Astronautics , Mayıs 2012 , s..59 <https://core.ac.uk/download/pdf/10127599.pdf> Erişim Tarihi: 16.11.2020
- Gerede E. (2017). Küreselleşmenin Farklılaşma Stratejisi İzleyen Havayolu İşletmelerine Etkisi ve Havayolu İşbirlikleri,s.141
https://www.researchgate.net/profile/Ender_Gerede/publication/322369364_Kuresellesmenin_Farklilasma_Stratejisi_Izleyen_Havayolu_Isletmelerine_Etkisi_ve_Havayolu_Isbirlikleri/links/5a566cd6aca272bb6963ecdd/Kuresellesmenin-Farklilasma-Stratejisi-Izleyen-Havayolu-Isletmelerine-Etkisi-ve-Havayolu-Isbirlikleri.pdf
- Gerede, E. (2015). Havayolu Taşımacılığı ve Ekonomik Düzenlemeler Teori ve Türkiye Uygulaması,Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, s.105-106
- Goetz A.R., Graham B. ve Geogr J Transp . (2004). 12(4): 265–276 Air transport globalization, liberalization and sustainability: post-2001 policy dynamics in the United States and Europe,
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7125701/> Erişim Tarihi: 16.11.2020
- Goldstein, J.; Pevehouse. (2015). Uluslararası İlişkiler, çev. Prof. Dr. Haluk Özdemir, BB101 Yayınları, 1. Baskı, s.79.,532,533
- Harvard Business Review,. (1989). Managing in a Borderless World by Kenichi Ohmae From the Magazine
<https://hbr.org/1989/05/managing-in-a-borderless-world>, Erişim Tarihi: 19.11.2020
- Heywood A. (2016). Küresel Siyaset, Çevirenler: Nasuh Uslu ve Haluk Özdemir, Adres Yayınları, 4.baskı, s.27
- Ion D.C. (2011). Impact of globalization on airport industry,International conference of scientific paper Afases , 2011 Brasov-Romania, s.66-70, <http://www.afahe.ro/ro/afases/2011/manag/Ion.pdf> Erişim Tarihi: 15.11.2020

- Kardaş, Ş. ve Balcı, A. (2017). Uluslararası İlişkilere Giriş, Küreselleşme, E. Fuat Keyman, Küre Yayınları, 6.Basım, s.510.
- Kaya M. ve Aydemir C. (2011). Küreselleşmenin Tarihsel Gelişimi, Dicle Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, s.15, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/370656> Erişim Tarihi: 20.11.2020
- Kemer, N.K., Küresel Sivil Havacılık Sektörü, <https://www.airturkhaber.com/yazarlar/namik-kemal-kemer/kuresel-sivil-havacilik-sektoru/> (Erişim Tarihi: 26.05.2020)
- Keyman, F.ve Sarıbay, A.Y. (1998). Küreselleşme, Siyaset ve Toplumsal Yaşam, Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslam, Vadi Yayınları, Konya, s.26.
- Keyman E.F., Lorasdağı, B. ve Vardar, D. (2015) T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No:3003 Uluslararası İlişkilere Giriş, Ağustos, s.26
- Kıvılcım, F. (2013). Küreselleşme kavramı ve Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte olan ülke Türkiye açısından Değerlendirilmesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, Cilt:5, No 1, s.221 <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/117355> Erişim Tarihi: 15.11.2020
- Konukcu, Y. (2018). Devletlerin Küresel ve Bölgesel Güç Olma Stratejileri, Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, Cilt.1, Sayı 3, s.207 <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/554527> Erişim Tarihi: 02.12.2020
- Kürkçü D.D. (2013). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşmeye yönelik Davranışlar, İKÜ Dergiler, Cilt:3, Sayı:2, s.4-5, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/138361> Erişim Tarihi: 19.11.2020
- Mbembe, A. (2018). The idea of a borderless World, Politics, <https://africasacountry.com/2018/11/the-idea-of-a-borderless-world>. 20.11.2020
- Military Globalization, https://en.wikipedia.org/wiki/Military_globalization Erişim Tarihi: 22.11.2020
- Önen, V. (2018). Sivil Hava Yolu Taşımacılığında Pazar Payının Arttırılmasına Yönelik Rekabetçi Stratejilerin Geliştirilmesi Kriter Yayinevi, Birinci Baskı, s.103 https://www.researchgate.net/profile/Vahap_Onen/publication/341358337_Sivil_Hava_Yolu_Tasimaciliginda_Pazar_Payini_Artirmaya_Yonelik_Rekabetci_Stratejilerin_Gelistirilmesi/links/5ebc4157458515626ca7e05a/Sivil-Hava-Yolu-Tasimaciliginda-Pazar-Payini-Artirmaya-Yoenelik-Rekabetci-Stratejilerin-Gelistirilmesi.pdf, 05.12.2020
- Ohmae., K., (2007). The Next Global Stage, , Pearson Education LTD.USA, P.20-24 <http://ptgmedia.pearsoncmg.com/images/9780131479449/samplepages/013147944X.pdf> Erişim Tarihi: 02.12.2020
- Öymen, O. (2000). Geleceği Yakalamak, Remzi Kitapevi, İstanbul, s.26
- Özalp,E.; Kirel, Ç. (2001). Örgütsel Davranış, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayınları, No.149, s.18.
- Özerkmen N., “Uluslararası Eşitsizliği Derinleştiren Bir Süreç Olarak Ekonomik Küreselleşme”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, 2004, s.135. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1008/12229.pdf> Erişim Tarihi: 20.11.2020
- Torum, O. (2010). Airport Haber, <https://www.airporthaber.com/kose-yazilari/konugumla-thy8217na-elistiriler-ve-oneriler-654y.html> Erişim Tarihi: 26.02.2021
- Ülgen, H.,ve Mirze, K., İşletmelerde Stratejik Yönetim, 7.Baskı, Beta Yayınları, Mart 2014, s.309.
- Viotti P.; Kauppi, M., Uluslararası İlişkiler ve Dünya Siyaseti, çev.Ayşe Özbay Erozan, Nobel Akademik Yayıncılık, 5.Basımdan çeviri, Ekim 2014, s.150-152

Zhi H.Wang ve Evans Michael, Strategic Classification and Examination of the Development of current Airline Activities, Journal of Air Transportation, vol:7,no:2,2002, s.73.

WTO, dönemin genel müdürü olan Pascal Lamy tarafından “Humanising Globalization” konulu konuşma, Şili: 30 Ocak 2006 https://www.wto.org/english/news_e/sppl_e/sppl16_e.htm Erişim Tarihi: 20.11.2020

Çalışan Üniversite Öğrencilerinin Benlik Saygısı ve Psikolojik Dayanıklılık Düzeylerinin İncelenmesi

Lütfiye SÖĞÜTLÜ¹
Ahmet Hamdi İMAMOĞLU²
Abdüllatif Ramazan ÇELİK³
Yasin KARABULUT⁴

ÖZ

Üniversite eğitimi sırasında istihdama katılan öğrencilerin sayısı her geçen yıl artmakta ve bu durum çalışan üniversite öğrencilerindeki psikolojik işlevselliğin incelenmesini önemli hale getirmektedir. Bu bağlamda mevcut araştırmada çalışan ve çalışmayan üniversite öğrencilerinin benlik saygıları ve psikolojik dayanıklılıkları karşılaştırılmıştır. Araştırmaya İstanbul Sağlık Bilimleri Üniversitesi'nde öğrenim gören 446 öğrenci dahil edilmiştir. Veri toplama işlemleri için Kişisel Bilgi Formu, Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği ve Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma bulguları çalışan üniversite öğrencilerinde benlik saygısı ile psikolojik dayanıklılığın alt faktörlerinden olan olumlu kendilik algısının ve sosyal yeterliliğin çalışmayan öğrencilere kıyasla daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Bununla birlikte benlik saygısı arttıkça psikolojik dayanıklılığın da arttığı gözlemlenmiştir. Bulgular konuya ilişkin literatür çerçevesinde tartışılmış ve araştırmanın sınırlılıkları üzerinde durulmuştur.

Anahtar kelimeler: Benlik saygısı, psikolojik dayanıklılık, çalışan öğrenci

Investigation of self-esteem and psychological resilience levels among working university students

Abstract

The number of students participating in employment during university education is increasing every year and this increase makes it important to examine the psychological functionality of working university students. In the present study, the self-esteem and psychological resilience of working and non-working university students were compared. 446 students studying at Istanbul University of Health Sciences were included in the study. Personal Information Form, Rosenberg Self-Esteem Scale and Psychological Resilience Scale were used for data collection. Research findings revealed that positive self-perception and social competence, which are sub-factors of psychological resilience, and self-esteem, are higher in working university students compared to non-working students. Moreover, the correlation between self-esteem and psychological resilience was found to be significant. The findings were discussed within the framework of the relevant literature and the limitations of the study were emphasized.

Keywords: Self-esteem, psychological resilience, working student

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi, lutfiyeulgel@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-6078-9512.

² Psikolog, Sağlık Bilimleri Üniversitesi, ahmet.imamoglu@sbu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2176-7775.

³ Psikoloji Bölümü Lisans Öğrencisi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi, celikabdullatiframazan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5610-7451.

⁴ Psikoloji Bölümü Lisans Öğrencisi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi, yasinkarabulut.psy@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4451-5717.

Makale Geliş Tarihi: 08.02.2021, Makale Kabul Tarihi: 27.06.2021

ARAŞTIRMA MAKALESİ (Research Article)

*Bu makale intihal programında taranmış ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. (This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees).

Doi: <https://doi.org/10.51524/uhusbad.876766>

Giriş

Ergenlik döneminin son yılları bireyde psikolojik, biyolojik ve sosyal açıdan ortaya çıkan değişimlerin sürdüğü bir süreç olmakla birlikte, bu dönemde yetişkin yaşantısına uyum sağlamaya yönelik kazanımlar elde edilmektedir. Bu durum özellikle bu yıllarda uygulanması gereken koruyucu ruh sağlığı hizmetlerinin önemini arttırmaktadır (Santrock, 2014). Geç ergenlikten genç yetişkinliğe geçiş yıllarına tekabül eden üniversite eğitimi de öğrencilerin büyük çoğunluğunda biyopsikososyal değişimlerin yaşandığı bir süreç olarak deneyimlenmektedir. Bu süreçte yaşanan değişimlere ek olarak pek çok birey, hem yüksek öğrenimi sürdürmek hem de istihdama katılmak gibi psikolojik kaynakların yoğun kullanımını ve uyum sağlamayı gerektiren bir akış içerisinde hareket etmektedir. Başka bir deyişle bu dönemde istihdama katılan bireyler, hem ergenlik döneminin getirdiği değişimlerle baş etmeye çalışırken hem de erken yaşta istihdama katılarak bir yetişkin gibi sorumluluk almaktadırlar (Razı vd., 2009). Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü'nün (OECD) yayınladığı analizde 16-29 yaş grubunda hem istihdama katılan hem de öğrenimine devam eden bireylerin oranı İtalya'da %15, Fransa'da %22, İngiltere'de %47, ABD'de %57, Hollanda da ise %63 olarak belirtilmiştir. Türkiye'de 2020 yılında bu oran %42.2'dir (OECD, 2021). Bu yüksek oranlar çalışan öğrencilerinin sosyal, psikolojik ve fiziksel durumlarını ele almanın önemini ortaya koymaktadır (Benvegna vd., 2005). İstihdama katılan ergenler üzerinde yapılan çalışmaların bazıları istihdamın olumlu etkisi olduğundan bahsederken (Coates, 2015), bir kısmı da özellikle çalışma şartlarına bağlı olarak olumsuz sonuçlara dikkat çekmektedir (Bachman & Schulenberg, 1993). Bununla birlikte özellikle ülkemizde çalışan ergenlerin ve genç yetişkinlerin psikolojik işlevselliklerine ilişkin yapılan çalışmalar sınırlıdır (Bildik vd., 2004).

Psikolojik işlevsellikte merkezi bir rolü olan benlik saygısı kavramı bütüncül bir öz-değerlendirmeyi ifade etmektedir (Harter, 2006). Bireyin kendi değerine yönelik öznel algısında belirleyici olmasının yanında, benlik saygısının sosyal ilişkileri düzenlemede ve benliği korumada önemli işlevleri bulunmaktadır (Zeigler-Hill, 2013). Yüksek benlik saygısına sahip birey sosyal çevresi tarafından sevildiğini, güvenilir bir kişi olduğunu düşünür; kendini sever, yeteneklerinin farkındadır ve mevcut yetenek ve becerilerini geliştirmeye odaklanır. Bu açıdan bu bireyler psikopatolojik olarak daha düşük riske sahiptir (Waldron vd, 2018). Konuya ilişkin literatürdeki pek çok çalışma benlik saygısının psikopatolojilerdeki rolünü ortaya koymaktadır (Lynum vd., 2008, Lee ve Hankin, 2009, Bos vd., 2010). Bu bağlamda benliğe yönelik olumlu değerlendirmelerin koruyucu bir faktör veya psikolojik işlevselliğin bir sonucu olabileceği tartışılmaktadır (Zeigler-Hill 2011). Sosyal (Marshall vd., 2014) ve akademik (Forsyth vd., 2007) bağlam ile iş ortamının (Schwalbe, 1988) da benlik saygısıyla yakından ilişkili olduğu vurgulanmaktadır. Özellikle yetişkinliğe geçiş döneminde gençlerin hayata bakış açılarını ve becerilerini geliştirecek iş ortamlarında bulunmalarının onların benlik saygılarını olumlu yönde etkileyebileceği bir gerçektir. Benliğe yönelik algı ile uyum ve başa çıkma mekanizmalarının gelişiminde belirleyici olabilecek bu süreç göz önüne alındığında benlik saygısı bağlamında yapılmış çalışmaların sınırlı sayıda olduğu dikkat çekmektedir.

Psikolojik işlevsellikte önemli bir yer tutan diğer bir kavram psikolojik dayanıklılıktır. Hunter (2001) psikolojik dayanıklılığı genel olarak bir başarı veya uyum sağlama süreci olarak ifade etmektedir. Başka bir deyişle psikolojik dayanıklılık zorlu yaşamsal olayların karşısında bireyin kendini toparlama gücüdür (Garmezy, 1991). Bu bağlamda üniversiteli gençlerdeki yüksek psikolojik dayanıklılığı, fizyolojik ve psikolojik gelişimin senkronize olmasını, bireyin bunlara adapte olabilmesini ve bu dönemdeki kazanımları sürdürebilmesini kolaylaştıran bir faktör olarak değerlendirmek mümkündür. Bu durum gençlerin hayatları boyunca edindikleri olumlu veya olumsuz kimlikleri eğitim yıllarınayansıtabileceklerine işaret etmektedir (Earvolino-Ramirez, 2007). Nitekim psikolojik dayanıklılığın akademik performans ile ilişkili olduğunu gösteren çalışmalar bulunmaktadır (Ayala & Manzano, 2018). Sınırlı sayıdaki araştırmada da çalışan üniversite öğrencilerinde psikolojik dayanıklılığın daha yüksek olduğu rapor edilmiştir (Chung vd., 2017).

Mevcut araştırmanın temel amacı istihdama katılan üniversite öğrencilerinin ve istihdama katılmadan öğrenimine devam eden üniversite öğrencilerinin benlik saygılarını ve psikolojik dayanıklılıklarını karşılaştırmaktır. Çalışma sürecinin öğrencilere sunduğu olumlu ve olumsuz psikolojik süreçler daha

kapsamlı incelendiğinde bu dönemde sağlanacak istihdamın koşulları ve gerekliliği ile ilgili bilginin artması beklenmektedir.

Yöntem

Örneklem

Bu araştırma istihdama katılan üniversite öğrencilerinde benlik saygısı ve psikolojik dayanıklılık düzeylerini saptamayı amaçlayan kesitsel, betimsel ve karşılaştırmalı bir çalışmadır. Yükseköğretim kurumu bilgi yönetim sistemi verilerine göre İstanbul ilinde yaklaşık 1.5 milyon üniversite öğrencisi bulunmaktadır (TÜİK, 2021). Buna göre örnekleme hatası 0.05 olarak alındığında evrenden çekilmesi gereken örneklem büyüklüğü 384 olarak belirlenmiştir (Yazıcıoğlu & Erdoğan, 2004). Bu bağlamda 'uygun örnekleme yöntemi' (*convenience sampling*) kullanılarak Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hamidiye Kampüsü'nde öğrenimine devam eden 460 öğrenciye ulaşılmıştır. Katılımcıların 14 tanesi uç değerler sebebiyle veri analizinin dışında tutulmuştur. Veri analizlerinin yürütüldüğü 446 katılımcının yaş ortalaması 20,84 ($Ort= 20.84, S = 1.90$) olarak hesaplanmıştır. Bununla birlikte katılımcıların 287'sinin kadın (%64.3), 158'sinin ise erkek (%35.4) olduğu belirlenmiştir. Örneklem içerisinde ağırlıklı olarak (%84.1) lisans programına kayıtlı öğrenciler bulunmaktadır. Herhangi bir işte çalışan öğrencilerin sayısının 217 (%47.2), karşılaştırma gurubu olarak belirlenmiş olan herhangi bir işte çalışmayan öğrencilerin sayısının ise 243 (%52.8) olduğu görülmüştür. Bir işte çalışan katılımcılar arasından 100'ü (%49) çalıştığı işi düzenli bir iş olarak tanımlamaktadır.

İşlem

Araştırmanın yürütülmesi için Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hamidiye Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu'ndan 46418926-050.01.04 sayı ile onay alınmıştır. Katılımcılara araştırmanın içeriği, amacı, önemi ve veri toplama formları ile ilgili açıklama yapıldıktan sonra, anket üzerinde kendi kişisel bilgileriyle ilgili herhangi bir sorunun yer almayacağı ve bu anketlere araştırmacılar tarafından başkasının ulaşamayacağı konusunda bilgilendirme yapılmıştır. Hazırlanmış olan bilgilendirilmiş gönüllü onam formu katılımcılara okutularak çalışmaya katılımın gönüllü olduğu ve herhangi bir aşamada çalışmaya katılmaktan vazgeçme haklarının bulunduğu anlatılmıştır. Araştırmaya katılmayı kabul eden katılımcılardan yazılı olarak onayları alınmıştır. Katılımcılar anketleri bireysel olarak doldurmuşlardır. Verilerin analizi için SPSS (Statistical Package for Social Sciences) 21 paket programı kullanılmıştır. Normal dağılımı test etmek için Kolmogorov-Smirnov testi kullanılmıştır. Sürekli değişkenler ortalama±standart sapma olarak ifade edilmiştir. Kategorik veriler yüzde olarak sunuldu. İstatistiksel analizlerde kategorik değişkenlerin analizinde Ki-kare testi, sürekli değişkenlerin analizinde t testi ve normal dağılım göstermeyen verilerin analizinde Mann-Whitney U testi kullanılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Veri toplama araçları içerisinde literatür incelemeleri sonucu oluşturulan Kişisel Bilgi Formu, Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği (RBSÖ) ve Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği (PDÖ) yer almaktadır.

Kişisel Bilgi Formu: Katılımcıların cinsiyeti, yaşı, kaçınıcı sınıfta oldukları ve hangi bölümde okudukları, algıladıkları gelir düzeyi ve ailelerinin ikamet ettiği yerin özelliği (köy, kasaba, küçük şehir, büyük şehir) gibi bilgilerin sorulduğu kişisel bilgi formu kullanılmıştır.

Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği: Ölçek Rosenberg (1979) tarafından bireylerin kendi benliklerine yönelik öznel değerlendirmelerini ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkiye'de güvenilirlik ve geçerlilik çalışmaları Çuhadaroğlu (1986) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışmasında 0-1 puan yüksek düzeyde benlik saygısı, 2-4 puan orta düzeyde benlik saygısı, 5-6 puan düşük düzeyde benlik saygısı olarak değerlendirmeye alınmıştır. RBSÖ toplamda 12 alt boyuttan oluşmaktadır. Araştırmada sadece 10 maddeden oluşan genel benlik saygısı alt boyutu kullanılmıştır. Çuhadaroğlu (1986) tarafından (RBSÖ) Türkçe formu için yapılan güvenilirlik

çalışmasında, test-tekrar test güvenilirlik katsayısının .48 ile .79 arasında değiştiği bulunmuştur. Bu araştırmada kullanılan alt ölçeğe ait Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı 0,88'dir.

Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği: Psikolojik dayanıklılık ölçeği yetişkin formu, Friborg ve arkadaşları (2003) tarafından geliştirilmiş, Basım ve Çetin (2011) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçek 5'li likert tipinde 33 maddeden oluşmaktadır. Her maddenin cevap seçenekleri, o maddeye özel olarak belirlenmiştir. Ölçek kendilik algısı, gelecek algısı, yapısal stil, sosyal yeterlilik, aile uyumu ve sosyal kaynaklar olmak üzere 6 alt boyuttan oluşmaktadır. Türkçe uyarlama çalışmasında alt ölçeklerin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayılarının .66 ile .81 arasında değiştiği, toplam ölçek için bu değer .86 olduğu rapor edilmiştir (Basım & Çetin, 2011).

Bulgular

Araştırmada ilk olarak katılımcıların çalışma durumlarının cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla Ki-Kare testi uygulanmıştır (Tablo 1). Test sonucunda kadın katılımcıların, %40.8'inin (N = 117) bir işte çalışırken %59.2'sinin (N = 170) çalışmadığı görülmüştür. Erkek katılımcılar içinse bu oranların sırasıyla %54.4 (N = 86) ve %45.6 (N = 72) olduğu tespit edilmiştir. Sonuçlara göre, katılımcıların cinsiyetlerine göre çalışma durumları anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır ($X^2 = 7.67, p < .05$).

Tablo 1. Katılımcıların Çalışma Durumunun Cinsiyet Açısından Karşılaştırılması

		İş Durumu		Toplam	X ²	Serbestlik Derecesi	p
		Çalışıyor	Çalışmıyor				
Cinsiyet	Kadın	117	170	287	7.67	1	.01
	Erkek	86	72	158			
Toplam		203	242				

Çalışmada ikinci olarak, PDÖ toplam puanı ve alt ölçek puanları ile RBSÖ puanlarının katılımcıların çalışma durumuna göre değişip değişmediğini belirlemek amacıyla bir dizi bağımsız gruplar t testi yürütülmüştür (Tablo 2).

Tablo 2. Katılımcıların Çalışma Durumuna Göre Benlik Saygısı ve Psikolojik Dayanıklılık Puanlarının Karşılaştırılması

	İş Durumu				t	p
	Çalışıyor (N=204)		Çalışmıyor (N=242)			
	Ort.	SS	Ort.	SS		
Benlik Saygısı	1.2	1.52	2.03	1.74	1.14	.02
Psikolojik Dayanıklılık (Toplam Puan)	121.00	18.92	119.06	15.91	1.16	.25
Psikolojik Dayanıklılık (Kendilik Algısı)	22.44	4.63	21.33	4.13	2.68	.01

Psikolojik Dayanıklılık (Gelecek Algısı)	15.20	3.53	15.09	3.32	.34	.74
Psikolojik Dayanıklılık (Yapısal Stil)	14.20	3.52	13.85	3.02	1.10	.27
Psikolojik Dayanıklılık (Sosyal Yeterlilik)	22.40	4.56	21.41	4.25	2.37	.02
Psikolojik Dayanıklılık (Aile Uyumu)	20.29	5.02	20.38	4.79	-.20	.84
Psikolojik Dayanıklılık (Sosyal Kaynaklar)	26.41	5.19	26.99	4.34	-1.26	.21

Sonuçlara göre PDÖ alt ölçeklerinden Kendilik Algısı ($t=2.68$, $p<.05$) ve Sosyal Yeterlilik ($t=2.37$, $p<.05$) puanlarının öğrencilerin çalışma durumuna göre anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmektedir. Başka bir ifadeyle bir işte çalışan katılımcıların Kendilik Algısı puanlarının ($\bar{x}=22.44$, $ss=4.63$) çalışmayan katılımcılarınkine ($\bar{x}=21.33$, $ss=4.13$) kıyasla anlamlı şekilde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir ($t=2.68$, $p<.05$). Benzer şekilde çalışan katılımcıların Sosyal Yeterlilik alt ölçeğinden ($\bar{x}=22.40$, $ss=4.56$) çalışmayan katılımcılarınkine ($\bar{x}=21.41$, $ss=4.25$) kıyasla anlamlı şekilde daha yüksek düzeyde puanlar elde ettiği görülmüştür ($t=2.37$, $p<.05$). PDÖ'nün diğer alt ölçekleri ve toplam puanının ise çalışma durumuna göre farklılaşmadığı bulunmuştur (PDÖ toplam puan $t=1.16$, $p=.25$, PDÖ Gelecek Algısı $t=.34$, $p=.74$, PDÖ Yapısal Stil $t=1.10$, $p=.27$, PDÖ Aile Uyumu $t=-.20$, $p=.84$, PDÖ Sosyal Kaynaklar $t=-1.26$, $p=.21$). Öte yandan RBSÖ puanlarının çalışma durumuna göre farklılaştığı görülmektedir ($t=1.14$, $p<.05$). RBSÖ puanları arttıkça benlik saygısının azaldığı göz önüne alındığında, bir işte çalışan grubun benlik saygısının ($\bar{x}=1.2$, $ss=1.52$), bir işte çalışmayan grubun benlik saygısına ($\bar{x}=2.03$, $ss=1.74$) kıyasla anlamlı şekilde daha yüksek olduğunu söylemek mümkündür ($t=1.14$, $p=.02$). Bununla birlikte çalışan öğrenciler içerisinde düzenli bir işte çalıştığını belirten grupla, düzenli bir işte çalışmadığını belirten grup arasında benlik saygısı ve psikolojik dayanıklılık puanları açısından bir fark olmadığı görülmüştür.

Son olarak, araştırmada yer alan değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayıları hesaplanmıştır (Tablo 3).

Tablo 3. Araştırmada Yer Alan Değişkenler Arasındaki Korelasyon Değerleri

	1	2	3	4	5	6	7	8
1. PDÖ Toplam	-							
2. PDÖ Kendilik Algısı	.73*	-						
3. PDÖ Gelecek Algısı	.74*	.63*	-					
4. PDÖ Yapısal Stil	.56*	.33*	.42*	-				
5. PDÖ Sosyal Yeterlilik	.67*	.41*	.45*	.22*	-			
6. PDÖ Aile Uyumu	.65*	.31*	.30*	.25*	.17*	-		
7. PDÖ Sosyal Kaynaklar	.77*	.37*	.40*	.28*	.50*	.51*	-	
8. Benlik Saygısı	-.56*	-.53*	-.50*	-.27*	-.35*	-.35*	-.34*	-
Ort.	119.95	21.84	15.14	14.01	21.87	20.34	26.73	2.02
SS	17.36	4.40	3.42	3.26	4.42	4.89	4.75	1.69

*p < .001, PDÖ: Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği

Sonuçlar katılımcıların PDÖ toplam puanı ile RBSÖ puanları arasında negatif düzeyde anlamlı bir ilişki olduğuna işaret etmektedir ($r = -.56$, $p < .001$). Başka bir ifadeyle katılımcıların psikolojik dayanıklılığı arttıkça RBSÖ'den aldıkları puanların düştüğü, yani benlik saygılarının arttığı gözlemlenmektedir. Benzer şekilde PDÖ'nün alt ölçekleri ile RBSÖ puanları arasında $r = -.27$ ile $r = -.53$ arasında değişen korelasyon katsayıları bulunmuştur ($p < .001$). Yani psikolojik dayanıklılığa ilişkin faktörlerde gözlemlenen artışla birlikte benlik saygısı da anlamlı düzeyde yükselmektedir. Ayrıca PDÖ'nün alt faktörleri ile toplam puanı arasındaki korelasyon katsayılarının $r = .56$ ile $r = .73$ arasında değiştiği görülmüştür ($p < .001$).

Tartışma

Eğitim hayatı günümüzde çoğu gencin bir önceliği olsa da bazı öğrenciler şartlarını zorlayarak yarı zamanlı veya tam zamanlı işlerde çalışabilmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre 15-24 yaş arası genç nüfusun işgücüne katılım oranı 2014 yılında %37.6 iken 2020 yılında bu oran %42.1'e yükselmiştir (data.tuik.gov.tr, 2020). Buna göre eğitime devam ederken istihdama katılım gösteren bireylerin sayısı her geçen yıl artmaktadır. Dolayısıyla çalışan üniversite öğrencilerinin psikolojik profillerini incelemeye yönelik araştırmalar da giderek önem kazanmaktadır. Özellikle ülkemizde bu konudaki çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir.

Mevcut çalışmanın bulguları öğrenimine devam ederken bir işte çalışan üniversite öğrencilerinin benlik saygılarının çalışmayan öğrencilere kıyasla daha yüksek olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca bu öğrencilerde psikolojik dayanıklılığın faktörlerinden olan kendilik algısının daha olumlu ve sosyal yeterlik algısının ise daha yüksek olduğu görülmüştür. Literatürdeki bazı çalışmalar bu bulgularla paralel şekilde istihdama katılmanın öğrencilerde olumlu psikolojik çıktılarla ilişkili olabileceğini ortaya koymaktadır. Örneğin Christiansen vd. (2019), bir işte çalışmanın öğrencilerin ekonomik bağımsızlığını ve başarıma hissini destekleyebileceğini ve benlik saygılarını geliştirebileceğini aktarmaktadır. Benzer şekilde haftalık 35 saatten daha fazla çalışan üniversite öğrencilerinin çalışmayanlara kıyasla daha

yüksek düzeyde psikolojik dayanıklılığa sahip olduğu rapor edilmiştir (Chung vd., 2017). Başka bir araştırmada ise çalışan üniversite öğrencilerinin tükenmişlik düzeylerinin daha düşük olduğu dikkat çekmiştir (Kutylo, 2019). Öte yandan bu öğrencilerin eğitimleri sırasında çalışıyor olmalarının mezuniyetleri sonrasında iş bulabilmelerini kolaylaştıracak becerilerin gelişimine katkı sağlayabileceği öne sürülmektedir (Coates, 2015). Bu bağlamda üniversite eğitimine devam ederken istihdama katılan gençlerin mevcut yaşam zorlukları karşısında dirençlerinin, baş etme mekanizmalarının ve sosyal ağlarının gelişiyor olabileceği, böylece benliklerine ve sosyal becerilerine yönelik algılarının olumlu etkilenebileceğini söylemek mümkündür. Ayrıca mevcut çalışmanın örneklemindeki istihdama katılmış öğrencilerin %48.5'i elde ettiği gelirle kendi geçimini sağladıklarını, %51.5'i ise elde ettiği gelirle yakınlarının geçimine destek olduklarını bildirmektedir. Bu faktörlerin de benlik saygısına ve psikolojik dayanıklılığa katkıda bulunabileceği düşünülmektedir. Başka bir açıdan bakıldığında ise mevcut bulguların, psikolojik dayanıklılığı ve benlik saygısı daha yüksek olan gençlerde bir işe başlama ve işi sürdürme eğiliminin daha yüksek olmasının bir sonucu olabileceğini söylemek mümkündür.

Literatürdeki bazı araştırmalar, istihdama katılmış olmanın gençlerde psikolojik ve akademik açıdan olumsuz sonuçlarla ilişkili olabileceğini ortaya koymaktadır. Örneğin Hemşirelik Fakültesi 1. Sınıf öğrencileri ile yapılan bir çalışmada; tam zamanlı bir işte haftada 20 saat ve üzeri çalışan öğrencilerin kişisel kaynaklarının zorlandığı ve ders notlarının düştüğü belirtilmiştir (Salamonson, 2018). Benzer şekilde çalışırken öğrenimine devam üniversite öğrencileri ile yapılan bir diğer çalışmada da artan çalışma saatleri ile not ortalaması arasında negatif bir ilişki saptanmıştır (Salamonson, 2020). Çalışan ve çalışmayan öğrencilerin karşılaştırıldığı bir çalışmada iki grup arasında depresyon düzeyleri ve not ortalamaları arasında bir fark saptanamamıştır, ancak çalışan grupta kaygı düzeylerinin daha yüksek olduğu ve sosyal desteğin ise daha düşük olduğu belirlenmiştir (Maunsey, 2013). Mevcut çalışmada çalışma durumunun öğrencilerin not ortalaması üzerine herhangi bir etkisi tespit edilmemiştir. Bu bulgular istihdama katılan öğrencilerde çalışma şartlarının önemine dikkat çekmektedir. Yoğun çalışma saatleri, sosyalleşmeye daha az katılım, ekonomik şartlardan dolayı mecburen iş hayatına atılma gibi faktörlerin gençlerin başa çıkma mekanizmalarını zorlayarak psikolojik ve akademik işlevselliğini olumsuz etkileyebileceği anlaşılmaktadır. Nitekim ülkemizde yapılan bir çalışmada 6 gün ve üzerinde çalışan gençlerin 6 günden daha az çalışan gençlere göre daha düşük düzeyde benlik saygısına sahip olduğu görülmüştür (Razı vd., 2009).

Mevcut çalışmada gençlerde psikolojik dayanıklılık ve benlik saygısı arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Buna göre benlik saygısı yükseldikçe psikolojik dayanıklılığın da arttığı anlaşılmaktadır. Benlik saygısının olumsuz yaşantılar karşısında benliği koruma işlevi göz önüne alındığında bu şekildeki bir ilişki gözlemlenmesinin makul olduğu düşünülmektedir. Benzer şekilde psikolojik dayanıklılık arttıkça kişinin kendi kaynaklarına duyacağı güven artacağından benlik saygısının da buna paralel olarak yükselmesi olası görünmektedir. Mevcut çalışma ile uyumlu şekilde literatürdeki pek çok araştırma bu iki yapı arasında benzer bir korelasyon olduğunu ortaya koymaktadır (Arslan, 2016; Soyulu, 2018; Akhtar & Bilour, 2020; Kaya & Şarlı, 2020). Bu bağlamda birbiriyle ilişkili bu iki yapının gençlerin psikolojik işlevselliğindeki rolü dikkat çekmektedir. Ülkemizde üniversite öğrencileri ile yapılan bir çalışmada yaşam doyumu ile psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişkide benlik saygısının aracı rolü ortaya konmuştur (Temiz, 2017).

Son olarak mevcut araştırmanın, bulguları değerlendirmede göz önünde bulundurulması gereken bazı sınırlılıklar bulunmaktadır. Öncelikle araştırma verileri öz-bildirim ölçeklerine dayandığından elde edilen sonuçlar katılımcıların öznel değerlendirmelerini yansıtmaktadır. Ayrıca çalışma durumunun öğrencilerin psikolojik işlevselliğindeki olası etkileri tartışılmış olsa da araştırma yapısı itibarıyla bu yönde bir nedensellik ortaya koymaktan ziyade, gruplar arası farklara odaklanmıştır. Bununla birlikte araştırma örneklemini İstanbul ilindeki bir devlet üniversitesinde öğrenim gören katılımcılar oluşturduğundan, bulguların genellenebilirliği konusunda dikkatli olunmalıdır. Konuya ilişkin gelecek araştırmalara farklı şehirlerden ve üniversitelerden öğrencilerin dahil edilmesi ve farklı çalışma koşullarının öğrenciler üzerindeki etkilerinin ele alınması önerilmektedir.

BEYANLAR

Etik Kurul Onayı: Yazılı izinler Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hamidiye Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu'ndan 46418926-050.01.04 sayılı belge ile alınmıştır.

Katılımcı Onamı: Tüm katılımcılar ücretsiz ve bilgilendirilmiş katılımcı onam formunu imzalamıştır.

Hakem Değerlendirme Süreci: Dışarıdan hakemli.

Çıkar Çatışması Beyanı: Yazarların herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için mali destek almamıştır.

Katkı Payı Oranı: Tüm yazarlar eşit oranda makaleye katılım sağlamıştır (%25, %25, %25, %25).

Yazarların tamamı, tasarım, uygulama ve analiz süreçlerine katılmıştır.

KAYNAKÇA

- Akhtar, M., & Bilour, N. (2019). State of mental health among transgender individuals in Pakistan: Psychological resilience and self-esteem. *Community mental health journal*, 1-9.
- Arslan, G. (2016). Psychological maltreatment, emotional and behavioral problems in adolescents: The mediating role of resilience and self-esteem. *Child Abuse & Neglect*, 52, 200-209.
- Ayala, J. C., & Manzano, G. (2018). Academic performance of first-year university students: The influence of resilience and engagement. *Higher Education Research & Development*, 37(7), 1321-1335.
- Bachman, J. G., & Schulenberg, J. (1993). How part-time work intensity relates to drug use, problem behavior, time use, and satisfaction among high school seniors: Are these consequences or merely correlates?. *Developmental Psychology*, 29(2), 220.
- Basim, H. N., & Cetin, F. (2011). The reliability and validity of the Resilience Scale for Adults-Turkish Version. *Turk Psikiyatri Derg*, 22(2), 104.
- Benvegnú, L. A., Fassa, A. G., Facchini, L. A., Wegman, D. H., & Dall'Agnol, M. M. (2005). Work and behavioural problems in children and adolescents. *International journal of epidemiology*, 34(6), 1417-1424.
- Bildik, T., Büküşoğlu, N., & Kesikçi, H. (2004). Çalışan Ergenlerin Psikososyal Sorunları Ve Kendi Çözüm Önerileri. *Ege Tıp Dergisi*, 43(2), 105-111.
- Bos, A. E., Huijding, J., Muris, P., Vogel, L. R., & Biesheuvel, J. (2010). Global, contingent and implicit self-esteem and psychopathological symptoms in adolescents. *Personality and Individual Differences*, 48(3), 311-316.
- Christiansen, A., Salamonson, Y., Crawford, R., McGrath, B., Roach, D., Wall, P., ... & Ramjan, L. M. (2019). "Juggling many balls": Working and studying among first-year nursing students. *Journal of clinical nursing*, 28(21-22), 4035-4043.
- Chung, E., Turnbull, D., & Chur-Hansen, A. (2017). Differences in resilience between 'traditional' and 'non-traditional' university students. *Active Learning in Higher Education*, 18(1), 77-87.
- Coates, H. (2015). Working on a dream: Educational returns from off-campus paid work. *Journal of Education and Work*, 28(1), 66-82.
- Çuhadaroğlu, F. (1986). *Adolesanlarda Benlik Saygısı* (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Earvolino-Ramirez, M. (2007, April). Resilience: A concept analysis. In *Nursing forum* (Vol. 42, No. 2, pp. 73-82). Malden, USA: Blackwell Publishing Inc.
- Forsyth, D. R., Lawrence, N. K., Burnette, J. L., & Baumeister, R. F. (2007). Attempting to improve the academic performance of struggling college students by bolstering their self-esteem: An intervention that backfired. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 26(4), 447-459.
- Friborg, O., Hjemdal, O., Rosenvinge, J. H., & Martinussen, M. (2003). A new rating scale for adult resilience: what are the central protective resources behind healthy adjustment?. *International journal of methods in psychiatric research*, 12(2), 65-76.
- Garnezy, N. (1991). Resilience in children's adaptation to negative life events and stressed environments. *Pediatric annals*, 20(9), 459-466.
- Harter, S. (2006). The development of self-esteem In: Kernis M, editor. Self-esteem issues and answers: A sourcebook of current perspectives.

- Hunter A. J. (2001). A cross-cultural comparison of resilience in adolescents. *Journal of pediatric nursing, 16*(3), 172-179.
- Kaya, F. Ş., & Şarlı, E. Spor Bilimleri Fakültesinde Öğrenim Gören Öğrencilerin Problem Çözme Becerilerinin Psikolojik Dayanıklılık ve Benlik Saygısı ile İlişkisi. *Eurasian Research in Sport Science, 5*(1), 60-77.
- Kutyło, Ł., Łaska-Formejster, A. B., & Ober-Domagalska, B. (2019). Fatigue among working and non-working students: a sociological analysis of the environmental determinants of its level. *Medycyna pracy, 70*(5), 597-609.
- Lee, A., & Hankin, B. L. (2009). Insecure attachment, dysfunctional attitudes, and low self-esteem predicting prospective symptoms of depression and anxiety during adolescence. *Journal of clinical child & Adolescent Psychology, 38*(2), 219-231.
- Lynum, L. I., Wilberg, T., & Karterud, S. (2008). Self-esteem in patients with borderline and avoidant personality disorders. *Scandinavian Journal of Psychology, 49*(5), 469-477.
- Marshall, S. L., Parker, P. D., Ciarrochi, J., & Heaven, P. C. (2014). Is self-esteem a cause or consequence of social support? A 4-year longitudinal study. *Child Development, 85*(3), 1275-1291.
- Mounsey, R., Vandehey, M., & Diekhoff, G. (2013). Working and non-working university students: Anxiety, depression, and grade point average. *College Student Journal, 47*(2), 379-389.
- OECD (2021), Unemployment rate (indicator). doi: 10.1787/52570002-en (Accessed on 08 February 2021).
- Razi, G. S., Kuzu, A., Yıldız, A. N., Ocakçı, A. F., & Arifoğlu, B. Ç. (2009). Çalışan Gençlerde Benlik Saygısı, İletişim Becerileri ve Stresle Baş Etme. *TAF Preventive Medicine Bulletin, 8*(1).
- Rosenberg, M. (1979). *Conceiving the Self*. New York: Basic Books.
- Salamonson, Y., Priddis, H., Woodmass, J. M., Everett, B., Lynch, J., Curtis, E., & Ramjan, L. M. (2018). The price of journeying towards the prize—Commencing nursing students' experiences of working and studying: A qualitative study. *Journal of clinical nursing, 27*(21-22), 4141-4149.
- Salamonson, Y., Roach, D., Crawford, R., McGrath, B., Christiansen, A., Wall, P., ... & Ramjan, L. M. (2020). The type and amount of paid work while studying influence academic performance of first year nursing students: An inception cohort study. *Nurse education today, 84*, 104213.
- Santrock, J. W. (2014). Ergenlik (Çev. DM Siyez). *Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık*.
- Schwalbe, M. L. (1988). Sources of self-esteem in work: What's important for whom?. *Work and Occupations, 15*(1), 24-35.
- Soylu, Y. (2018). Developing a Model to Explain Psychological Resilience among Divorced Women. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal, 8*(49), 81-100.
- Temiz, Z. T. (2017). *Üniversite öğrencilerinin bağlanma stilleri ile yaşam doyumu, psikolojik dayanıklılık ve aleksitimik özellikleri arasındaki ilişkide benlik saygısının rolü* (Master's thesis, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- TÜİK, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=istihdam-issizlik-ve-ucret-108&dil=1>
- TÜİK, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Egitim,-Kultur,-Spor-ve-Turizm-105>
- Waldron, J. C., Scarpa, A., & Kim-Spoon, J. (2018). Religiosity and interpersonal problems explain individual differences in self esteem among young adults with child maltreatment experiences. *Child abuse & neglect, 80*, 277-284.
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). *Spss Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Zeigler-Hill, V. (2011). The Connections Between Self-esteem and Psychopathology. *Journal of Contemporary Psychotherapy*, 41(3), 157-164.

Zeigler-Hill, V. (2013). *The Importance of Self-esteem*. V. Zeigler-Hill (Ed.), *Self-esteem* içinde (s. 1-20). New York, PsychologyPress.

Examining the Competitiveness in European Banking Industry with Fuzzy AHP and Fuzzy TOPSIS Approaches

Serhat YÜKSEL¹
Hasan DİNÇER²

ABSTRACT

This study aims to evaluate the competitiveness in European banking industry. For this purpose, 5 European countries, which have the highest GDP, are considered in this study that are Germany, France, United Kingdom, Italy, and Spain. Moreover, 6 different criteria are selected based on the literature review. Fuzzy AHP method is considered to understand the significance of the dimensions and criteria. On the other side, fuzzy TOPSIS model is used to rank these 5 European countries according to competitiveness in the banking industry. The findings show that low cost is the most significant criterion for this condition. In addition to this issue, it is also concluded that Germany and France are on the first ranks regarding the competitiveness in the banking industry. Hence, it is recommended that European banks should firstly concentrate on the cost effectiveness in order to increase the competitive power. In this framework, a detailed analysis should be conducted to understand which cost types are greater in comparison with the others. Hence, it can be possible to minimize the costs of the banks so that these banks can offer lower prices to their customers. This situation has a positive impact on the competitive power of the banks.

Keywords: *European Banking Sector; Competitiveness; Fuzzy AHP; Fuzzy TOPSIS*

Avrupa Bankacılık Sektöründeki Rekabet Gücünün Bulanık AHP ve Bulanık TOPSIS Yaklaşımlarıyla İncelenmesi

Öz

Bu çalışma, Avrupa bankacılık sektöründeki rekabet gücünü değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, en yüksek GSYİH'ye sahip 5 Avrupa ülkesi olan Almanya, Fransa, Birleşik Krallık, İtalya ve İspanya bu çalışmanın kapsamına dahil edilmiştir. Ayrıca, literatür taraması sonuçlarına göre, 6 farklı kriter seçilmiştir. Bulanık AHP yöntemi ile boyutların ve kriterlerin önem ağırlıkları hesaplanmıştır. Öte yandan, bulanık TOPSIS modeli, bankacılık sektöründeki rekabet gücüne göre bu 5 Avrupa ülkesini sıralamak için kullanılmaktadır. Bulgular düşük maliyetin bu durum için en önemli kriter olduğunu göstermektedir. Bu konuya ek olarak, Almanya ve Fransa'nın da bankacılık sektöründe rekabet gücü açısından ilk sıralarda yer aldığı sonucuna varılmıştır. Bu nedenle Avrupa bankalarının rekabet gücünü artırmak için öncelikle maliyet etkinliğine odaklanmaları önerilmektedir. Bu çerçevede, hangi maliyet türlerinin diğerlerine göre daha yüksek olduğunu anlamak için ayrıntılı bir analiz yapılmalıdır. Böylelikle, bu bankaların müşterilerine daha düşük fiyatlar sunabilmeleri için bankaların maliyetlerini minimize edebilmek mümkün olabilecektir. Bu durum, bankaların rekabet gücünün artmasına katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Avrupa Bankacılık Sektörü; Rekabet Gücü; Bulanık AHP; Bulanık TOPSIS*

1 Assoc. Prof., İstanbul Medipol University, The School of Business, İstanbul, Turkey, email: serhatyuksel@medipol.edu.tr; ORCID: 0000-0002-9858-1266

2 Prof., İstanbul Medipol University, The School of Business, İstanbul, Turkey, email: hdincer@medipol.edu.tr; ORCID: 0000-0002-8072-031X

Makale Geliş Tarihi: 20.12.2020, Makale Kabul Tarihi: 18.04.2021

ARAŞTIRMA MAKALESİ (Research Article)

*Bu makale intihal programında taranmış ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. (This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees).

Doi: <https://doi.org/10.51524/uhusbad.843949>

1. Introduction

The competition in the banking industry increased very much especially after the globalization. The main reason behind this aspect is that globalization has a strong and positive impact on the international trade volume. This issue creates an opportunity for the companies to enter other countries to have new customers. As a result of this period, many international companies started to operate in lots of the countries (Claessens and Van Horen, 2015). This condition has many advantages for the economies. Firstly, it contributes the trade volume of these countries. Another important benefit is that it increases job opportunities for the citizens, so it is obvious that unemployment problem can be decreased. Despite these benefits, globalization also leads to some problems for the economies (Kalkavan and Ersin, 2019). For instance, because many different companies entered to various countries, there is significant competition in almost all industries.

Banking is an important industry which has high competition because of the globalization. Since international trade volume went up very much in the world, there was a need for an institution which regulates this operation between the countries because each country can have different rules (Eti et al., 2020). Banks started to play an essential role for this purpose while making effective connection with the banks of the other countries (Ghosh, 2017; Kalkavan et al., 2020). With the help of this situation, money can be transferred very easily. In addition to this situation, especially international banks preferred to enter other countries to reach new customers so that they gained a chance to increase their market share (Dinçer et al., 2017; Eti et al., 2019). All these aspects cause competition to increase in the banking industry. In this issue, small domestic banks were influenced from this situation very negatively because it is very difficult to compete with these big banks.

European banking industry also had significant competition in the last years. There are many different reasons for this situation. For instance, Europe has a high importance with respect to the location. Because it is very near to the many different continents, it attracted the attention of the international banks. Therefore, these banks preferred to enter this market to make effective connections with other countries (Jun et al., 2020). Furthermore, most of the European countries have developed economies, such as France, Germany, Italy. It means that these countries have more developed industry in comparison with others. In other words, many big companies in different industries locate in European regions (Chiaromonte and Casu, 2017). Hence, most of the banks are willing to work with these big companies. These issues have an important effect for the increase in the competition in the European banking industry.

As it was emphasized from previous paragraphs, competition decreased the profitability of especially small domestic banks. Thus, these banks must take some actions in order to cope with this competition. However, this competition is also dangerous for the big banks. The reason is that if they cannot have competition power, they can also go bankrupt. In summary, some strategies should be developed by European banks to survive in such a competitive environment (Fernández and Garza-García, 2015). For example, technological investment is a factor that differentiates banks from others. In this context, the fact that the IT program used by the bank and alternative distribution channels in accordance with modern technology will increase the competitiveness of these banks (Dinçer et al., 2016). On the other side, customer satisfaction may be another important issue which has an increasing effect on the competitive power. For this purpose, customers' expectations should be identified firstly, and necessary actions should be implemented to satisfy these expectations.

In this study, it is aimed to assess the competitiveness of the European banking industry. Within this context, 5 biggest economies of Europe (Germany, France, United Kingdom, Italy, and Spain) are taken into consideration. In the first stage of the analysis, determinants of the competition in the banking industry are identified. In this scope, 6 different criteria are selected (3 internal and 3 external) because of the literature review. After that, fuzzy AHP model is considered to understand the significance of these dimensions and criteria. In the final process of the analysis, fuzzy TOPSIS approach is used to rank these 5 different European countries according to their competitive power performance.

This study is thought to contribute to the literature in many respects. First, the size and criteria set that will affect the competitiveness of banks have been determined. On the other hand, these factors are weighted for the European banking sector. Therefore, this list is a guide for all managers and academics

in banks. Within this framework, the top management of banks can benefit from these factors in their strategic decisions. In addition, the fuzzy AHP and fuzzy TOPSIS models were considered for the first time in the competition analysis in the European banking sector. It has been concluded that this situation completes an important deficiency in the literature.

This study basically consists of 5 different sections. In the first part, important issues such as the significance of the banking sector and competition in this sector have been taken into consideration. In the second part of the study, a literature review was made. In addition, the third section includes the methods used in the study. On the other hand, the analysis results are shared in the fourth part of the study. In the last part of the study, suggestions are given.

2. Competition in the Banking Industry

Lots of the researchers underlined that cost efficiency is an important factor for the banks to increase the competitive power. Banks can achieve a price advantage over their competitors by lowering their costs while performing their operations (Schliephake, 2016; Yuliansyah et al., 2016; Bereznoi, 2015). The main reason for this is that banks can lower their prices if costs can be reduced. This increases the banks' preference for customers (Hu and Xie, 2016; Burks et al., 2018). For instance, Hes and Jílková (2016) aimed to evaluate the competitiveness of the banking industry in the Czech Republic. They concluded that banks should firstly concentrate on the cost leadership strategy to increase their competitive power. Sircar et al. (2015) and Zuhroh et al. (2015) also underlined the significance of the same issue for different regions, such as India and Indonesia. Parameswar et al. (2017) and Nowakowski and Karasiewicz (2016) also stated that cost effectiveness is an important issue to survive in competitive banking industry.

Another important subject that affects the competition in the banking industry is the organizational efficiency. For this purpose, the departments of the banks should be designed very carefully to increase the efficiency of the banking operations (Alshubaily and Altameem, 2017; Wu and Chiu, 2015). For example, it is important to determine the short-, medium- and long-term strategies of the bank and to design the organizational structure in accordance with these strategies. In parallel, the job description of the personnel at the bank is expected to be in line with these strategies (Yılmaz, 2016; Dinçer et al., 2016b). In this process, opening unnecessary departments and employing people who are not competent in departments will decrease the efficiency of banks (Gunasekaran et al., 2017; Dinçer et al., 2019f). Within this framework, Setyawati et al. (2019) focused on the performance of the banking industry in Indonesia. They defined that organizational efficiency brings a competitive advantage to the banks. Parallel to this research, Kasasbeh et al. (2017) and Sudha and Kavita (2019) identified this issue in their studies by using different methodologies.

Technological development has come to the forefront as an important factor affecting the competitiveness of the banking sector in many studies. Banks can make their internal communications more active by investing in technology (Dinçer and Yüksel, 2018). On the other hand, with the help of this technological development, alternative distribution channels such as ATM and internet banking can become more useful (Dinçer et al., 2019e). This will make the banks preferable to the customers (Vozková and Teplý, 2018; Kasımoğlu et al., 2016; Litvintseva and Gakhova, 2016). Furthermore, the use of alternative distribution channels will reduce the burden on the branches of banks (Tadeu et al., 2019; Yüksel et al., 2015). In addition, Raičević et al. (2016), Karabag (2019) and Bapat (2017) made an analysis for developing countries and reached the conclusion that banks should firstly give importance to the technological development to increase the competitive power.

According to many researchers, meeting customer expectations is one of the most prominent factors in terms of the competitiveness of banks. As with all other companies, banks offer their products to customers (Agolla et al., 2018). Therefore, it is important that the products and services offered by banks address customers' expectations. In this respect, banks should first understand the expectations of their customers clearly (Basheer et al., 2015; Rahman, 2017; Dinçer et al., 2017b). Otherwise, these products and services will not be preferred by customers and this will adversely affect the profitability of banks (Adams et al., 2016; Gozman et al., 2018). In this context, Kotarba (2016) tried to evaluate the customer relationship management performance in retail banking industry. It is determined that customers should be satisfied for the sustainable profitability of the banks. Moreover, Suhidayat et al. (2016) made an

analysis for Indonesian banking industry and underlined the significance of the similar issue. Also, Paul et al. (2016) defined that service quality is an essential factor for customer satisfaction in private and public sector banks.

As a result of this extensive literature review in the banking sector, it has been determined that there are many different studies on this subject. Some of the studies emphasized that banks should first reduce their costs to gain competitive advantage. Some researchers stated that the organizational structure of the bank should be designed more effectively to increase competitiveness. In addition, there have been advocates that factors such as technological development and customer satisfaction are important in this context. In the mentioned studies, it is seen that methods such as regression and correlation are also preferred while conducting survey analysis. Therefore, because of this detailed examination, it is thought that considering a different method or scope in a new study will bring originality to the literature.

3. Methodology

3.1. Fuzzy AHP

Analytic hierarchy process is introduced by Thomas Saaty in 1977 for evaluating the items with pair-wise comparisons (Saaty, 1977). The method uses the hierarchical roles in the comparisons between the factors by considering the one-way interaction role. The method is widely applied for weighting the criteria and alternatives and ranking among the items (Dinçer and Hacıoğlu, 2013). In this study, the method of Chang (1996) is used and the produce of fuzzy AHP can be summarized as

Step 1. Construct a pair-wise comparison matrix: Fuzzy numbers are used for constructing the matrix as seen below

$$\tilde{A} = \begin{bmatrix} 1 & \tilde{a}_{12} & \tilde{a}_{13} & \cdots & \tilde{a}_{1m} \\ \tilde{a}_{21} & 1 & \tilde{a}_{23} & \cdots & \tilde{a}_{2m} \\ \tilde{a}_{31} & \tilde{a}_{32} & 1 & \cdots & \tilde{a}_{3m} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ \tilde{a}_{n1} & \tilde{a}_{n2} & \tilde{a}_{n3} & \cdots & 1 \end{bmatrix} \quad (1)$$

Step 2. Calculate the fuzzy synthetic extent (Si) as

$$S_j = \sum_{j=1}^m M_{gi}^j \otimes \left(\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m M_{gi}^j \right)^{-1} \quad (2)$$

The value of $\sum_{j=1}^m M_{gi}^j$ is given below

$$\sum_{j=1}^m M_{gi}^j = \left(\sum_{j=1}^m l_j, \sum_{j=1}^m m_j, \sum_{j=1}^m u_j \right) \quad (3)$$

where, l, m and u are a set of triangle fuzzy numbers and the value of $\left[\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m M_{gi}^j \right]^{-1}$ is calculated as follows

$$\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m M_{gi}^j = \left(\sum_{j=1}^m l_i, \sum_{j=1}^m m_i, \sum_{j=1}^m u_i \right) \quad (4)$$

$$\left[\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m M_{gi}^j \right]^{-1} = \left(\frac{1}{\sum_{i=1}^n u_i}, \frac{1}{\sum_{i=1}^n m_i}, \frac{1}{\sum_{i=1}^n l_i} \right) \quad (5)$$

Step 3: Determine the degree of possibility of $M_1(l_1, m_1, u_1) \geq M_2(l_2, m_2, u_2)$: “d” represents the ordinate of the point D which is the maximum intersection point of μ_{M_1} and μ_{M_2} .

$$V(M_2 \geq M_1) = \sup[\min(\mu_{M_1}(x), \mu_{M_2}(y))] \quad (6)$$

$$V(M_2 \geq M_1) = \text{hgt}(M_1 \cap M_2) = \mu_{M_2}(d) \quad (7)$$

$$= \begin{cases} 1, & \text{if } m_2 \geq m_1, \\ 0, & \text{if } l_1 \geq u_2, \\ \frac{l_1 - u_2}{(m_2 - u_2) - (m_1 - l_1)} & \text{otherwise} \end{cases} \quad (8)$$

Step 4: Compute the degree of possibility as

$$V(M \geq M_1, M_2, \dots, M_k) = V[(M \geq M_1) \text{ and } (M \geq M_2) \text{ and } \dots (M \geq M_k)] = \min V(M \geq M_i)$$

where $d'(A_i) = \min V(S_i \geq S_k)$ and $W' = (d'(A_1), d'(A_2), \dots, d'(A_n))^T$ $i=1,2,3,\dots,n$

Step 5: Normalize the factors. The process is employed by the following formula

$$w = (d(A_1), d(A_2), \dots, d(A_n))^T \quad (9)$$

This analysis was preferred in a lot of different studies in the literature, such as water loss management (Zyoud et al., 2016), risk analysis (Mangla et al., 2015), urban planning (Mosadeghi et al., 2015), performance measurement (Chen et al., 2015; Perçin and Aldalou, 2018), supplier selection (Awasthiet al., 2018), landfill site selection (Beskese et al., 2015).

3.2. Fuzzy TOPSIS

Fuzzy TOPSIS is firstly used by Hwang and Yoon in 1981 to order of preference by the similarities to the ideal solution (Hwang and Yoon, 1981). The method uses the optimal solutions by measuring the distances from the negative and positive ideal solutions. For that, the method is widely applied for the complex decision problems (Dinçer and Yuksel, 2019). The steps of fuzzy TOPSIS can be defined as

Step 1. Construct the fuzzy decision matrix: Linguistic evaluations of each criterion are converted into the triangular fuzzy numbers for the alternatives. Thus, fuzzy decision matrix is provided. In this process, averaged values of decision makers are considered as seen in the following equation.

$$\tilde{X}_{ij} = \frac{1}{k}(\tilde{X}_{ij}^1 + \tilde{X}_{ij}^2 + \tilde{X}_{ij}^3 + \dots + \tilde{X}_{ij}^k) \quad (10)$$

where \tilde{X}_{ij}^k is the evaluation result of a decision maker.

Step 2. Normalize the fuzzy decision matrix: Normalization procedure is given by the formulas

$$\tilde{r}_{ij} = \left(\frac{a_{ij}}{c_{ij}^*}, \frac{b_{ij}}{c_{ij}^*}, \frac{c_{ij}}{c_{ij}^*} \right) \quad (11)$$

$$c_{ij}^* = \sqrt{\sum_{i=1}^m c_{ij}^2} \quad (12)$$

Step 3. Define the positive and negative ideal solutions: the positive (A^+) and negative (A^-) ideal solutions are defined as follows

$$A^+ = (\tilde{v}_1^*, \tilde{v}_2^*, \tilde{v}_3^*, \dots, \tilde{v}_n^*) \text{ and } A^- = (\tilde{v}_1^-, \tilde{v}_2^-, \tilde{v}_3^-, \dots, \tilde{v}_n^-) \quad (13)$$

Step 4. Compute the distances from the ideal solutions: The distances from the positive and negative-ideal solution are presented with the following equations

$$D_i^* = \sum_{j=1}^n d(\tilde{v}_{ij}, \tilde{v}_j^*) \quad (14)$$

$$D_i^- = \sum_{j=1}^n d(\tilde{v}_{ij}, \tilde{v}_j^-) \quad (15)$$

Step 5. Rank the alternatives: the values of closeness coefficient are employed to rank the set of alternatives by

$$CC_i = \frac{D_i^-}{D_i^+ + D_i^-} \quad (16)$$

There are also many different studies in the literature by considering fuzzy TOPSIS approach. These studies focused on many different purposes. For example, Şengül et al. (2015), Guo and Zhao (2015) and Ervural et al. (2018), Yüksel et al. (2019), Wang et al. (2020) and Dinçer and Yüksel (2019a,b,c,d) made a study about energy industry whereas Gupta and Barua (2017) and Lima-Junior and Carpinetti (2016) looked at the supplier selection. On the other side, Zhong et al. (2020), Yuan et al. (2020), Qiu et al. (2020) and Li et al. (2020) focused on the renewable energy investments with the help of TOPSIS methodology.

4. Analysis

An integrated approach is applied for evaluating the competitiveness of European banking industries. For this purpose, several steps are defined respectively as follows.

Step 1. Define the problem of competitiveness in the banking industry: In the literature, there are various studies that focus on the different perspectives of competitiveness in the banking industry. Table 1 represents that selected determinants of competition for the banking industry based on literature review.

Table 1. Determinants of Competition for Banking Industry

Dimensions	Criteria	Supported Literature
Internal (Dimension 1)	Low Cost (Criterion 1)	(Dal Colle, 2018; Kim et al. 2015)
	Organizational efficiency (Criterion 2)	Tan and Floros, 2018; Vera-Gilces et al. 2019)
	Technological infrastructure (Criterion 3)	(Vives, 2019; Bos et al. 2013; Li et al., 2021)
External (Dimension 2)	Consistency of customer expectations (Criterion 4)	(Stenbacka and Takalo, 2019; Dinçer et al. 2019; Kalkavan, 2020)
	Innovative services in accordance with market trends (Criterion 5)	(Cornaggia et al. 2015; Fontin and Lin, 2019)
	Competitive Pricing Policies (Criterion 6)	(Coccorese and Pellicchia, 2013; Carbó et al. 2009).

Internal and external dimensions are defined for the perspectives of banking competition. Internal dimension is divided into 3 criteria entitled as low cost (criterion 1), organizational efficiency (criterion 2), and technological infrastructure (criterion 3) with the supported literature. For that, Dal Colle (2018) provides an extended model that defines the linkage between cost structure and competition in the banking industry. Kime et al. (2015) analyze the relationship between financial development and cost of equity and, find some evidence that could cause to decrease the banking development. Tan and Floros, (2018) study on the interrelationships of risk, competition, and efficiency for the banking industry as well as highlighting the operational risks derived from the organizational behaviors. Vera-Gilces et al. (2019) propose a model with the combination of competition, market power, and industrial organization. Vives, (2019) presents a new outlook for the competition and stability in the modern banking with the rising effects of digital technologies. Bos et al. (2013) discuss the competition and innovation issues with the bank technology gap.

The criteria of external dimension are represented as Consistency of customer expectations (Criterion 4), innovative services in accordance with market trends (Criterion 5), competitive Pricing Policies (Criterion 6) based on the literature review. Accordingly, Stenbacka and Takalo (2019) conclude that

effect of the competition depends on the reducing the costs and the customer relationship is highly related to the competition environment. Dınçer et al. (2019) examine a balanced scorecard-based evaluation for the competition of banking industry by considering the customer expectations. Cornaggia et al. (2015) argue that the competition in the banking industry could cause some effects on the innovative targets. Fontin and Lin, (2019) define the major factors of financial innovation as the combination of competition, financial inclusion, and banking access. Coccoresse and Pellicchia, (2013) assess the effects of market power in case of price divergences for the banking industry. Carbó et al. 2009 present the banking pricing power as a tool of banking market competition.

However, 5 countries that have the highest rank in the gross domestic product for the European Zone are selected for ranking alternatives. These countries are United Kingdom (alternative 1), Germany (alternative 2), Italy (alternative 3), France (alternative 4), and Spain (alternative 5).

Step 2. Select the decision makers and obtain the linguistic evaluations for the criteria and dimensions: 4 Decision makers that have at least ten-year experiences in the field of banking and finance are appointed to get their linguistic choices for each criterion and alternatives. Linguistic evaluations are illustrated in table 2 and 3, respectively.

Table 2. Linguistic and Fuzzy Scales for the Criteria

Definition	Triangular Fuzzy Numbers		
Equally important (EI)	0.5	1	1.5
Weakly more important (WI)	1	1.5	2
Strongly more important (SI)	1.5	2	2.5
Very strongly more important (VI)	2	2.5	3
Absolutely more important (AI)	2.5	3	3.5

Source: Chang (1996)

Linguistic choices of each decision makers for dimensions and criteria are illustrated in Tables 3-5.

Table 3. Linguistic Evaluations of Dimensions for pair-wise comparison matrix

	Internal (Dimension 1)				External (Dimension 2)			
	DM1	DM2	DM3	DM4	DM1	DM2	DM3	DM4
Internal (Dimension 1)	-	-	-	-	SI	WI	WI	SI
External (Dimension 2)					-	-	-	-

Table 4. Linguistic Evaluations of The Criteria of Dimension 1 for pair-wise comparison matrix

	Low Cost (Criterion 1)				Organizational efficiency (Criterion 2)				Technological infrastructure (Criterion 3)			
	DM1	DM2	DM3	DM4	DM1	DM2	DM3	DM4	DM1	DM2	DM3	DM4
Low Cost (Criterion 1)	-	-	-	-	VI	WI	SI	WI	WI	WI	WI	EI
Organizational efficiency (Criterion 2)		-	-	-	-	-	-	-	WI	EI	WI	EI
Technological infrastructure (Criterion 3)									-	-	-	-

Table 5. Linguistic Evaluations of the Criteria of Dimension 2 for pair-wise comparison matrix

	Consistency of customer expectations (Criterion 4)				Innovative services in accordance with market trends (Criterion 5)				Competitive Pricing Policies (Criterion 6)			
	DM1	DM2	DM3	DM4	DM1	DM2	DM3	DM4	DM1	DM2	DM3	DM4
Consistency of customer expectations (Criterion 4)	-	-	-	-	VI	WI	WI	SI	SI	WI	EI	WI
Innovative services in accordance with market trends (Criterion 5)		-	-	-	-	-	-	-	WI	WI	EI	SI
Competitive Pricing Policies (Criterion 6)									-	-	-	-

Step 3. Convert the linguistic scales of criteria and dimensions into the fuzzy numbers: Triangular fuzzy numbers are used for fuzzy pair-wise comparison matrices (Yıldırım et al., 2018). Fuzzy matrices are presented in appendix A-L. Averaged values of decision makers are considered to finalize the fuzzy pair-wise comparison and decision matrices. Tables 6-8 represent the averaged matrices for the dimensions, and criteria.

Table 6. Fuzzy pair-wise comparison matrix for the dimensions

Dimensions	Internal (Dimension 1)			External (Dimension 2)		
Internal (Dimension 1)	1.00	1.00	1.00	1.25	1.75	2.25
External (Dimension 2)	0.45	0.58	0.83	1.00	1.00	1.00

Table 7. Fuzzy pair-wise comparison matrix for the criteria of dimension 1

Criteria	Low Cost (Criteria 1)			Organizational efficiency (Criteria 2)			Technological infrastructure (Criteria 3)		
Low Cost (Criteria 1)	1.00	1.00	1.00	1.38	1.88	2.38	0.88	1.38	1.88
Organizational efficiency (Criteria 2)	0.43	0.56	0.79	1.00	1.00	1.00	0.75	1.25	1.75
Technological infrastructure (Criteria 3)	0.54	0.75	1.25	0.58	0.83	1.50	1.00	1.00	1.00

Table 8. Fuzzy pair-wise comparison matrix for the criteria of dimension 2

Criteria	Consistency of customer expectations (Criteria 4)			Innovative services in accordance with market trends (Criteria 5)			Competitive Pricing Policies (Criteria 6)		
Consistency of customer expectations (Criteria 4)	1.00	1.00	1.00	1.38	1.88	2.38	1.00	1.50	2.00
Innovative services in accordance with market trends (Criteria 5)	0.43	0.56	0.79	1.00	1.00	1.00	1.00	1.50	2.00
Competitive Pricing Policies (Criteria 6)	0.52	0.71	1.17	0.52	0.71	1.17	1.00	1.00	1.00

Step 4. Compute the weights of criteria and dimensions: Chang’s extended method (Chang, 1996) is applied for the computation process of fuzzy AHP and weighting results are provided in Table 9.

Table 9. Weights of criteria and dimensions for banking competitiveness

Dimensions	Dimension Weights	Criteria	Local Criteria Weights	Global Weights
Internal (Dimension 1)	0.86	Low Cost (Criterion 1)	0.463	0.397
		Organizational efficiency (Criterion 2)	0.270	0.232
		Technological infrastructure (Criterion 3)	0.267	0.230
External (Dimension 2)	0.14	Consistency of customer expectations (Criterion 4)	0.487	0.069
		Innovative services in accordance with market trends (Criterion 5)	0.300	0.042
		Competitive Pricing Policies (Criterion 6)	0.213	0.030

According to the results, internal perspective (dimension 1) is the most important factor with 86 percentage among the banking competitiveness dimensions whereas external factor (dimension 2) has relatively the weakest importance. However, Low cost (criterion 1) is placed first in the internal factor set by computing the results with 46.3 percentage while technological infrastructure (criterion 3) stays the last line. Consistency of customer expectations (criterion 4) is defined as the first important component with the result of 0.487 as competitive pricing policies (criterion 6) are at the last seat among the external factors of banking competitiveness.

Step 5. Provide the linguistic priorities of decision makers for the alternatives: Selected experts evaluates the alternative countries in the European zone by using the linguistic scales defined in Table 10.

Table 10. Linguistic and Fuzzy Scales for the Alternatives

Definition	Triangular Fuzzy Numbers		
Worst (W)	0	0	2.5
Poor (P)	0	2.5	5
Fair (F)	2.5	5	7.5
Good (G)	5	7.5	10
Best (B)	7.5	10	10

Source: Dinçer et. al. (2016)

Linguistic evaluations of each decision maker are illustrated in Table 11.

Table 11. Linguistic evaluations of alternatives for the decision matrix

Alternatives /Criteria	Alternative 1 (United Kingdom)				Alternative 2 (Germany)				Alternative 3 (Italy)				Alternative 4 (France)				Alternative 5 (Spain)			
	DM1	DM2	DM3	DM4	DM1	DM2	DM3	DM4	DM1	DM2	DM3	DM4	DM1	DM2	DM3	DM4	DM1	DM2	DM3	DM4
C1	F	G	F	G	F	G	G	F	F	F	G	G	G	F	G	G	F	P	G	F
C2	G	F	G	G	G	G	G	B	W	G	B	B	G	F	F	G	G	G	F	F
C3	G	G	G	F	G	G	G	G	F	F	F	F	F	G	F	G	F	G	F	G
C4	P	F	P	F	F	G	F	P	F	F	G	G	F	G	F	G	G	G	F	F
C5	F	G	F	G	G	G	B	G	G	G	G	G	F	G	F	F	G	F	G	F

Step 6. Construct the fuzzy decision matrix: Triangular fuzzy numbers are stated by using the fuzzy scales in table 10 and the results of each decision maker are given in appendix M-P. Averaged values of decision makers are presented in Table 12.

Table 12. Fuzzy decision matrix

	A1			A2			A3			A4			A5		
C1	3.75	6.25	8.75	3.75	6.25	8.75	3.75	6.25	8.75	4.38	6.88	9.38	2.50	5.00	7.50
C2	4.38	6.88	9.38	5.63	8.13	10.00	5.00	6.88	8.13	3.75	6.25	8.75	3.75	6.25	8.75
C3	4.38	6.88	9.38	5.00	7.50	10.00	2.50	5.00	7.50	3.75	6.25	8.75	3.75	6.25	8.75
C4	1.25	3.75	6.25	2.50	5.00	7.50	3.75	6.25	8.75	3.75	6.25	8.75	3.75	6.25	8.75
C5	3.75	6.25	8.75	5.63	8.13	10.00	5.00	7.50	10.00	3.13	5.63	8.13	3.75	6.25	8.75
C6	1.25	3.75	6.25	1.25	1.88	4.38	5.00	7.50	10.00	3.75	6.25	8.75	4.38	6.88	9.38

Step 7. Calculate the weighted values: the decision matrix is weighted with the results of fuzzy AHP. Table 13 and 14 show the normalized and weighted values of the decision matrix respectively.

Table 13. Normalized fuzzy decision matrix

	C1			C2			C3		
A1	0.194	0.323	0.453	0.217	0.341	0.465	0.220	0.345	0.470
A2	0.194	0.323	0.453	0.279	0.403	0.496	0.251	0.376	0.502
A3	0.194	0.323	0.453	0.248	0.341	0.403	0.125	0.251	0.376
A4	0.226	0.356	0.485	0.186	0.310	0.434	0.188	0.314	0.439
A5	0.129	0.259	0.388	0.186	0.310	0.434	0.188	0.314	0.439
	C4			C5			C6		
A1	0.069	0.208	0.347	0.183	0.305	0.427	0.070	0.209	0.348
A2	0.139	0.277	0.416	0.275	0.397	0.488	0.070	0.104	0.244
A3	0.208	0.347	0.485	0.244	0.366	0.488	0.278	0.418	0.557
A4	0.208	0.347	0.485	0.153	0.275	0.397	0.209	0.348	0.487
A5	0.208	0.347	0.485	0.183	0.305	0.427	0.244	0.383	0.522

Table 14. Weighted fuzzy decision matrix

	C1			C2			C3		
A1	0.077	0.128	0.180	0.050	0.079	0.108	0.050	0.079	0.108
A2	0.077	0.128	0.180	0.065	0.093	0.115	0.058	0.086	0.115
A3	0.077	0.128	0.180	0.057	0.079	0.093	0.029	0.058	0.086
A4	0.090	0.141	0.193	0.043	0.072	0.101	0.043	0.072	0.101
A5	0.051	0.103	0.154	0.043	0.072	0.101	0.043	0.072	0.101
	C4			C5			C6		
A1	0.005	0.014	0.024	0.008	0.013	0.018	0.002	0.006	0.010
A2	0.010	0.019	0.029	0.012	0.017	0.021	0.002	0.003	0.007
A3	0.014	0.024	0.033	0.010	0.015	0.021	0.008	0.013	0.017
A4	0.014	0.024	0.033	0.006	0.012	0.017	0.006	0.010	0.015
A5	0.014	0.024	0.033	0.008	0.013	0.018	0.007	0.012	0.016

Step 8. List the ranking results: The values of the closeness coefficient are computed for each alternative and ranking results are provided by decreasing order of the closeness coefficient values. Table 15 shows the ranking results of alternatives.

Table 15. Ranking results of alternatives

	D_i^*	D_i^-	CC_i	Ranking
A1 (United Kingdom)	5.681	0.337	0.056	3
A2 (Germany)	5.656	0.360	0.060	1
A3 (Italy)	5.687	0.330	0.055	4
A4 (France)	5.671	0.347	0.058	2
A5 (Spain)	5.707	0.313	0.052	5

The results represent that the performance of banking competitiveness in the Europe is ranked as Germany, France, United Kingdom, Italy, and Spain. Overall results demonstrate that alternative 2 (Germany) has the best rank among the selected countries in the European zone. However, alternative 5 (Spain) is listed at the last seat for the banking competitiveness.

5. Conclusion

The competitiveness of the European banking industry is measured in this study. For this purpose, 5 European countries, which have the highest GDP, are evaluated in this study that are Germany, France, United Kingdom, Italy, and Spain. The analysis process includes three different stages. Firstly, determinants of the competition in the banking industry are selected. In this process, a detailed literature review is performed. As a result, 6 different criteria are defined (3 internal and 3 external). In the second stage of the analysis, the significance of these dimensions and criteria is determined by using fuzzy AHP approach. In the final stage, fuzzy TOPSIS model is taken into consideration with the aim of ranking 5 biggest economies of Europe.

According to the results of fuzzy DEMATEL, it is identified that internal perspective (dimension 1) is much more important than the external factor (dimension 2). In addition to this issue, it is also determined that the criterion of low cost has the highest importance. However, competitive pricing policies (criterion 6) takes place on the last rank. On the other side, organizational efficiency (criterion 2) and technological infrastructure (criterion 3) are other significant criteria in comparison with the others. This situation summarizes that both internal factor and criteria related to this factor have an important influence on the competitiveness in the European banking industry.

The results of the fuzzy TOPSIS model indicate that Germany is on the first rank with respect to the competitiveness for banking industry. In addition to this issue, France has a second place in this ranking list. On the other hand, United Kingdom is the third country according to the competitive power in the banking industry. Furthermore, Italy and Spain are on the last rank regarding this condition. It can be understood from this situation that the countries, which have developed industry, have higher performance by comparing with the others.

It is concluded that both internal factor and criteria related to this factor have an important influence on the competitiveness in the European banking industry. While considering this situation, it can be said that European banks should firstly concentrate on the cost effectiveness in order to increase the competitive power. For this purpose, these banks should make a detailed analysis of their expenses so that it can be easily understood which types of the costs are greater than the others. Therefore, necessary actions can be taken to decrease these costs. With the help of this issue, these banks can reduce their prices. This situation has an increasing influence on the competitive power.

This study focused on the 5 European countries, which have the highest GDP. In the future studies, this scope can be increased. For instance, all European countries can be taken into consideration. In addition to this situation, new methods can be used in the analysis process. For example, fuzzy DEMATEL approach can be considered to make a comparative analysis with the results of the fuzzy AHP. Similar to this situation, fuzzy MOORA and fuzzy VIKOR can be used so that it can be possible to compare the results with fuzzy TOPSIS (Eti, 2019).

BEYANLAR

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar tarafından çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Katkı Payı Oranı: Yarı yarıya (%50/%50)'dir.

REFERENCES

- Adams, A. M., Bashiru, M., & Abdulai, I. A. (2016). Customer satisfaction in the banking industry in Ghana: A case of GCB bank limited in Wa municipality. *Journal of Social Science Studies*, 3(2), 217.
- Agolla, J. E., Makara, T., & Monametsi, G. (2018). Impact of banking innovations on customer attraction, satisfaction and retention: the case of commercial banks in Botswana. *International Journal of Electronic Banking*, 1(2), 150-170.
- Alshubaily, N. F., & Altameem, A. A. (2017). The Role of Strategic Information Systems (SIS) in Supporting and Achieving the Competitive Advantages (CA): An Empirical Study on Saudi Banking Sector. *Int. J. Adv. Comput. Sci. Apallocations*, 8(7), 128-139.
- Awasthi, A., Govindan, K., & Gold, S. (2018). Multi-tier sustainable global supplier selection using a fuzzy AHP-VIKOR based approach. *International Journal of Production Economics*, 195, 106-117.
- Bapat, D. (2017). Linking strategic orientation with performance: Implication for Indian banks. *Strategic Change*, 26(4), 403-411.
- Basheer, M. F., Hussain, T., Hussan, S. G., & Javed, M. (2015). Impact of customer awareness, competition and interest rate on growth of Islamic banking in Pakistan. *International Journal of Scientific & Technology Research*, 4(8), 33-40.
- Bereznoi, A. (2015). Business model innovation in corporate competitive strategy. *Problems of Economic Transition*, 57(8), 14-33.
- Beskese, A., Demir, H. H., Ozcan, H. K., & Okten, H. E. (2015). Landfill site selection using fuzzy AHP and fuzzy TOPSIS: a case study for Istanbul. *Environmental Earth Sciences*, 73(7), 3513-3521.
- Bos, J. W., Kolari, J. W., & Van Lamoen, R. C. (2013). Competition and innovation: Evidence from financial services. *Journal of Banking & Finance*, 37(5), 1590-1601.
- Burks, J. J., Cuny, C., Gerakos, J., & Granja, J. (2018). Competition and voluntary disclosure: Evidence from deregulation in the banking industry. *Review of Accounting Studies*, 23(4), 1471-1511.
- Carbó, S., Humphrey, D., Maudos, J., & Molyneux, P. (2009). Cross-country comparisons of competition and pricing power in European banking. *Journal of International Money and Finance*, 28(1), 115-134.
- Chang, D. Y. (1996). Applications of the extent analysis method on fuzzy AHP. *European journal of operational research*, 95(3), 649-655.
- Chen, J. F., Hsieh, H. N., & Do, Q. H. (2015). Evaluating teaching performance based on fuzzy AHP and comprehensive evaluation approach. *Applied Soft Computing*, 28, 100-108.
- Chiaromonte, L., & Casu, B. (2017). Capital and liquidity ratios and financial distress. Evidence from the European banking industry. *The British Accounting Review*, 49(2), 138-161.
- Claessens, S., & Van Horen, N. (2015). The impact of the global financial crisis on banking globalization. *IMF Economic Review*, 63(4), 868-918.
- Coccorese, P., & Pellicchia, A. (2013). Multimarket contact, competition and pricing in banking. *Journal of International Money and Finance*, 37, 187-214.
- Cornaggia, J., Mao, Y., Tian, X., & Wolfe, B. (2015). Does banking competition affect innovation?. *Journal of financial economics*, 115(1), 189-209.
- Dal Colle, A. (2018). The mechanics of commercial banking liberalization and growth. *Journal of Banking & Finance*, 86, 194-203.
- Dinçer, H., & Yüksel, S. (2018). Comparative evaluation of BSC-based new service development competencies in Turkish banking sector with the integrated fuzzy hybrid MCDM using content analysis. *International Journal of Fuzzy Systems*, 20(8), 2497-2516.

- Dinçer, H., & Yüksel, S. (2019a). Multidimensional evaluation of global investments on the renewable energy with the integrated fuzzy decision-making model under the hesitancy. *International Journal of Energy Research*, 43(5), 1775-1784.
- Dincer, H., & Yuksel, S. (2019b). Balanced scorecard-based analysis of investment decisions for the renewable energy alternatives: A comparative analysis based on the hybrid fuzzy decision-making approach. *Energy*, 175, 1259-1270.
- Dinçer, H., & Yüksel, S. (2019c). An integrated stochastic fuzzy MCDM approach to the balanced scorecard-based service evaluation. *Mathematics and Computers in Simulation*.
- Dincer, H., Hacıoğlu, U., & Yuksel, S. (2016). Balanced scorecard-based performance assessment of Turkish banking sector with analytic network process. *International Journal of Decision Sciences & Applications-IJDSA*, 1(1), 1-21.
- Dinçer, H., Hacıoğlu, Ü., & Yüksel, S. (2016b). The Impacts of Financial Variables on Employment Planning in Turkish Banking Sector. *International Journal of Sustainable Entrepreneurship and Corporate Social Responsibility (IJSECSR)*, 1(2), 1-20.
- Dinçer, H., Hacıoğlu, Ü., & Yüksel, S. (2017). A Strategic Approach to Global Financial Crisis in Banking Sector: A Critical Appraisal of Banking Strategies Using Fuzzy ANP and Fuzzy Topsis Methods. *International Journal of Sustainable Economies Management (IJSEM)*, 6(1), 1-21.
- Dinçer, H., Hacıoğlu, Ü., & Yüksel, S. (2017b). Türk Bankacılık Sektöründe Dengeli Skorkart Temelli Yeni Hizmet Geliştirme Yetkinliğinin Bulanık Mantık Çerçevesinde Hibrit Çok Kriterli Karar Verme Yöntemiyle Karşılaştırmalı Analizi. *Bankacılar Dergisi*, 103, 3-33.
- Dincer, H., Hacıoğlu, U., Tatoglu, E., & Delen, D. (2016). A fuzzy-hybrid analytic model to assess investors' perceptions for industry selection. *Decision Support Systems*, 86, 24-34.
- Dinçer, H., Yüksel, S., & Martínez, L. (2019). Analysis of Balanced Scorecard-based SERVQUAL Criteria based on Hesitant Decision-making Approaches. *Computers & Industrial Engineering*.
- Dincer, H., Yüksel, S., & Martinez, L. (2019d). Balanced scorecard-based Analysis about European Energy Investment Policies: A hybrid hesitant fuzzy decision-making approach with Quality Function Deployment. *Expert Systems with Applications*, 115, 152-171.
- Dinçer, H., Yüksel, S., Eti, S., & Tula, A. (2019f). Effects of Demographic Characteristics on Business Success: An Evidence From Turkish Banking Sector. In *Handbook of Research on Business Models in Modern Competitive Scenarios* (pp. 304-324). IGI Global.
- Dinçer, H., Yüksel, S., Kartal, M. T., & Alpman, G. (2019e). Corporate Governance-Based Evaluation of Alternative Distribution Channels in the Turkish Banking Sector Using Quality Function Deployment With an Integrated Fuzzy MCDM Method. In *Intergenerational Governance and Leadership in the Corporate World: Emerging Research and Opportunities*(pp. 39-77). IGI Global.
- Dincer, Hasan, and Umit Hacıoğlu. "Performance evaluation with fuzzy VIKOR and AHP method based on customer satisfaction in Turkish banking sector." *Kybernetes* 42.7 (2013): 1072-1085.
- Ervural, B. C., Zaim, S., Demirel, O. F., Aydın, Z., & Delen, D. (2018). An ANP and fuzzy TOPSIS-based SWOT analysis for Turkey's energy planning. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 82, 1538-1550.
- Eti, S. (2019). The Use of Quantitative Methods in Investment Decisions: A Literature Review. In *Handbook of Research on Global Issues in Financial Communication and Investment Decision Making* (pp. 256-275). IGI Global.
- Eti, S., Dinçer, H., & Yüksel, S. (2019). G20 Ülkelerinde Bankacılık Sektörünün 5 Yıllık Geleceğinin Arma Yöntemi İle Tahmin Edilmesi. *Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 26-38.
- Eti, S., Kalkavan, H., Dinçer, H., & Yüksel, S. (2020). Predicting the Role of Islamic Banking on Sustainable Economic Development: An Analysis for Turkey With ARIMA Model. In *Handbook of Research on Creating Sustainable Value in the Global Economy* (pp. 146-164). IGI Global.

- Fernández, R. O., & Garza-García, J. G. (2015). The relationship between bank competition and financial stability: a case study of the Mexican banking industry. *Ensayos Revista de Economía (Ensayos Journal of Economics)*, 34(1), 103-120.
- Fontin, J. R., & Lin, S. W. (2019). Comparison of banking innovation in low-income countries: A meta-frontier approach. *Journal of Business Research*, 97, 198-207.
- Ghosh, A. (2017). How does banking sector globalization affect economic growth?. *International Review of Economics & Finance*, 48, 83-97.
- Gozman, D., Liebenau, J., & Mangan, J. (2018). The innovation mechanisms of fintech start-ups: insights from SWIFT's innotribe competition. *Journal of Management Information Systems*, 35(1), 145-179.
- Gunasekaran, A., Subramanian, N., & Papadopoulos, T. (2017). Information technology for competitive advantage within logistics and supply chains: A review. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, 99, 14-33.
- Guo, S., & Zhao, H. (2015). Optimal site selection of electric vehicle charging station by using fuzzy TOPSIS based on sustainability perspective. *Applied Energy*, 158, 390-402.
- Gupta, H., & Barua, M. K. (2017). Supplier selection among SMEs on the basis of their green innovation ability using BWM and fuzzy TOPSIS. *Journal of Cleaner Production*, 152, 242-258.
- Hes, A., & Jílková, P. (2016). Position of Low-Cost Banks on the Financial Market in the Czech Republic. *European Research Studies*, 19(4), 42.
- Hu, T., & Xie, C. (2016). Competition, innovation, risk-taking, and profitability in the chinese banking sector: An empirical analysis based on structural equation modeling. *Discrete Dynamics in Nature and Society*, 2016.
- Hwang, C.L. K. Yoon. (1981). *Multiple Attributes Decision Making Methods and Applications*. Springer, Berlin Heidelberg.
- Jun, Q., Dinçer, H., & Yüksel, S. (2020). Stochastic hybrid decision-making based on interval type 2 fuzzy sets for measuring the innovation capacities of financial institutions. *International Journal of Finance & Economics*.
- Kalkavan, H. (2020). The Relation Between Corporate Social Responsibility and Financial Performance: Reviewing Empirical Studies and Discussing the Ethical Aspect. In *Strategic Outlook for Innovative Work Behaviours* (pp. 179-191). Springer, Cham.
- Kalkavan, H., & Ersin, I. (2019). Determination of Factors Affecting the South East Asian Crisis of 1997 Probit-Logit Panel Regression: The South East Asian Crisis. In *Handbook of Research on Global Issues in Financial Communication and Investment Decision Making* (pp. 148-167). IGI Global.
- Kalkavan, H., Eti, Serkan, & Yüksel, S. (2020). Türkiye'deki Bankacılık Sektörü, Sanayi Gelişimi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin VAR Analizi ile İncelenmesi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 12(22), 56-74.
- Karabag, S. F. (2019). Factors impacting firm failure and technological development: A study of three emerging-economy firms. *Journal of Business Research*, 98, 462-474.
- Kasasbeh, E. A., Harada, Y., & Noor, I. M. (2017). Developing A Conceptual Model For the Relationship Between Human Resource Management, E-Business Strategies and Competitive Advantage. *The Journal of Internet Banking and Commerce*, 22(1).
- Kasımoğlu, M., Göre, Z. S., & Altın, E. (2016). Competitiveness Analysis of Istanbul Financial Center. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 235, 771-781.
- Kim, J. B., Ma, M. L., & Wang, H. (2015). Financial development and the cost of equity capital: Evidence from China. *China Journal of Accounting Research*, 8(4), 243-277.
- Kotarba, M. (2016). New factors inducing changes in the retail banking customer relationship management (CRM) and their exploration by the FinTech industry. *Foundations of management*, 8(1), 69-78.
- Li, X., Zhu, S., Yüksel, S., Dinçer, H., & Ubay, G. G. (2020). Kano-based mapping of innovation strategies for renewable energy alternatives using hybrid interval type-2 fuzzy decision-making approach. *Energy*, 211, 118679.

- Li, Y. X., Wu, Z. X., Dinçer, H., Kalkavan, H., & Yüksel, S. (2021). Analyzing TRIZ-based strategic priorities of customer expectations for renewable energy investments with interval type-2 fuzzy modeling. *Energy Reports*, 7, 95-108.
- Lima-Junior, F. R., & Carpinetti, L. C. R. (2016). Combining SCOR® model and fuzzy TOPSIS for supplier evaluation and management. *International Journal of Production Economics*, 174, 128-141.
- Litvintseva, G. P., & Gakhova, N. A. (2016, October). Trends in high-technologic industries development in Russia. In *2016 13th International Scientific-Technical Conference on Actual Problems of Electronics Instrument Engineering (APEIE)* (Vol. 3, pp. 256-262). IEEE.
- Mangla, S. K., Kumar, P., & Barua, M. K. (2015). Risk analysis in green supply chain using fuzzy AHP approach: A case study. *Resources, Conservation and Recycling*, 104, 375-390.
- Mosadeghi, R., Warnken, J., Tomlinson, R., & Mirfenderesk, H. (2015). Comparison of Fuzzy-AHP and AHP in a spatial multi-criteria decision making model for urban land-use planning. *Computers, Environment and Urban Systems*, 49, 54-65.
- Nowakowski, M., & Karasiewicz, G. (2016). Market structure and price-cost margins in European retail gasoline industry. *Journal of Management and Business Administration*, 24(3), 105-124.
- Parameswar, N., Dhir, S., & Dhir, S. (2017). Banking on innovation, innovation in banking at ICICI bank. *Global Business and Organizational Excellence*, 36(2), 6-16.
- Paul, J., Mittal, A., & Srivastav, G. (2016). Impact of service quality on customer satisfaction in private and public sector banks. *International Journal of Bank Marketing*, 34(5), 606-622.
- Perçin, S., & Aldalou, E. (2018). Financial Performance Evaluation of Turkish Airline Companies Using Integrated Fuzzy AHP Fuzzy TOPSIS Model. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (18. EYİ Özel Sayısı), 583-598.
- Qiu, D., Dinçer, H., Yüksel, S., & Ubay, G. G. (2020). Multi-Faceted Analysis of Systematic Risk-Based Wind Energy Investment Decisions in E7 Economies Using Modified Hybrid Modeling with IT2 Fuzzy Sets. *Energies*, 13(6), 1423.
- Rahman, A. (2017). Assessment of Self-Service Banking in Bangladesh: Are Private Commercial Banks One Step Further Building Customer Centric Model or Becoming Money Making Machines in Market Competition?. Available at SSRN 2919778.
- Raičević, B., Ignjatijević, S., & Milojević, I. (2016). Financial analysis of foreign direct investment on economic growth of developing countries. *Economics of agriculture*, 63(2), 649-663.
- Saaty, T. L. (1977). A scaling method for priorities in hierarchical structures. *Journal of mathematical psychology*, 15(3), 234-281.
- Schliephake, E. (2016). Capital regulation and competition as a moderator for banking stability. *Journal of Money, Credit and Banking*, 48(8), 1787-1814.
- Şengül, Ü., Eren, M., Shiraz, S. E., Gezder, V., & Şengül, A. B. (2015). Fuzzy TOPSIS method for ranking renewable energy supply systems in Turkey. *Renewable Energy*, 75, 617-625.
- Setyawati, I., Widyastuti, T., Suryati, A., & Hartani, N. (2019). Intellectual capital performance of Islamic banks in Indonesia: Towards competitive advantages. *Management Science Letters*, 9(12), 1999-2008.
- Sircar, S., Agrawal, R., Shanthi, S. K., Reddy, K. S., Bapat, D., & Mazumdar, D. (2015). Assessment of business strategy: Implication for Indian banks. *Journal of Strategy and Management*.
- Stenbacka, R., & Takalo, T. (2019). Switching costs and financial stability. *Journal of Financial Stability*, 41, 14-24.
- Sudha, K., & Kavita, A. (2019). Implementation of Business Process Re-engineering and its impact on Financial Performance of Banks (With Special Reference to State Bank of India). *Advances in Management*, 12(1), 71-73.

- Suhidayat, T., Affandi, A., & Sidharta, I. (2016). Service Quality on Customer Value; Perspective from Rural Banking Sectors in Bandung, Indonesia. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 6(12), 609-616.
- Tadeu, H. F. B., Duarte, A. L. D. C. M., Taurion, C., & Jamil, G. L. (2019). Digital Transformation: Digital Maturity Applied to Study Brazilian Perspective for Industry 4.0. In *Best Practices in Manufacturing Processes* (pp. 3-27). Springer, Cham.
- Tan, Y., & Floros, C. (2018). Risk, competition and efficiency in banking: Evidence from China. *Global Finance Journal*, 35, 223-236.
- Vera-Gilces, P., Camino-Mogro, S., Ordeñana-Rodríguez, X., & Cornejo-Marcos, G. (2019). A look inside banking profitability: Evidence from a dollarized emerging country. *The Quarterly Review of Economics and Finance*.
- Vives, X. (2019). Competition and Stability in Modern Banking: A Post-Crisis Perspective. *International Journal of Industrial Organization*.
- Vozková, K., & Teplý, P. (2018). Determinants of bank fee income in the EU banking industry-does market concentration matter?. *Prague Economic Papers*, 27(1), 3-20.
- Wang, C., Zhou, H., Dinçer, H., Yüksel, S., Ubay, G. G., & Uluer, G. S. (2020). Analysis of electricity pricing in emerging economies with hybrid multi-criteria decision-making technique based on interval-valued intuitionistic hesitant fuzzy sets. *IEEE Access*, 8, 190882-190896.
- Wu, L., & Chiu, M. L. (2015). Organizational applications of IT innovation and firm's competitive performance: A resource-based view and the innovation diffusion approach. *Journal of Engineering and Technology Management*, 35, 25-44.
- Yıldırım, H., Aydoğan, H., Özcan, S., & Eti, S. (2018). Fazi Kontrol Grafikleri İle Klasik Kontrol Grafiklerinin Karşılaştırılması Üzerine Bir Deneme. *Journal of Research in Business*, 3(2), 150-173.
- Yılmaz, A. (2016). The Impact Of Hris Usage On Organizational Efficiency And Employee Performance: A Research In Industrial And Banking Sector In Ankara And Istanbul Cities. *International Journal of Business and Management*, 4(4), 14-52.
- Yuan, J., Zhang, Z. M., Yüksel, S., & Dinçer, H. (2020). Evaluating recognitive balanced scorecard-based quality improvement strategies of energy investments with the integrated hesitant 2-tuple interval-valued pythagorean fuzzy decision-making approach to QFD. *IEEE Access*, 8, 171112-171128.
- Yüksel, S., Dincer, H., & Hacıoglu, U. (2015). CAMELS-based Determinants for the Credit Rating of Turkish Deposit Banks. *International Journal of Finance & Banking Studies*, 4(4), 1-19.
- Yüksel, S., Dinçer, H., & Meral, Y. (2019). Financial analysis of international energy trade: a strategic outlook for EU-15. *Energies*, 12(3), 431.
- Yuliansyah, Y., Rammal, H. G., & Rose, E. (2016). Business strategy and performance in Indonesia's service sector. *Journal of Asia Business Studies*, 10(2), 164-182.
- Zhong, J., Hu, X., Yüksel, S., Dinçer, H., & Ubay, G. G. (2020). Analyzing the investments strategies for renewable energies based on multi-criteria decision model. *IEEE Access*, 8, 118818-118840.
- Zuhroh, I., Ismail, M., & Maskie, G. (2015). Cost Efficiency of Islamic Banks in Indonesia—A Stochastic Frontier Analysis. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 211, 1122-1131.
- Zyoud, S. H., Kaufmann, L. G., Shaheen, H., Samhan, S., & Fuchs-Hanusch, D. (2016). A framework for water loss management in developing countries under fuzzy environment: Integration of Fuzzy AHP with Fuzzy TOPSIS. *Expert Systems with Applications*, 61, 86-105.

Appendix

Appendix A. Fuzzy pair-wise comparison matrix for the dimensions by decision maker 1

Dimensions	Internal (Dimension 1)			External (Dimension 2)		
Internal (Dimension 1)	1.00	1.00	1.00	1.5	2	2.5
External (Dimension 2)	0.40	0.50	0.67	1.00	1.00	1.00

Appendix B. Fuzzy pair-wise comparison matrix for the dimensions by decision maker 2

Dimensions	Internal (Dimension 1)			External (Dimension 2)		
Internal (Dimension 1)	1.00	1.00	1.00	1	1.5	2
External (Dimension 2)	0.50	0.67	1.00	1.00	1.00	1.00

Appendix C. Fuzzy pair-wise comparison matrix for the dimensions by decision maker 3

Dimensions	Internal (Dimension 1)			External (Dimension 2)		
Internal (Dimension 1)	1.00	1.00	1.00	1	1.5	2
External (Dimension 2)	0.50	0.67	1.00	1.00	1.00	1.00

Appendix D. Fuzzy pair-wise comparison matrix for the dimensions by decision maker 4

Dimensions	Internal (Dimension 1)			External (Dimension 2)		
Internal (Dimension 1)	1.00	1.00	1.00	1.5	2	2.5
External (Dimension 2)	0.40	0.50	0.67	1.00	1.00	1.00

Appendix E. Fuzzy pair-wise comparison matrix for the criteria of Dimension 1 by decision maker 1

Criteria	Low Cost (Criteria 1)			Organizational efficiency (Criteria 2)			Technological infrastructure (Criteria 3)		
Low Cost (Criteria 1)	1.00	1.00	1.00	2	2.5	3	1	1.5	2
Organizational efficiency (Criteria 2)	0.33	0.40	0.50	1.00	1.00	1.00	1	1.5	2
Technological infrastructure (Criteria 3)	0.50	0.67	1.00	0.50	0.67	1.00	1.00	1.00	1.00

Appendix F. Fuzzy pair-wise comparison matrix for the criteria of Dimension 1 by decision maker 2

Criteria	Low Cost (Criteria 1)			Organizational efficiency (Criteria 2)			Technological infrastructure (Criteria 3)		
Low Cost (Criteria 1)	1.00	1.00	1.00	1	1.5	2	1	1.5	2
Organizational efficiency (Criteria 2)	0.50	0.67	1.00	1.00	1.00	1.00	0.5	1	1.5
Technological infrastructure (Criteria 3)	0.50	0.67	1.00	0.67	1.00	2.00	1.00	1.00	1.00

Appendix G. Fuzzy pair-wise comparison matrix for the criteria of Dimension 1 by decision maker 3

Criteria	Low Cost (Criteria 1)			Organizational efficiency (Criteria 2)			Technological infrastructure (Criteria 3)		
	Low Cost (Criteria 1)	1.00	1.00	1.00	1.5	2	2.5	1	1.5
Organizational efficiency (Criteria 2)	0.40	0.50	0.67	1.00	1.00	1.00	1	1.5	2
Technological infrastructure (Criteria 3)	0.50	0.67	1.00	0.50	0.67	1.00	1.00	1.00	1.00

Appendix H. Fuzzy pair-wise comparison matrix for the criteria of Dimension 1 by decision maker 4

Criteria	Low Cost (Criteria 1)			Organizational efficiency (Criteria 2)			Technological infrastructure (Criteria 3)		
	Low Cost (Criteria 1)	1.00	1.00	1.00	1	1.5	2	0.5	1
Organizational efficiency (Criteria 2)	0.50	0.67	1.00	1.00	1.00	1.00	0.5	1	1.5
Technological infrastructure (Criteria 3)	0.67	1.00	2.00	0.67	1.00	2.00	1.00	1.00	1.00

Appendix I. Fuzzy pair-wise comparison matrix for the criteria of Dimension 2 by decision maker 1

Criteria	Consistency of customer expectations (Criteria 4)			Innovative services in accordance with market trends (Criteria 5)			Competitive Pricing Policies (Criteria 6)		
	Consistency of customer expectations (Criteria 4)	1.00	1.00	1.00	2	2.5	3	1.5	2
Innovative services in accordance with market trends (Criteria 5)	0.33	0.40	0.50	1.00	1.00	1.00	1	1.5	2
Competitive Pricing Policies (Criteria 6)	0.40	0.50	0.67	0.50	0.67	1.00	1.00	1.00	1.00

Appendix J. Fuzzy pair-wise comparison matrix for the criteria of Dimension 2 by decision maker 2

Criteria	Consistency of customer expectations (Criteria 4)			Innovative services in accordance with market trends (Criteria 5)			Competitive Pricing Policies (Criteria 6)		
Consistency of customer expectations (Criteria 4)	1.00	1.00	1.00	1	1.5	2	1	1.5	2
Innovative services in accordance with market trends (Criteria 5)	0.50	0.67	1.00	1.00	1.00	1.00	1	1.5	2
Competitive Pricing Policies (Criteria 6)	0.50	0.67	1.00	0.50	0.67	1.00	1.00	1.00	1.00

Appendix K. Fuzzy pair-wise comparison matrix for the criteria of Dimension 2 by decision maker 3

Criteria	Consistency of customer expectations (Criteria 4)			Innovative services in accordance with market trends (Criteria 5)			Competitive Pricing Policies (Criteria 6)		
Consistency of customer expectations (Criteria 4)	1.00	1.00	1.00	1	1.5	2	0.5	1	1.5
Innovative services in accordance with market trends (Criteria 5)	0.50	0.67	1.00	1.00	1.00	1.00	0.5	1	1.5
Competitive Pricing Policies (Criteria 6)	0.67	1.00	2.00	0.67	1.00	2.00	1.00	1.00	1.00

Appendix L. Fuzzy pair-wise comparison matrix for the criteria of Dimension 2 by decision maker 4

Criteria	Consistency of customer expectations (Criteria 4)			Innovative services in accordance with market trends (Criteria 5)			Competitive Pricing Policies (Criteria 6)		
Consistency of customer expectations (Criteria 4)	1.00	1.00	1.00	1.5	2	2.5	1	1.5	2
Innovative services in accordance with market trends (Criteria 5)	0.40	0.50	0.67	1.00	1.00	1.00	1.5	2	2.5
Competitive Pricing Policies (Criteria 6)	0.50	0.67	1.00	0.40	0.50	0.67	1.00	1.00	1.00

Appendix M. Fuzzy decision matrix by decision maker 1

	A1			A2			A3			A4			A5		
C1	2.5	5	7.5	2.5	5	7.5	2.5	5	7.5	5	7.5	10	2.5	5	7.5
C2	5	7.5	10	5	7.5	10	0	0	2.5	5	7.5	10	5	7.5	10
C3	5	7.5	10	5	7.5	10	2.5	5	7.5	2.5	5	7.5	2.5	5	7.5
C4	0	2.5	5	2.5	5	7.5	2.5	5	7.5	2.5	5	7.5	5	7.5	10
C5	2.5	5	7.5	5	7.5	10	5	7.5	10	2.5	5	7.5	5	7.5	10
C6	0	2.5	5	0	0	2.5	5	7.5	10	5	7.5	10	5	7.5	10

Appendix N. Fuzzy decision matrix by decision maker 2

	A1			A2			A3			A4			A5		
C1	2.5	5	7.5	2.5	5	7.5	2.5	5	7.5	5	7.5	10	2.5	5	7.5
C2	5	7.5	10	5	7.5	10	0	0	2.5	5	7.5	10	5	7.5	10
C3	5	7.5	10	5	7.5	10	2.5	5	7.5	2.5	5	7.5	2.5	5	7.5
C4	0	2.5	5	2.5	5	7.5	2.5	5	7.5	2.5	5	7.5	5	7.5	10
C5	2.5	5	7.5	5	7.5	10	5	7.5	10	2.5	5	7.5	5	7.5	10
C6	0	2.5	5	0	0	2.5	5	7.5	10	5	7.5	10	5	7.5	10

Appendix O. Fuzzy decision matrix by decision maker 3

	A1			A2			A3			A4			A5		
C1	2.5	5	7.5	2.5	5	7.5	2.5	5	7.5	5	7.5	10	2.5	5	7.5
C2	5	7.5	10	5	7.5	10	0	0	2.5	5	7.5	10	5	7.5	10
C3	5	7.5	10	5	7.5	10	2.5	5	7.5	2.5	5	7.5	2.5	5	7.5
C4	0	2.5	5	2.5	5	7.5	2.5	5	7.5	2.5	5	7.5	5	7.5	10
C5	2.5	5	7.5	5	7.5	10	5	7.5	10	2.5	5	7.5	5	7.5	10
C6	0	2.5	5	0	0	2.5	5	7.5	10	5	7.5	10	5	7.5	10

Appendix P. Fuzzy decision matrix by decision maker 4

	A1			A2			A3			A4			A5		
C1	2.5	5	7.5	2.5	5	7.5	2.5	5	7.5	5	7.5	10	2.5	5	7.5
C2	5	7.5	10	5	7.5	10	0	0	2.5	5	7.5	10	5	7.5	10
C3	5	7.5	10	5	7.5	10	2.5	5	7.5	2.5	5	7.5	2.5	5	7.5
C4	0	2.5	5	2.5	5	7.5	2.5	5	7.5	2.5	5	7.5	5	7.5	10
C5	2.5	5	7.5	5	7.5	10	5	7.5	10	2.5	5	7.5	5	7.5	10
C6	0	2.5	5	0	0	2.5	5	7.5	10	5	7.5	10	5	7.5	10

Türkiye'nin İnsani Yaşam Endeksi Verilerinin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkisi

Doç. Dr. Elif BAYKAL¹

Öğr. Gör. Sinem CECE²

Öğr. Gör. Halil YORULMAZ³

Öz

İnsani Gelişme Endeksi ülkeler için yaşam süresinin uzunluğunu, ülkedeki okur-yazar insanların oranını, ülkenin eğitim seviyesini ve yaşam seviyesini ölçmeye yönelik hazırlanan bir ölçümdür. 1990 yılından beri İnsani Gelişme Endeksi (İGE) her yıl, Birleşmiş Milletler Gelişme Programı (UNDP) tarafından yayınlanmaktadır. Türkiye, İnsani Gelişme Raporlarının yayınlanmaya başladığı 1990 yılından beri raporlarda ve endekslerde yer almaktadır. İnsani Gelişme Endeksi ülkelerin gelişmişlik düzeylerine ait verileri göstermektedir. Ayrıca ülke ekonomisindeki etkinin bireylerin yaşam niteliğini ne derece etkilediğini göstermektedir. Ülkeler insani gelişmişlik düzeylerini arttırmak için çaba sarf etmektedir ve ülkeye yapılan Doğrudan Yabancı Yatırımlar da bu çabalardan bir tanesidir. Doğrudan Yabancı Yatırımların gerçekleştirilmesinde yatırım yapılacak ülkenin sosyal ve ekonomik koşulları öneme sahiptir. Çünkü Doğrudan Yabancı Yatırımların ülkelere teknoloji transferini arttıracacağı, sanayi sektöründe verimlilik sağlayacağı, yüksek kalitedeki ürünlerin üretim maliyetlerini düşürerek üretimi arttıracacağı, hizmetin ve bilgi paylaşımını kolaylaştıracağı ve bunların ise ihracatı artırarak istihdamı ve refahı olumlu yönde etkileyeceği ifade edilmektedir. Literatürde DYY'nin en önemli belirleyicilerinin yatırım yapılacak ülkenin ekonomik değişkenleri ve refah düzeyi olduğu görülmektedir. Türkiye; sermaye, sektörel çeşitlik ve sahip olduğu jeopolitik konumu nedeniyle DYY açısından sermaye girişlerini olumlu yönde etkileyen bir ülkedir. Ayrıca gelişmekte olan bir ülke olması ve İnsani Yaşam Endeksinde olumlu gelişim göstermesi açısından da dünya ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmanın amacı, İnsani Yaşam Endeksi verilerinin Türkiye'ye yapılan Doğrudan Yatırımlar üzerinde ne derecede etkili olduğunu ortaya koymaktır. Bu çalışmada, güncel İnsani Yaşam Endeksi ve Doğrudan Yabancı Yatırım verileri kullanılarak literatür taraması yapılmıştır. Türkiye baz alınarak, son 22 yıla ait geçerli olan İnsani Yaşam Endeksi verileri ve DYY verileri kıyaslanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Yatırım, İnsani Gelişme, İnsani Gelişme Endeksi, Ekonomi, Sermaye

Turkey's Human Life Index Impact On Foreign Direct Investment Data

Abstract

The Human Development Index is a measure designed to measure the length of life for countries, the proportion of literate people in the country, the education level and life level of the country. Since 1990, the Human Development Index (HDI) has been published annually by the United Nations Development Program (UNDP). Turkey, started to be published since 1990 are located in the Human Development Report and indexes in the report. Human Development Index shows data on the development levels of countries. It also shows to what extent the impact on the country's economy affects the quality of life of individuals. Countries make efforts to increase

¹ Doç.Dr., İstanbul Medipol Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, enarcikara@medipol.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-4966-8074>

² Öğr. Gör., İstanbul Medipol Üniversitesi, scanol@medipol.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-5421-4392>

³ Öğr. Gör., İstanbul Medipol Üniversitesi, hyorulmaz@medipol.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-4497-323X>

Makale Geliş Tarihi: 18.11.2020, Makale Kabul Tarihi: 06.02.2021 (Şekli düzeltmeler için işlem yapıldı, 27.06.2021 olarak değişti)

ARAŞTIRMA MAKALESİ (Research Article)

*Bu makale intihal programında taranmış ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. (This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees).

Doi: <https://doi.org/10.51524/uhusbad.827749>

their human development levels, and Foreign Direct investment to the country is one of these efforts. The social and economic conditions of the country to be invested in are important in the realization of foreign direct investments. Because it is express that foreign direct investments will increase technology transfer to countries, provide productivity in the industrial sector, increase production by reducing the production costs of high-quality products, facilitate service and information sharing. And these will increase exports and affect employment and welfare positively. It is seen in the literature that the most important determinants of FDI are economic variables and welfare level of the country to be invested. Turkey; is a country that positively affects capital inflows in terms of FDI due to its capital, sectoral diversity and geopolitical position. In addition, it has an important place in the world economy in terms of being a developing country and showing a positive development in the Human Life Index. The aim of this study is to reveal the data Index of Human Life To what extent is effective on Direct Investment to Turkey. In this study, a literature review has been made using the current Human Life Index and Foreign Direct Investment data. Turkey, based on the available data for the last 22 years of Human Life Index and FDI data were compared.

Key Words: Foreign Direct Investment, Human Development, Human Development Index, Economy, Capital

Giriş

Ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerini ölçmek için pek çok değişken bulunmaktadır. Bu değişkenler baz alınarak çeşitli endeksler geliştirilmiştir. Bu endekslerden en çok kullanılan İnsani Gelişme Endeksi, 1990 yılında Pakistanlı ekonomist Mahbub ul Haq tarafından geliştirilmiştir. Bu endeks, Birleşmiş Milletler Gelişme Programı (UNDP) tarafından yıllık Gelişme Raporu'nda kullanılmaktadır. İnsani gelişme: insana yapılan yatırım olarak değerlendirilmektedir. İnsana yapılan yatırımı biçimsel olarak göstermekte fakat gelirin dağılımını göstermemektedir. Toplumlar arasında sağlıklı ve eğitilmiş olan insanlar verimli olarak görülmekte ve iş gücüne katılarak verimliliği arttırmakta, ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır. İnsani gelişim sadece ekonomik büyüme ile ilişkilendirilmemektedir. Yeterli kaynak olmadan ekonomik büyüme ve insani gelişme mümkün olmamaktadır (Bolat ve Arıcıgil, 2007). İnsani gelişme Endeksi (İGE), ülkelerin gelişmişlik düzeylerini değerlendirmek amacı taşımaktadır. Ekonomik büyüme İGE'de ana amaç olmayıp sadece bir araçtır. İGE, ülkelerin ulusal politikalarını ve politikalarda yaptığı seçimleri sorgulamak amacıyla da kullanılmaktadır. Aynı düzeyde kişi başına Gayrisafi Milli Hasıla'ya (GSMH) sahip olan iki ülkenin insani gelişme sonuçlarında neden farklılıklar olduğunu anlamaya ve açıklamaya çalışmaktadır (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, 2018:1).

Doğrudan Yabancı Yatırım(DYY), 1990 yılı itibari ile önem kazanmaya başlamış olup bu önemi günümüzde de devam etmektedir (Artan ve Hayaloğlu, 2015: 553). DYY, öncelikle üretim olmak üzere ihracat, istihdam, teknolojik gelişme, yeni üretim, yönetim bilgisi ve rekabet alanlarında önemli etkiler meydana getirmektedir (Vergil ve Ayaş, 2009: 3). Doğrudan yatırımlar, bir ülkede firma satın almak, yeni kurulan bir firmaya kuruluşu için sermaye sağlamak veya mevcut bir firmanın sermayesini arttırmak şeklinde gerçekleştirilir. İlgili ülkede bulunan firmalar tarafından diğer bir ülkede bulunan firmalara yapılan yatırımları ifade etmektedir. Böylece, firma ve yatırım yaptığı firma; teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol yetkisini de beraberinde taşımaktadır. DYY, ülkeler arasında sermaye transferinin herhangi bir piyasa işlemi yapılmadan bir ülkeden diğerine aktarılması şeklinde gerçekleşmektedir (Demir, 2005: 155). Gelişmekte olan ülkemiz için DYY yabancı sermaye istihdamı yaratma, yönetim becerisi geliştirme, yeni teknolojinin transferini sağlama, ülkeye sermaye girişi sağlama, üretimi artırma, pazarlamaya katkı sağlama ve ihracat hacminin gelişmesini de sağlayarak ekonomik büyümeyi hızlandırmaktadır (Türk ve Berköz, 2015: 61). DYY ülke ekonomisine katkı sağlaması yönü ile hem ekonomik hem de politik çevrelerde ekonomik büyüme ve kalkınmanın gerçekleştirilmesi için önemli bir araç olarak kabul görmektedir (Yapraklı, 2006: 23).

Ekonomik büyüme ve gelişme bir ülkenin elde ettiği birikimleri diğer kaynaklara aktarılmasını da sağlamaktadır. Finansal piyasalardaki gelişmeler, bilgi işlem maliyetlerini azaltmakta, tasarrufları sosyal getirinin fazla olduğu alanlara kaydırmakta ve ekonomik büyümeyi hızlandırmaktadır. Finansal piyasalardaki gelişmeler ayrıca kaynakların etkin dağıtılmasını ve belirsizliklerin azaltılmasını sağlayarak yoksul bireylerin finansal sistemden sağladıkları fonlar sayesinde kazançlarını arttırmalarına olanak sağlamaktadır. Böylece gelişmiş bir finansal sistem sayesinde zengin ve yoksul arasındaki farklar kapanmakta, gelir eşitsizliği azalmakta ve yoksulluk azalmaktadır (Kaya, 2018: 170). DYY en önemli katkısı ülkenin dış kaynaklara bağımlılığını azaltması, yönetim becerisini arttırması ve insan sermayesine katkı sağlamasıdır. DYY'ın hangi ülkeye yapılacağı birçok faktör tarafından belirlenmektedir. Nüfus ve milli gelirin büyüklüğü ve ölçülen pazar büyüklüğü, DYY'ların nereye yapılacağını belirleyen önemli faktörlerin başında gelmektedir. DYY, ülkemiz için insani gelişme endeksi verileri etkilemesi açısından ayrıca önem taşımaktadır. DYY ülkenin ekonomik yapısına, istihdam şekline, teknoloji kullanımına, insani yapısına uygun şekilde olan değerleri örtüşen ülkelere yapılmaktadır (Kar ve Tatlısöz, 2008: 6).

Bu çalışmanın amacı, İnsani Yaşam Endeksi verilerinin Türkiye'ye yapılan Doğrudan Yatırımlar üzerinde ne derecede etkili olduğunu ortaya koymaktır. Bu çalışmada, teorik bilgiler ve literatürdeki diğer çalışmalar dikkate alınarak İnsani Yaşam Endeksi verilerinin Türkiye'ye yapılan Doğrudan Yatırımlar üzerinde ne derecede etkili olduğu analiz edilmek istenmiştir. Çalışma dört bölüme ayrılmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde İGE'ye ilişkin açıklamalara yer verilip alt boyutları açıklanarak neleri ölçtüğü ve ölçümün nasıl yapıldığı ele alınmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde, Türkiye'nin İGE'de ne durumda olduğu analiz edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde Doğrudan Yabancı Yatırım(DYY) tanımlanarak Türkiye açısından değerlendirilmiştir. Çalışmanın

dördüncü bölümünde DYY ve İGE verileri kıyaslanmıştır. Çalışmada kullanılan yöntem ve analiz sonuçlarının yer aldığı dördüncü bölümü takiben beşinci bölümde çalışmanın genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır ve elde edilen bulgular sonuç kısmında ele alınarak önerilerde bulunulmuştur. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının belirleyicilerini analiz eden literatürdeki mevcut çalışmalardan farklı olarak bu çalışmada: DYY yatırımları etkileyen faktörlerin sadece ekonomik faktörler olmadığı ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin, insani sermayesinin ve ülkelerin kültürel yapılarının da yatırımları etkileyen faktörler olduğu ülkemiz baz alınarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1.İnsani Gelişme Endeksi

1950-1960'lı yıllarda kişi başına milli gelir, ülkenin gelişmişliğini ifade etmekteydi. 1970'li yıllarda gelişme kavramı üzerinde yeni tanımlamalar ve tartışmalar ortaya çıkmış bu durum gelişmişliğin tekrar tanımlanmasına sebep olmuştur. Gelişme hakkında yapılan tanımlar ve amaçlar geniş kapsamlı olup içeriği belirsizdir. Birleşmiş Milletler tarafından yayımlanan raporda 'yaşam standartlarının iyileştirilmesinin iktisadi gelişmenin temel amacı olarak görülebileceği' ifade edilmiştir. Bu tanımda yaşam standartlarının nasıl iyileştirileceği belirtilmemiştir. Daha sonraki yıllarda bu durum aşılmış ve gelişmenin, sadece gelir ve üretimdeki artışlardan ibaret olmadığı; insani, sosyal, kültürel, politik iyileşmeleri de kapsadığı sonucuna varılmıştır (Çağlar ve Keten, 2018: 566).

Bir ülkenin gelişmiş olarak değerlendirilebilmesi için sadece yüksek milli gelire sahip olması yeterli olmamaktadır. Günümüzde yüksek milli gelire sahip, ekonomik anlamda gelişmiş birçok ülkede sosyal açıdan problemler bulunmaktadır. Bu problemler göstermektedir ki ekonomik kalkınmışlık düzeyi eş zamanlı olarak yaşam kalitesine yansımamaktadır. Gelişmişlik kavramı büyümeden farklı tutulmaktadır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ülkelerin gelişmişliğini ortaya koymada farklı endeksler geliştirmiştir. Bunlardan birisi de İnsani Gelişme Endeksi (İGE)'dir (Kızılaslan ve Karaömer, 2013: 48). Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) 1990 yılında insani kalkınmayı şu şekilde tanımlamıştır: "İnsani gelişme, insanların seçeneklerini artırma sürecidir". En önemli olanlar, uzun ve sağlıklı bir yaşam sürmek, eğitilmiş olmak ve iyi bir yaşam standardına sahip olabilmektir. İlave seçenekler, siyasal özgürlük, koruma altında insan hakları ve Adam Smith'in toplumda diğerlerine utanmadan karışabilme yeteneği olarak açıkladığı özsaygıyı içermektedir. Bu tanım insani gelişmenin ekonomik kalkınmanın ötesine giden bir anlamının olduğunu göstermektedir. Toplumların yaşam düzeylerini çağdaş dünyanın yaşam standartlarına yükseltilmesini hedef alan bir kavram olan insani gelişme, bireylerin önlerindeki fırsatların zenginleştirilmesi ve kapasitelerinin artırılması yoluyla hayatlarını değer verdikleri biçimde yaşayabilmesine ve temel insan haklarını kullanabilmesine olanak sağlayan süreç olarak tanımlanmaktadır (Doğan ve Tatlı, 2014:102). Bu noktada, bireylerin gelirlerinin yüksek olması ile insani yaşam koşulları, refah seviyesi gibi kıstasların yüksek olması her zaman paralellik göstermemektedir.

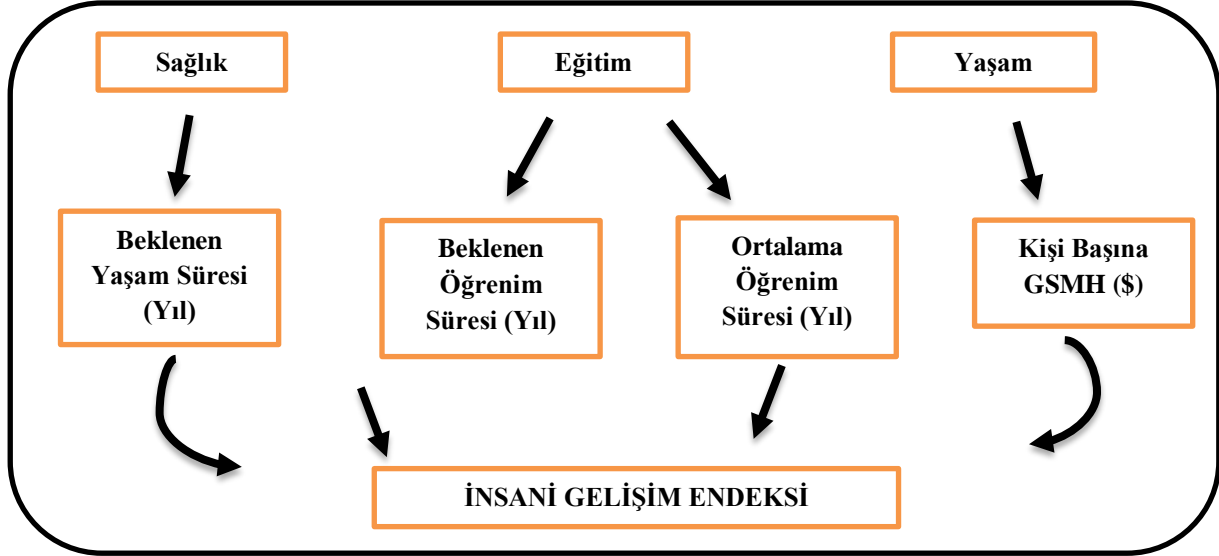
Ekonomik gelişme, geliri ve tüketimi temel alarak kalkınmayı kişi başına düşen ulusal gelir artışı üzerinden tanımlamaktadır. Ölçüm yapılırken, gelir odaklı bir gelişme anlayışını yeterli görmeyen 'insani gelişme' yaklaşımı kalkınmanın merkezine insanı koyar. Bireylerin, ekonomik, kültürel, siyasal veya toplumsal tüm tercih ve seçeneklerinin genişletilmesine vurgu yapar. Bu yaklaşım, kişilerin gelirlerindeki artışı gelişme açısından önemli bir unsur, bir önkoşul olarak kabul etmekte ancak tek başına gelir düzeyindeki iyileşmenin gerçek refahı(*well-being*) ölçmekte yetersiz kaldığını savunmaktadır. Kuşkusuz daha yüksek gelir insanların hayallerini gerçekleştirmelerini, yaşam koşullarını iyileştirmelerini sağlayan önemli bir etkidir. Ancak bütünsel bir yaklaşımla ele alındığında gelir artışı gelişme için gerekli ancak yeterli olmayan bir önkoşul olmaktadır" (Gürses, 2009: 340). Birey için mal sahibi olmak ve birikim yapmak bireye birçok imkan sağlasa bile, bu birikimleri kullanarak yararlanacağı diğer sosyal imkanlar mevcut olmadığı takdirde insani gelişmişlikten bahsetmek doğru olmamaktadır (Baykal, 2020).

"Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), yaşam standartlarını belirleyebilmek için ölçülebilir ve ulaşılabilir veriler olması dolayısıyla gelir, eğitim, sağlık, istihdam, ücretler, cinsiyet farklılıkları, karar alma mekanizmalarına katılım, çevre kirliliği, elektrik hizmetlerine ve temiz suya erişim, ısınmak için kullanılan yakıt türü, araç sahipliği gibi insani gelişmeyi ölçmeyi amaçlayan göstergeler olarak kullanılmaktadır (Kızılaslan ve Karaömer, 2013: 48). İnsani gelişim endeksi üç alt endeks kullanılarak

oluşturulmaktadır. Bunlar; refah standardı, eğitim standardı ve sağlık standardıdır. Sosyal gelişme hedeflerine farklı ağırlıklarda katkı yapan bu üç standart genel olarak aşağıdaki şekilde elde edilmektedir:

- **Refah Standardı:** Satınalma Gücü Paritesi (SGP) ile ölçülmektedir. SGP ise kişi başına düşen milli gelirin yerel geçim maliyetlerine uyarlanmasıyla hesaplanmaktadır.
- **Eğitim Standardı:** Bu standartta ülkenin eğitim düzeyi dikkate alınmaktadır. Eğitim düzeyinin tespitinde iki ayrı ölçüt kullanılmaktadır. Bunlar; yetişkinler arasındaki okuma-yazma oranı ve ortalama eğitim süresidir.
- **Sağlık Standardı:** Bu standartta ülkede yaşayan bireylerin ortalama yaşam süresi beklentisi dikkate alınmaktadır. Şekil-1’de İnsani Gelişim Endeksi’ni oluşturan alt endeksler görülmektedir.

Şekil 1. UNDP Araştırmasına Göre İnsani Gelişim Endeks Kriterleri

1.1 İnsani Gelişme Endeksi'nin Hesaplanması

İGE; sağlık, eğitim ve gelir endekslerinin geometrik ortalaması ile elde edilmektedir. UNDP, boyut endekslerini hesaparken alt gösterge olan değişkenlerin minimum ve maksimum değerlerini belirlemektedir. 2018 senesi için bu değerler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1. 2018 İnsanî Gelişim Endeksi'nin Hesaplanmasında Kullanılan Maksimum ve Minimum Değerler

Boyut	Gösterge	Minimum Değer	Maksimum Değer
Sağlık Standardı	Yaşam Süresi (yıl)	20	85
Eğitim Standardı	Beğlenen Öğrenim Süresi (yıl)	0	18
	Ortalama Öğrenim Süresi (yıl)	0	15
Yaşam Standardı	Kişi Başına GSMH (\$)	100	75.000

Kaynak: (UNDP, 2018:2)

Sağlık endeksi alt göstergesi olan, doğuştan beklenen yaşam süresi minimum 20 yıl iken maksimum olarak 85 yıldır. Eğitim endeksi belirlenirken, topluluklar eğitim olmadan da yaşayabilirler düşüncesinden hareketle beklenen okullaşma yılı minimum değer 0, maksimum değer 18 yıl alınmaktadır. Ortalama okullaşma yılı için ise minimum değer 0 ve maksimum değer 15 yıl olarak kullanılmaktadır. Gelir endeksi alt göstergesi olan kişi başına gelir için minimum 100 dolar, maksimum 75.000 dolar baz alınmaktadır (UNDP, 2018).

İnsani Gelişim Endeksi hesaplanırken, önce her bir boyutun değerleri aşağıdaki formül ile bulunmaktadır;

$$\text{Boyut Endeksi} = \frac{\text{Gerçek Değer} - \text{Minimum Değer}}{\text{Maksimum Değer} - \text{Minimum Değer}}$$

Boyut endekslerinden yola çıkarak İnsani Gelişim Endeksi'ni hesaplamak için de boyut endekslerinin geometrik ortalaması alınmaktadır (UNDP, 2018:2).

$$\text{İnsani Gelişim Endeksi} = \sqrt[3]{\text{SE. GE. EE}}$$

2010 yılına kadar boyut endekslerinin aritmetik ortalaması alınarak hesaplanan İGE, 2010 yılından sonra sağlık, eğitim ve gelir endekslerinin geometrik ortalaması alınarak hesaplanmaktadır. Aritmetik ortalama kullanıldığında, birime ait yüksek boyut endeksinin düşük boyut endeksinin yerini tamamlamakta olduğu düşüncesi ile güvenilir olmayan sonuçlar elde edildiği iddia edilmiştir. Geometrik ortalama kullanılmasıyla ortaya çıkan bu sorun giderilerek daha güvenilir sonuçlar elde edilmeye başlanmıştır (Çağlar ve Keten, 2018: 567).

1.2 İGE'nin Kapsamı

“İnsani Gelişim Raporu Ofisi, mümkün olduğunca çok sayıda BM'e üye devletin İGE'ye dahil edilmesi için çaba göstermektedir. İGE'nin hangi ülkeleri kapsayacağı, güvenilir verilerin mevcut olup olmaması belirlemektedir. Güvenilir verilerin olmadığı ve mevcut veri tahminleriyle ilgili ciddi belirsizliklerin olduğu durumlarda İnsani Gelişim Raporu'nun ve insani gelişim endeksleri ailesinin güvenilirliğini korumak amacıyla bu ülkeler kapsam dışında bırakılmaktadır” (UNDP Türkiye, 2018: 1). 2017 yılında İGE, 189 ülkeyi kapsamaktadır. Böylesine geniş kapsamlılık, İnsani Gelişim Raporu Ofisi'nin (İGRO), uluslararası ölçekte standartlaştırılmış verileri sağlayan BM kuruluşları ve Dünya Bankası ile ve İGE için gereken gelişim göstergelerini toplayan ulusal istatistik kurumları ile ortaklaşa çalışması sayesinde sağlanmıştır. Halihazırda diğer üç İGE bileşeni ile ilgili bilgi bulunan ancak GSMG hakkında verisi bulunmayan dört ülke vardır: Küba, Irak, Marshall Adaları ve Palau. Bu ülkeler İGE'ye dahil edilmemektedir. Dönemsel olarak da bir veya birden fazla bileşen için veri eksikliği sebebiyle dâhil edilmeyen ülkeler olmaktadır ve daha sonraki dönemlerde verilere ulaşıldığı takdirde tekrardan İGE'ye dahil edilmektedirler. Bir ülkenin İGE'ye edilebilmesi için Endeks'in her üç boyutunda güncel, güvenilir ve karşılaştırılabilir verilere gereksinim duyulmaktadır. Bir ülkenin İGE'ye dahil edilmesi için, istatistiksel değerler ideal olarak görevli uluslararası veri kurumları vasıtasıyla ulusal istatistik kurumundan alınmış olmalıdır (UNDP Türkiye, 2018: 1).

2. Türkiye'nin İnsani Gelişim Endeksi'ndeki Durumu

İnsani Gelişim Raporları ülkeleri 4 (dört) kategori içinde gruplamaktadır. İnsani Gelişim Endeksi değeri (0.000–0,549) aralığında olan ülkeler düşük insani gelişim, değer aralığı (0,550-0,699) olan ülkeler orta insani gelişim, (0,700-0,799) olan ülkeler yüksek insani gelişim ve (0,800-1.000) olan ülkeler ise yüksek insani gelişim kategorisinde yer almaktadır.

Tablo 2. İnsani Gelişim Endeksi Değer Aralıklarına Göre Kategoriler

Kategori	İGE Değeri
Düşük İnsani Gelişim	0.000 – 0.549
Orta İnsani Gelişim	0.550 – 0.699
Yüksek İnsani Gelişim	0.700 – 0.799
Çok Yüksek İnsani Gelişim	0.800 - 1.000

Kaynak: (UNDP, 2018:3)

İlk İnsani Gelişim Raporu 1990 yılında yayınlanmıştır. 1990'da Türkiye'nin İGE değeri 0.682'dir ve tüm ülkeler arasında 54. sırada yer almaktadır. Yetkili kurumlar tarafından bileşenlerin göstergelerinde yapılan değişiklikler neticesinde 2018 yılında İGE değerleri geçmiş yıllarla kıyaslanabilir olmaktan çıkmıştır. Bu nedenle Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından sağlanan 2018 yılındaki İstatistiksel Güncellemesinde, İGE'lerde ilerlemeleri değerlendirmeye olanak sağlamak için 1990 yılından 2017 yılına kadar bütün İGE'lerin yeniden hesaplanmış değerlerine yer verilmiştir. Yeni hesaplama göre Türkiye'nin 1990'da 0.682 olan İGE değeri, 0.579 olarak güncellenmiştir.

Türkiye'nin 2017 yılındaki İGE değeri 0,791 olmuştur. Bu değerle Türkiye, yüksek insani gelişme kategorisinde yer almaktadır ve 189 ülke ve toprak arasında 64. sıradadır. 1990-2017 yılları arasında ise Türkiye'nin İGE değeri 0,579'dan 0,791'e yükselmiştir. Bu, toplamda %36,6'lık bir artış anlamına gelmektedir. Tablo 2'de Türkiye'nin her İGE göstergesi açısından kaydettiği ilerleme verilmektedir. 1990-2017 yılları arasında Türkiye'de beklenen yaşam süresi 11,7 yıl; ortalama öğrenim süresi 3,5 yıl ve beklenen öğrenim süresi 6,3 yıl artmıştır. Türkiye'de kişi başına Gayrisafi Milli Hasıla (GSMH) 1990-2017 yılları arasında yaklaşık %121,2 oranında bir artış göstermiştir (UNDP Türkiye, 2018b).

Tablo 3: Türkiye İçin 1990-2017 Yılları Arası Dönem, 2018 İstatistik Güncellemesi'ne Göre Yeniden Hesaplanmış İGE ve Gösterge Değerleri

	İGE Değeri	Beklenen Yaşam Süresi (Yıl)	Beklenen Öğrenim Süresi (Yıl)	Ortalama Öğrenim Süresi (Yıl)	Kişi Başına GSMH (\$)
1995	0.607	67.0	9.6	4.8	12.089
1996	0.615	67.6	9.7	5.0	12.804
1997	0.624	68.2	9.8	5.1	13.562
1998	0.635	68.8	10.2	5.3	13.719
1999	0.643	69.4	10.7	5.4	13.010
2000	0.655	70.0	11.1	5.5	13.656
2001	0.662	70.6	11.6	5.6	12.518
2002	0.672	71.1	12.0	5.7	13.208
2003	0.679	71.6	12.1	5.8	13.767
2004	0.685	72.1	12.0	5.9	14.946
2005	0.690	72.5	11.9	6.0	16.129
2006	0.701	72.9	12.3	6.1	17.060
2007	0.708	73.2	12.6	6.2	17.730
2008	0.710	73.5	12.5	6.3	17.656
2009	0.718	73.9	13.0	6.5	16.580
2010	0.734	74.2	13.8	6.7	17.804
2011	0.753	74.4	14.3	7.2	19.490
2012	0.760	74.7	14.4	7.5	20.128
2013	0.771	75.0	14.8	7.7	21.453
2014	0.778	75.2	15.2	7.6	22.203
2015	0.783	75.5	15.2	7.8	23.125
2016	0.787	75.8	15.2	8.0	23.500
2017	0.791	76.0	15.2	8.0	24.804

Kaynak: <http://hdr.undp.org/en/data> web sitesinden derlenmiştir.

Türkiye, İnsani Gelişim Raporları gruplandırmasına göre, 1990-2005 yılları arasında Orta İnsani Gelişim, 2005-2017 yılları arasında ise Yüksek İnsani Gelişim kategorisinde yer almakta olup, İGE ve gösterge değerlerinin yükselen bir trend içerisinde olduğu görülmektedir.

3. Doğrudan Yabancı Yatırımlar

3.1. Tanımı ve Kapsamı

Yabancı sermaye yatırımı: bir ülkedeki kişi veya kuruluşun başka bir ülkeye yaptığı sermaye olarak tanımlanmaktadır. Yabancı sermaye ülkelere çeşitli yollardan giriş yapabilmektedir. Doğrudan Yabancı Yatırımlar bu yollardan biridir. Doğrudan Yabancı Yatırım: bir veya daha fazla uluslararası yatırımcının yatırım yapmak istediği ülkede yerleşik durumda olan bir veya birden fazla kuruluş ile ortaklık kurarak yatırımı birlikte üstlenmesi veya yatırımın tamamını kendisinin üstlenmesidir (Yılmaz, 2008: 37). DYY’de bulunacak kişi ya da kuruluş girmek istediği ülke piyasasındaki firma ve kuruluşa sahip olduğu teknolojiyi veya markasını kullanılabilmektedir. DYY yapacak yatırımcı piyasaya girmek istediği ülkedeki firmaya veya kuruluşa kendi markasını kullanma izni verir ve firmalar arasında lisans anlaşması gerçekleştirilir (Acar, 2016: 94).

Genel olarak Doğrudan Yabancı Yatırım: bir ülkenin diğer ülkelere yatırım yaparak kaynak sağlaması, ekonomik gücünü etkileyecek mali ve teknik kaynaklar sağlaması ve bunların karşılığını daha sonra ödemesi olarak tanımlanmaktadır. DYY, yatırım yaptığı ülkenin ekonomisine katkıda bulunmaktadır. Bu katkılar: istihdam sağlaması, sabit sermaye stokunu arttırması, teknolojiyi ve işletme bilgisini geliştirmesi, rekabet koşullarını geliştirmesi, iç piyasaya hareketlilik kazandırması, teknik eleman ve yönetici açığını azaltması şeklinde sıralanabilmektedir. DYY’nin yatırım yaptığı ülkeye olumlu ve olumsuz katkıları bulunsa bile sermaye birikimine net bir şekilde fayda sağlamaktadır. DYY ülke seçiminde belirli kriterleri bulunmaktadır. DYY’nin bir ülkede olumlu olabilmesi için ülkenin: ekonomik istikrar sağlaması, yönetim ortamının iyileştirilmesi, üretim girdi maliyetlerinin düşürülmesi, giriş-çıkış kolaylığının sağlanması gerektiği ifade edilmektedir. Ayrıca bu listeye ülkenin sahip olduğu toplumsal ve kültürel yapı, kayıt dışı istihdam, politik yapı ve yolsuzluk gibi faktörlerde eklenebilmektedir (Kar ve Tatlısöz, 2008: 5).

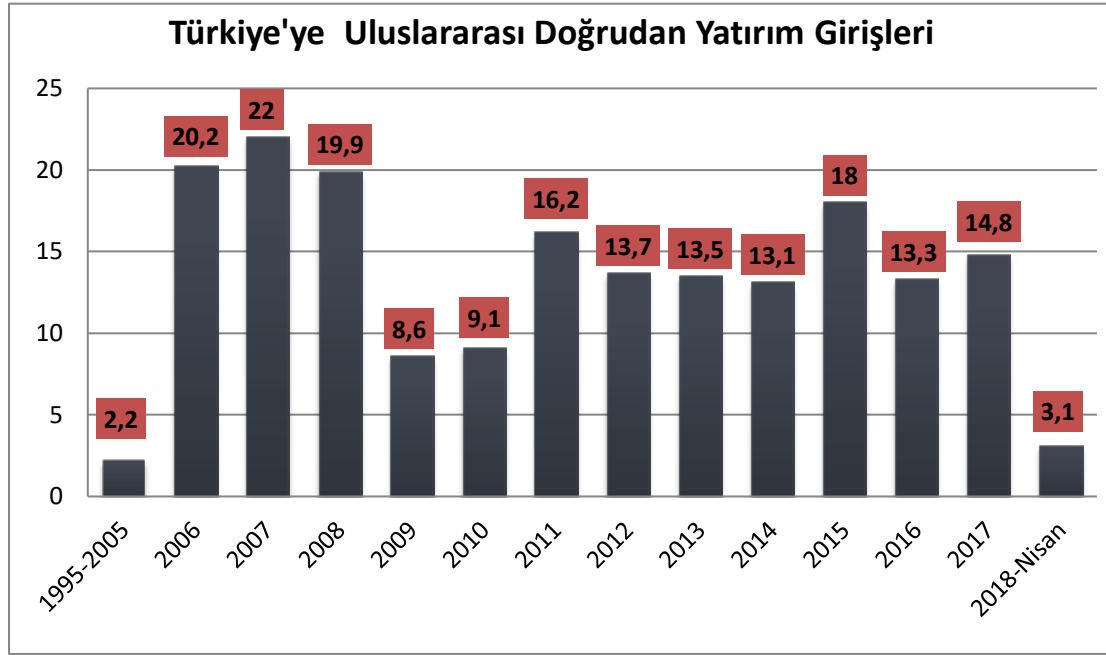
DYY’de kalkınma süreci sadece ekonomik yapıyı içermemektedir aynı zamanda sosyal ve çevresel değişimleri de içermektedir. Ancak küreselleşmenin yaşandığı günümüz koşullarında ekonomik büyüme gerçekleşmeden ekonomik kalkınma da gerçekleşmemektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler baz alındığında bir ülkenin belirli bir büyüme seviyesine ulaşmak için ve ekonomik kalkınmasının sürekliliğini sağlamak için yeterli tasarrufa, teknolojiye, kaynağa, dövizle sahip değilse DYY’ler bu eksiklikleri gidermek için en etkili yol olarak görünmektedir. Eğer DYY, iyi bir şekilde planlanır ve etkin bir şekilde yönetilirse yatırım yapılan ülkede olumlu ekonomik etkiler yaratmaktadır. Bu etkiler: istihdam artışı, ihracat artışı, yeni teknoloji, yönetim bilgisinde gelişme, ekonomik büyüme, kalkınma, refah seviyesinde artış gibi etkilerdir. Bundan dolayı DYY, Türkiye gibi gelişmekte olan ve sermaye yetersizliği yaşayan ülkelerde ekonomik büyüme ve kalkınma için önem arz etmektedir (Yapraklı, 2006: 25).

3.2. Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Durumu

Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının tarihçesi Osmanlı Devleti dönemine dayanmaktadır. Ancak ikinci dünya savaşından sonra dünyada DYY’ye ilgi artmaya başladıktan sonra Türkiye de yatırımlar açısından ilgi çekmeye başlamıştır. 1954 yılında çıkarılan 6224 sayılı “Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası” ile bu konudaki ilgiyi ortaya konulmuştur. 1980’lere kadar beklenen başarı sağlanamamıştır. 1980’den sonra uygulanan kambiyo rejiminin serbest hale getirilmesi, bürokrasinin azaltılması, gümrük vergilerinin indirilmesi ve yabancı sermaye yasasında yapılan iyileştirmeler yabancı yatırımcıları teşvik etmiştir. Bu dönemde ayrıca birçok ülke ile “Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması” anlaşmaları imzalanmıştır. 1980’li yıllardan sonra ülke genelinde önemli ölçüde ekonomik istikrar sağlanmış ve bu durum yabancı yatırımcılarda Türkiye’ye karşı belli bir güven oluşmasını sağlamıştır. 1980’li yılların sonlarından itibaren Türkiye’ye yönelik yabancı sermaye yatırımları artmaya başlamıştır (Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., 2003: 46).

1980’li yıllarda yaşadıkları borç krizi nedeniyle birçok ülke gibi Türkiye de yabancı sermaye yatırımlarına yönelmiştir. 1990’ların ortalarına kadar yabancı yatırımlar artış göstermiştir. Daha sonra ortaya çıkan ekonomik kriz nedeniyle yabancı sermaye yatırımları 1995-2005 yılları arasında iniş çıkışlar göstermiştir. Yatırımlar, geçmiş yıllara göre daha yüksek tutarlarda gerçekleşmeye başlamış fakat istenilen düzeye ulaşamamıştır (Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. , 2003: 47).

Tablo 4. Türkiye'ye Yıllar İçerisinde Yapılan DYY

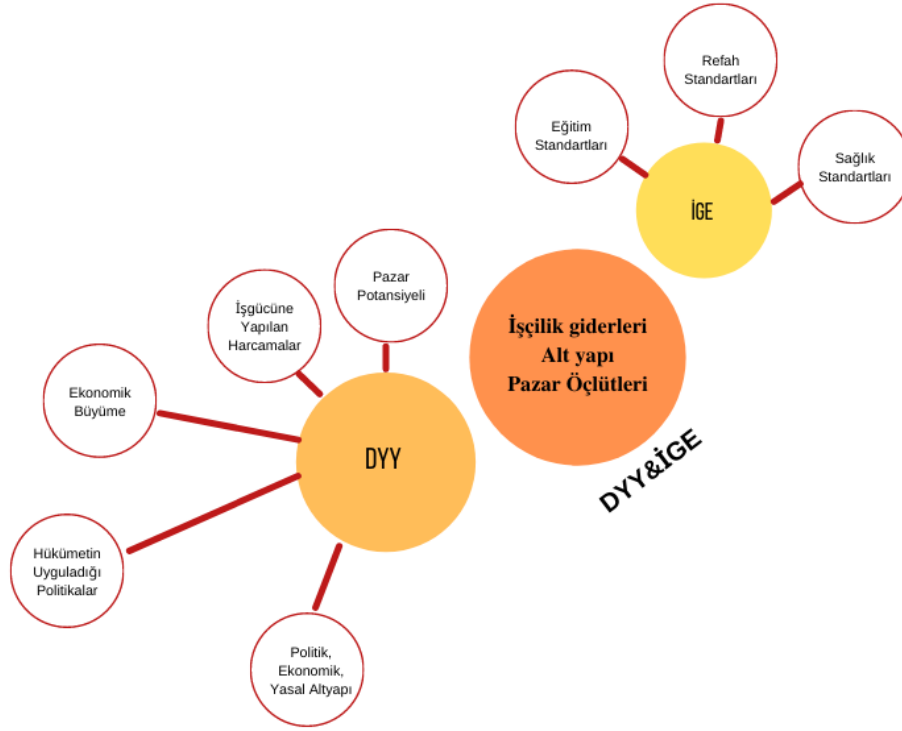
Kaynak: (Uluslararası Yatırımcılar Derneği,2018: 1)

Türkiye'ye yönelik Doğrudan Yabancı Yatırımlarda özellikle 2005 yılından itibaren ara ara düşüşler olsa da 10 milyar dolar üzerine çıkmış ve artış göstermiştir. En fazla DYY, 2007 yılında gerçekleşmiş ve 22 milyar dolara ulaşmıştır. Ancak 2008 yılında dünya genelinde yaşanan ekonomik kriz nedeniyle DYY'lar azalmış ve Türkiye de bu durumdan etkilenmiştir. Yatırımlar, 2010 yılından itibaren genel itibariyle tekrar artış göstermiş, 2011 yılında ise 16,2 milyar dolar ile krizden sonraki en yüksek değerine ulaşmıştır. 2012-2013-2014 yıllarında 2011 yılına göre düşüş yaşanmış ve 13-14 milyar dolar civarında DYY gerçekleşmiştir. 2015 yılında ise 18 milyar dolar ile krizden sonraki en yüksek değerine ulaşmıştır. UNCTAD'ın verilerine göre Türkiye 2015 yılında en fazla Doğrudan Yabancı Yatırım çeken ülkeler arasına girmiştir. 2016 yılında tekrar düşüş yaşayarak yatırımlar 13,3 milyon dolara gerilemiştir. Dünya genelinde yaşanan olumsuz ekonomik ve siyasi süreçler nedeniyle 2017 yılında 14,8 milyar dolara gerilemiştir. 2018 yılında ise yatırımlar (sermaye ve diğer sermaye) piyasa değeri ile döviz kurlarındaki değişimlerin de etkisiyle 2018 yılı Nisan ayındaki verilerine göre 3,1 milyar seviyesinde gerçekleşmiştir (Uluslararası Yatırımcılar Derneği, 2018: 1).

4. Doğrudan Yabancı Yatırım Ve İnsani Gelişim Endeksi İlişkisi

Doğrudan Yabancı Yatırım yapılan ülkede, ülkenin özellikleri yatırımları etkilemektedir. Bir ülkeye giriş yapan doğrudan yabancı sermaye yatırımları birçok faktör tarafından belirlenmektedir. Bu faktörler yalnızca ekonomik değişkenlerden oluşmamaktadır ayrıca politik değişkenlerin de DYY'lar üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Bu faktörler; ülkenin pazar potansiyeli, işgücüne yaptığı harcamalar, ekonomik büyüme, hükümetin uyguladığı politikalar ve ayrıca ülkenin politik, ekonomik, yasal ve alt yapısı olarak literatürde yer almaktadır. İnsani gelişim endeksi ise üç alt endeks kullanılarak ölçülmektedir. Bunlar; refah standardı, eğitim standardı ve sağlık standardıdır. Bu çalışmada, İGE verilerininin DYY üzerindeki etkilerini ölçmeye yönelik olarak işçilik giderleri, alt yapı ve pazar ölçütleri değişken olarak kullanılmıştır (Kar ve Tatlısöz, 2008: 6).

Şekil 2. Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve İnsani Gelişme Endeksi İlişkisi

İşçilik giderleri; literatüre bakıldığında işçilik giderlerinin DYY yapacak olan firmanın yatırım yapacağı ülkenin işçilik giderlerinin bulunduğu ülkeden düşük olması etkili olmaktadır. İşçilik giderlerinin düşük olması maliyeti düşürücü bir unsurdur. Fakat bir ülkede kişi başına düşen gelir seviyesi ülkenin refah standardını etkilemektedir. Bu nedenle işçilik giderleri açısından DYY ve İGE ilişkisine bakıldığında ters bir ilişki olduğu görülmektedir.

Alt Yapı; DYY yatırım yapacak olan firmayı etkileyen önemli bir faktördür. Uygun alt yapı koşullarına sahip olan ülkeler DYY için de uygun bir ortam oluşturmaktadır. Çünkü DYY ile yatırım yapacak firma kendi olanaklarını yatırım yapacağı ülkeye taşımaktadır. Bu olanakları taşınması için uygun bir alt yapının olması ve firmanın uygun ortam oluşturmak için maliyete girmemesi önem taşımaktadır. Ülkenin alt yapı gelişimi sağlık, eğitim standartlarını da etkilemektedir ve aynı zamanda doğrudan refah standardını da etkilemektedir. Bu nedenle alt yapı açısından DYY ve İGE ilişkisine bakıldığında doğru orantılı bir ilişki olduğu görülmektedir.

Pazar Ölçütleri; Yurtiçi hasıla, kişi başına düşen yurt içi hasıla ve yurt içi hasılanın yıllık değişimi olarak ifade edilmektedir. Yurt içi hasıla yerel pazarın boyutunu, kişi başına düşen yurt içi hasıla yerel pazarın sahip olduğu gücü, yurt içi hasılanın yıllık değişimi ise yerel pazarın büyümesini ifade etmektedir. Tüm bu ifadeler aynı zamanda ülkenin refah standardını, eğitim standardını ve sağlık standardını doğrudan etkilemektedir. Aynı zamanda bu faktörler DYY üzerinde de etkili olmaktadır (Türk ve Berköz, 2015: 64).

Tablo 5. İGE ve DYY İlişkisi Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	İGE Değeri	Beklenen Yaşam Süresi (Yıl)	Beklenen Öğrenim Süresi (Yıl)	Ortalama Öğrenim Süresi (Yıl)	Kişi Başına GSMH (\$)	DYY (Milyar Dolar)
1995-2005(Ortalama)	0,651	69,9	10,97273	5,463636	13,58255	2,2
2006	0.701	72.9	12.3	6.1	17.060	20,2
2007	0.708	73.2	12.6	6.2	17.730	22
2008	0.710	73.5	12.5	6.3	17.656	19,9
2009	0.718	73.9	13.0	6.5	16.580	8,6
2010	0.734	74.2	13.8	6.7	17.804	9,1
2011	0.753	74.4	14.3	7.2	19.490	16,2
2012	0.760	74.7	14.4	7.5	20.128	13,7
2013	0.771	75.0	14.8	7.7	21.453	13,5
2014	0.778	75.2	15.2	7.6	22.203	13,1
2015	0.783	75.5	15.2	7.8	23.125	18
2016	0.787	75.8	15.2	8.0	23.500	13,3
2017	0.791	76.0	15.2	8.0	24.804	14,8

Kaynak: (Uluslararası Yatırımcılar Derneği,2018: 1)

Diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye’ de DYY ülkenin kaynak yetersizliği sorununa çözüm getirilmesi ve ekonomik gelişmeler sağlanması için çözüm olarak düşünülmüştür. 1995-2005 yılları arasında ortalama İGE değeri (0,651) orta insani gelişme değerinde, DYY ise 2,2 milyar dolar olarak belirlenmiştir. Her iki değerinde düşük olduğu görülmektedir. 2006 yılında İGE değerinin yüksek insani gelişme değerine ulaştığı ve DYY’ın 20,2 milyar dolar olduğu görülmektedir. Hem DYY hem de İGE değeri artış göstermiştir. 2006 yılında ayrıca kişi başına GSMH’nin (17,060) de artış yaşadığı görülmektedir. Bu durumda 2006 yılında İGE değerindeki değişimin pazar ölçütlerinde yaşanan gelişmelerden ve DYY’ den kaynaklı olduğu ifade edilebilir. 2007 yılında DYY (22 milyar dolar) ve İGE (0,708) değeri arasında doğrudan bir ilişki görülmemektedir. 2008 yılında İGE (0,710) değeri artış göstermiş fakat DYY(22 milyar dolar) düşüş göstermiştir. 2009 yılında İGE (0,718) değeri artmış fakat DYY (8,6 milyar dolar) azalış göstermiştir. Ayrıca 2009 yılında kişi başı GSMH’ nin (16,580) azaldığı görülmektedir. Buradan anlaşılmaktadır ki DYY miktarı kişi başına GSMH’yi etkilemektedir. Literatürde kişi başı GSMH’nin artmasının ülkenin refah, sağlık, eğitim standardını pozitif yönde etkilediği görülmektedir. Bu durum DYY ile ilişkilendirilebilir.

2010 yılında İGE (0,734) değeri artarken DYY (9,1 milyar dolar) bir önceki yıla göre artış göstermekle beraber düşük bir seviyede kalmıştır. 2011 yılında İGE (0,753) değeri ve DYY (16,2) artış göstermiştir. Kişi başına GSMH (19.490) artış göstermiştir. DYY miktarı arttıkça İGE değerinin de çarpıcı bir şekilde artış gösterdiği görülmektedir. 2012 ve 2013 yıllarında İGE ve DYY değerlerinde artış görülmekle beraber çarpıcı bir nokta bulunmamaktadır. 2014 yılında İGE (0,778) değeri artmış fakat DYY (13,1 milyar dolar) ise bir önceki yıla göre azalmıştır. Ayrıca 2014 yılında ortalama öğrenim süresinin (7.6) azaldığı da görülmektedir. 2014 yılında hem DYY ‘de hem de ortalama öğrenim süresinde azalış görülmektedir. Yatırım yapılacak ülkenin alt yapı kaynakları ve işgücü potansiyeli DYY üzerinde etkili olmaktadır. Ortalama öğrenim süresinin azalması DYY’ yi negatif yönde etkilemiş olabilir. Ülkenin sahip olduğu 2015 yılında İGE(0,783) değeri ve DYY(18 milyar dolar) artış göstermiştir. 2016 yılında

İGE (0,787) artmış ve DYY (13,3 milyar dolar) ise azalmıştır. 2017 yılında hem İGE (0.791) hem de İGE (14,8 milyar dolar) artış göstermiştir.

Tablo 5’de verilen bilgiler göz önünde bulundurulduğunda çok uluslu firmaların DYY tercihlerinde yıllara göre veri değişimleri baz alındığında Türkiye’yi tercih etme nedenleri pazar potansiyeli, coğrafi yakınlık, düşük işçilik giderleri olarak görülmekte ve belirlenen değişkenler ile ilişkilerinin olduğu görülmektedir. Belirlenen değişkenler ile İGE verilerinin DYY üzerinde etkili olduğunu göstermektedir.

5. Sonuç

Gelişmekte olan ülkelerin ekonomileri büyürken ortaya çıkan problemlerin başlıcaları; büyümeden gelen gelirin toplumsal olarak adil şekilde dağılmaması ve gelir eşitsizliğine neden olmasıdır. Gelir seviyesi yükseldikçe, gelir dağılımı daha adaletsiz hale gelmekte ve yoksulluk artmaktadır. DYY yapacak olan firma yatırımı yapacağı ülkedeki alt yapıyı, ekonomik yapıyı, insani gücü, kültürel özellikleri dikkate almaktadır. Aslında paranın daha konvertible hale gelmesi, uluslararası para transferini mümkün kılan bankacılık altyapısının gelişmesi, uluslararası kredi ve tahvil piyasaları, hisse senedi piyasaları ve türev piyasaları finansal küreselleşmeyi hızlandırmış ve bu sayede sermayenin ülke sınırlarına bağlı kalmaksızın doğrudan ya da dolaylı olarak dünyanın her yerinde yatırım yapılmasını olanaklı hale gelmiştir (Baykal, Özgül, Özdemirci ve Yazıcı, 2019: 104). Bu durum doğrudan İGE değerini etkilemektedir ve dolaylı olarak da gelir artışı sağlayan DYY’ye etki etmektedir. İki değer bağımsız olarak değerlendirilememektedir. Bu nedenle UNDP 1990’dan itibaren İGE değerine eğitim ve sağlık göstergelerini de eklemiştir.

Bu değerler İGE değerlerinden bağımsız değildir. Türkiye’ye yapılan DYY’ler nüfus fazlalığı, önceki yabancı yatırımların varlığı, sahip olduğu altyapısal özellikler ve yerel pazarın büyüklüğünün etkilenmektedir. Özellikle Türkiye’nin sahip olduğu genç nüfus ve işgücü ücretinin düşük olması DYY ve İGE ilişkisinin dikkat çekici özellikleridir.

Bir ülkede eğitim ve sağlığa ayrılacak kaynağın miktarı, ekonomik gelişmişlik düzeyi ile yakın bir ilişki içerisindedir. Türkiye ekonomisinin yıllara göre İGE ve DYY değerlerine bakıldığında ekonominin büyüyüp güçlendikçe ve DYY miktarı arttıkça eğitim ve sağlık alanına da daha fazla kaynak aktarıldığının olumlu gelişmeleri görülmektedir. DYY ekonomik büyümeye katkı sağladıkça eğitim ve sağlık alanında da insani gelişmişlik açısından da olumlu gelişmeler olduğu görülmektedir. Çünkü Türkiye’nin insani gelişmişlik değeri eğitim ve sağlık endeksinin yeterli olmamasından dolayı yüksek insani gelişme düzeyinde çıkmaktadır. Bu nedenle DYY ile Türkiye’de eğitim ve sağlık alanında kaynak aktarımı sağlanması ekonomik ve sosyal göstergeler arasındaki dengenin kurulmasını sağlayacaktır. İnsani gelişmişlik açısından Türkiye’yi çok yüksek insani gelişmişlik değerine çıkarabilecektir.

Gelişmekte olan ülkelerin birçoğu ülkede kalkınmayı hızlandırmak, refahı yükseltmek, ileri teknolojiye erişebilmek ve yatırımı sağlamak amacıyla yabancı yatırımcılardan faydalanmayı tercih etmiştir. Çünkü ülkelerin potansiyel olarak büyümelerinin önündeki temel engel sermaye yetersizliğidir ve DYY sermaye aktarımı sağlayarak ülke ekonomisine katkı sağlamaktadır. Ekonomik açıdan yeterli düzeyde olan bir ülke İGE değerlerine yönelik kaynak aktarımı da sağlayabilmektedir. Bu nedenle İGE ve DYY arasında ülkenin hem ekonomik hem de sosyal yönden kalkınması açısından bir ilişki olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada: DYY yatırımları etkileyen faktörlerin sadece ekonomik faktörler olmadığı ülkelerin gelişmişlik düzeylerini, insani sermayesinin, ülkelerin kültürel yapılarının da yatırımları etkileyen bir faktör olduğu ülkemiz baz alınarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. DYY ve İGE değerleri yıllara göre kıyaslanmış ve dikkat çekici noktalar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Özellikle 2009 ve 2011 yıllarından DYY ve İGE arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Genel olarak tüm yıllarda DYY ve kişi başı GSMH arasında bir ilişki olduğu görülmektedir. DYY ve İGE değerlerini birbirinden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Çünkü eğitim ve sağlık endeksleri ekonomik endeksten bağımsız olarak düşünülemez. Bütün bu değerler birbirleriyle etkileşim içerisinde olan ve birbirinden etkilenen değerlerdir. Gelecek çalışmalarda daha fazla değişken baz alınarak kapsam genişletilebilir ve literatüre katkı sağlanabilir.

BEYANLAR

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar tarafından çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Katkı Payı Oranı: Her yazar eşit oranda katılım sağlamıştır.

KAYNAKÇA

- Acar, M. (2016). Doğrudan Yabancı Sermayenin Ekonomik Büyüme Etkisi: Türkiye Örneği, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (13), 92–105.
- Artan, S. ve Hayaloğlu, P. (2015). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Kurumsal Belirleyicileri : OECD Ülkeleri Örneği, *Ege Akademik Bakış*, 15(4), 551–64.
- Aydemir, C., Arslan, İ. ve Uncu, F. (2012). Doğrudan Yabancı Yatırımların Dünya'daki ve Türkiye'deki Gelişimi, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (23), 69–104.
- Başar, S., Eren, M. ve Eren, M. (2015). Ülkelerin İnsani Gelişmişlik Endeksi Değişkenlerine Göre Etkinliklerinin İncelenmesi, *International Conference On Eurasian Economies (2015)*, 846–54.
- Baykal, E., Özgül, E., Özdemirci, F., ve Yazıcı, T. (2019). Küreselleşmenin Türkiye Sigorta Sektöründeki Etkileri: Şirketlerin Ortaklık Yapısı ve Pazar Payları. *Yönetim Ekonomi Edebiyat İslami ve Politik Bilimler Dergisi*, 4(1), 100-130.
- Baykal, E. (2020). A Comparison About Eudaimonic Wellbeing in Authentic and Spiritual Leadership. *Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 61-73.
- Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, (2018). *İnsani Gelişme Endeksleri ve Göstergeleri : 2018 İstatistiksel Güncellemesi İnsani Gelişme Endeksi (İGE)*.
- Bolat, B. A. ve Arıcıgil, Ç. Ç. (2007). İnsani Gelişme İndeksi Bileşenleri Açısından Gelişmekte Olan Ülkelerin Diskriminant Analizi İle Karşılaştırılması, *T.C. Kültür Bakanlığı Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu*, 223–34.
- Çağlar, A. ve Ketten, N. D. (2018). İllerin İnsani Gelişme Endeksinin Veri Zarflama Analizi İle Ölçülmesi, *Ege Akademik Bakış*, 18(4), 565–578. <https://doi.org/10.21121/eab.2018442987>
- Demir, Y. (2005). Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Olan Etkisinin Türkiye Bağlamında Test Edilmesi, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 34, 152–61.
- Doğan, E. M. ve Tatlı, H. (2014). İnsani Gelişme ve İnsani Yoksulluk Bağlamında Türkiye'nin Dünyadaki Yeri, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(1), 99–124.
- Gürses, D. (2009). İnsani Gelişme ve Türkiye, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21), 339–350.
- Kar, M. ve Tatlısöz, F. (2008). Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerini Belirleyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi, *KMU İİBF Dergisi*, 10(14), 1–23.
- Kaya, A. (2018). Finansal Piyasalardaki Gelişmelerin İnsani Gelişmişlik Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 20(2017), 169–80.
- Kızılaslan, N. ve Karaömer, M. (2013). İnsani Gelişme Endeksinin Türkiye Açısından İncelenmesi, *Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi*, (3), 47–58.
- Türk, Ş. ve Berköz, L. (2015). Yabancı Yatırımların Yerleşimini Etkileyen Faktörler: Türkiye Örneği, *Mimarlık, Planlama ve Tasarım*, 6(2), 59–72.
- Türkiye Kalkınma Bankası AŞ. (2003). *Dünyada ve Türkiyede Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları*.
- Uluslararası Yatırımcılar Derneği (2018). *Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2017 Yılı Sonu Değerlendirme Raporu*.
- UNDP (2018), *Human Development Indices and Indicators, 2018 Statistical Update*.
- UNDP Türkiye (2018), *İnsani Gelişme Endeksleri ve Göstergeleri : 2018 İstatistiksel Güncellemesi İnsani Gelişme Endeksi (İGE)*.
- UNDP Türkiye (2018), *İnsani Gelişme Endeksleri ve Göstergeleri: 2018 İstatistiksel Güncellemesi, 2018 İstatistiksel Güncellemesi hakkında ülkelere ilişkin açıklama notları Türkiye*.
- Vergil, H. ve Ayaş, N. (2009). Doğrudan Yabancı Yatırımların İstihdam Üzerindeki Etkileri: Panel Veri Analizi, *İktisat İşletme ve Finans*, 24(275), 89–114.
- Yapraklı, S. (2006). Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Belirleyicileri Üzerine Ekonometrik Bir Analiz, *D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi* 2, 23–48.
- Yılmaz, M. (2008). Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar- Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.

İşkolik Davranışlar, Algılanan Katkı ve Yaşam Doyumu İlişkisinde İşte Kendini Yetiştirmenin Aracı Etkisi

Recep ÖZSÜRÜNÇ¹
Dr. Öğr. Üye. Ömer Erdem KOÇAK²

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, işkolik davranışların hem kişinin yaşam doyumu hem de kendi çevrelerine ne derece katkı yaptıklarına dair inançları arasındaki ilişkilerde, işte kendini yetiştirmenin aracı rolünü inceleyerek, işkolik davranışların bireyin iş ve iş dışı hayatına nasıl etki edebileceğine ışık tutmaktır. Kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak ulaşılan 259 (n=189) kişiden toplanan verilerle analizler gerçekleştirilmiştir. Analizler için yapısal eşitlik modellemesi kullanılmış, aracı değişken etkisi için bootstrap yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre, işte kendini yetiştirme değişkeni algılanan katkı ve yaşam doyumu değişkenleri için aracı değişken etkisi göstermektedir. Bulguların daha önce elde edilmemiş sonuçlar ortaya koymasının literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yaşam Doyumu, İşkolik Davranışlar, İşte Kendini Yetiştirme, Algılanan Katkı

The Mediating Effect of Thriving at Work Between Workaholic Behaviors, Perceived Contribution and Life Satisfaction

Abstract

The aim of this study is to investigate whether thriving at work plays a mediator role in two relationships between workaholic behaviors and (i)perceived contribution to organization, and (ii)life satisfaction in order to shed light on how it can influence employees both job and off-job life. Using convenience sampling method, data was collected from 259 (n=189) participants. Results of the structural equation modelling with bootstrap method indicated that thriving at work is an underlying mechanism for the effect of workaholic behaviors to both life satisfaction and perceived contribution to organization. These findings revealed that workaholic behaviors are not only those result negative outcomes but also have a bright side for those feel vitality and learning.

Keywords: Life Satisfaction, Thriving at Work, Perceived Contribution to Organization

¹ İstanbul Üniversitesi, Sayısal Yöntemler Doktora Öğrencisi, rozsurunc@medipol.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-6599-7823>

² İstanbul Medipol Üniversitesi, İşletme (İngilizce) Bölümü Öğretim Üyesi, oekocak@medipol.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-4649-2042>

Makale Geliş Tarihi: 20.05.2021, Makale Kabul Tarihi: 28.06.2021

ARAŞTIRMA MAKALESİ (Research Article)

*Bu makale intihal programında taranmış ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. (This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees).

Doi: <https://doi.org/10.51524/uhusbad.940291>

Giriş

İnsanların yaşamla ilişkileri ve yaşamla ilgili amaçlarının ne olduğu sorusu, ilk insandan beridir üzerinde tartışılan bir konudur. Aristo'nun izinden giden Farabi'ye göre insanın en yüce amacı mutluluktur (Tokat, 2006). Mutluluk araştırmalarında, araştırmacılar mutluluğu öznel esenlik durumu olarak kavramsallaştırmışlardır (Deiner, 2000; Diener vd., 1998). Yaşam doyumu, mutluluk ile eş anlamlı kavramlar olmasa bile, kişileri neyin mutlu ettiğini anlamada önemli bir rol oynar (Erdoğan vd., 2012). Yaşam doyumu ile ilgili olarak yapılan çalışmalar, özellikle iş hayatı ekseninde, yaşam doyumunun belirleyicilerini daha derinlemesine araştırma gerekliliğini ortaya koymaktadır (Hochschild, 1997; Peterson, vd., 2005; Erdoğan vd., 2012).

Özellikle Türkiye gibi toplulukçu kültüre yakın olan ülkelerde örgüt içerisindeki üyelerin diğer arkadaşlarına yardım etmesi ve bu anlamda faydalı olmasının, bireyin kimliği açısından önemli olduğu bilinmektedir (Singelis, 1995; Singelis, 1999). Kimliğin önemli bir unsuru olan iş kimliğinin, kişinin çevresine yaptığı düşündüğü katkının ve kişinin mutluluğu açısından önemli olduğu görülmüştür (Grant, 2014). Bununla birlikte son yıllarda iş hayatındaki rekabet baskısının çalışanlar üzerindeki olumsuz etkilerinden birisinin de işkolikleşme olduğu görülmüştür. Çalışanlar işkolik tutumlara sahip olmasalar dahi, zorunlu vatandaşlık davranışı çerçevesinde aşırı ve saplantılı çalışmak durumunda kalmışlardır (Vigoda-Gadot, 2006; Koçak ve Erebak, 2016). Yönetim baskısı veya diğer otoriter öncüllerin yanında belki de iş performanslarının düşük görünmesinin önüne geçmek veya tamamen örgütle özdeşleşmelerinin sonucu olarak çalışanlar, olması gerektiğinden daha fazla çalışıyor ve sürekli işi düşünerek yaşıyorlar (Alkan ve Turgut, 2015). Dolayısıyla çalışanlar, aslında bir tutum olarak işkolikliği sahiplenmiyor olsalar da içlerinde bilişsel bir çelişki barındırarak işkolik davranışlar sergilemeye başlamaktadırlar. Bu çalışmada da işkolik davranışlar, aşırı ve saplantılı çalışma boyutları üzerinden kavramsallaştırılmıştır (Libano vd., 2010). İşkolikliğin pozitif sonuçlarının da olabileceğini öne süren bu çalışma, çalışanın yaşam doyumuna ve işinde kendini ne kadar başarılı gördüğüne etkisinin aydınlatılmasında, işte kendini yetiştirme kavramını bir aracı değişken olarak kullanmıştır. Böylece çalışmanın üç alanda katkı sağlaması amaçlanmıştır: Birincisi, işte kendini yetiştirmenin bireysel esenlik ve iş performansına etkilerini incelemek ve bunun literatüre katkı yapmasını sağlamaktır. İkincisi, işkolikliğin negatif sonuçlarının aksine pozitif sonuçlarının olabileceğini de gösterebilmektir. Literatürdeki çalışmalar, işkolikliğin yaşam doyumunu azalttığını öne sürse de (Matuska, 2010; Shimazu vd., 2015) bu çalışmada işkolikliğin yaşam doyumunu nasıl artırabileceği üzerinde durulmuştur. İşkolikliğin kişinin kendini yetiştirmesine, kendi performansına dair algısına etkisi incelenerek işkoliklik literatürüne katkı yapılmıştır. Son olarak, iş hayatının başka boyutlarıyla yaşam doyumu ilişkisi araştırmalarına öncülük edilerek araştırmacıları özendirme gayreti içinde olunmuştur.

1. Kavramsal çerçeve

1.1. Yaşam doyumu

Yaşam doyumu, insanın en önemli amaçlarından birisi olan mutlulukla ilgili olması açısından gündemde olan konulardan birisidir. Türk Dil Kurumu sözlüğünde doyum, “1. Eldekinden hoşnut olma durumu; 2. bazı istekleri gidermek” olarak ifade edilmektedir. Buradan hareketle yaşam doyumunu genel olarak yaşamımızdan “hoşnut olma” durumu olarak tanımlayabiliriz. Daha açık bir tanımlamayla “yaşam doyumu, bir insanın beklentileriyle (ne istediği), elinde olanların karşılaştırılmasıyla (neye sahip olduğu) elde edilen durum ya da sonuçtur” (Özer ve Karabulut, 2003: 72). Yaşam doyumu, belli boyutlarla sınırlı olmayan, kişinin tüm yaşam boyutlarının etkileşimi sonucu oluşan bir durumu ifade eder. Yukarıdaki tanımdan hareketle “yaşam doyumunun bir bilişsel ve yargısal bir süreç karşılık geldiğini” (Deiner vd., 1985: 71) söyleyebiliriz. Kişi, kendi yaşamını yine kendisinin belirlemiş olduğu bir standart, beklenti veya ölçüye göre kıyaslar veya tartar. Hayata bakış açısı ve hayattan beklentiler kişiye özgü veya öznel olması nedeniyle kıyaslanacak ölçütün dışarıdan belirlenen bir norm olmadan kişinin kendisi tarafından belirlenmesi, yaşam doyumunun en önemli öznesidir (Deiner vd., 1985). Yaşam doyumu, çalışanın iş dışındaki hayatını da kapsayacak şekilde genel hayat memnuniyetinin bir ifadesi olarak gösterilebilir. Bu anlamda iş, ev gibi hayat alanlarının dışında ama hepsini de kapsayacak şekilde kişinin ne kadar mutlu olduğunu yaşam doyumu gösterecektir. İşkolik çalışanların genel yaşam doyumunun, işkolik olmayanlara göre anlamlı derecede daha az olduğunu gösteren çalışmalar

bulunmaktadır (Avanzi vd., 2012). Ancak, işkolikliğin yaratıcılık, öğrenme gibi pozitif çıktıları da düşünüldüğünde, bir şekilde hayat tatminini pozitif etkileyeceği düşünülebilir (Baruch, 2011).

1.2. Algılanan Katkı

Her birey, içinde bulunduğu çevreye uyum sağlamanın ötesinde, kendi gelişim ihtiyacını gerçekleştirirken çevresine de etki etmek ister (McClelland, 1965). Bu, insanda var olan gelişim ve güç ihtiyacı temelinde gerçekleşmektedir. Ayrıca sosyal psikolojik bir bakış açısıyla bir kimlik inşası ve kişisel izlenim oluşturmak için de kişi sahip olduğu yetenekleri ve başarıları çevresindekilere hissettirmek ve göstermek ister (Bolino, 1999; Grant ve Mayer, 2009). Bu anlamda algılanan katkı şöyle tanımlanabilir: *“Bireyin kendisini, içinde bulunduğu grup veya organizasyonun bir parçası göyerek ve onun çıkarına yönelik faaliyetlerde bulunarak ona fayda sağladığına inanmasıdır”*. Bu tanıma göre yardım etme, başkaları üzerindeki etkiyi görme, problemlerin çözümünde aktif olma, faydalı olmaya çalışma, inisiyatif alma vb. davranışlar, algılanan katkının artmasına yardımcı olacak davranışlar olacaktır.

1.3. İşkolik Davranışlar

Artan iş yükü ve uzun çalışma saatleri, çalışanları potansiyel bir işkolik haline getirmektedir. Aslında insanlar sürekli olarak eve iş getirmeye ve akıllı telefonlar aracılığıyla maillerini devamlı olarak kontrol edip, cevaplayıp sürekli ulaşılabilir olmaya zorlanmış hissedebilirler. Ancak, bazı çalışanlar, karşı koyamadıkları içsel bir motivasyon sayesinde aşırı derecede çalışmaktadırlar. Bu insanlar işkolik olarak tanımlanabilir (Schaufeli vd., 2008). Schaufeli vd., (2008)’e göre işkoliklik, davranışsal olarak aşırı çalışma ve bilişsel olarak işe saplantılı olma eğilimidir. Bazı araştırmacılar işkolikliğe örgütsel bir bakış açısıyla olumlu bakarken (Machlowitz, 1980; Korn vd., 1987; Naughton, 1987), bazıları ise olumsuz bakmaktadır (Oates, 1971; Schaef ve Fassel, 1988; Porter, 1996; Killinger, 1991). İşkolik olmak bir bağımlılık olsa da üretime sebep olan bir bağımlılıktır (Gini, 1998). İşkolik kişiler, daha fazla projede yer alabilirler ve bu onların daha fazla öğrenmesine sebep olabilir (Shimazu vd., 2010). Tipik bir işkolik, standart bir çalışana göre daha sık iş hakkında konuşur, mesai bitiminin saatler sonrasında bile işi düşünür, daha çok başarı ve görev odaklıdır (McMillan, 2002). En sağlıklı insanlar bile işkolik olabilirler (Fassel, 1990). Bu insanlar hayatlarını işe odaklı olarak yaşamaktadırlar. Dolayısıyla Fassel (1990), işkolikliği modern dünyada ortaya çıkan salgın bir hastalık olarak görmektedir.

1.4. İşte Kendini Yetiştirme

İşte kendini yetiştirme kavramı, çalışanın canlılık ve öğrenme hislerini eş zamanlı olarak yaşamasıyla birlikte kişisel bilgisini, becerisini veya tutumlarını geliştirerek işinde başarılı olması anlamına gelmektedir (Spreitzer vd., 2005; Koçak, 2016). Canlılık kişinin enerjik, uyanık, zinde ve coşkulu olma halini belirtirken (Nix vd., 1999), öğrenme kavramı kişinin elde ettiği ve kullandığı bilgi ve becerileri içerir (Elliott ve Dweck, 1988). İşte kendini yetiştirme, çalışanın gelişiminde önemli iki unsur olan duygu ve mantığa hitap eder. Kişi kendisini enerjik ve zinde hissederken bir yandan şevk duyma, hevesli olma, neşeli olma gibi olumlu duygularla bezenir, bir yandan da öğrenmenin gerçekleşmesiyle kişi zihinsel açıdan gelişir. Bu sayede kendini yetiştirme, kişisel gelişimin iki boyutu olan bilişsel ve duygusal boyutların her ikisini de içermektedir. Canlılık boyutu ile kişinin haz açısından mutluluğu sağlanarak (hedonic) duygularının düzenlenmesi sağlanırken, öğrenme boyutu ile kişinin mutçu (eudemonic) bilişsel açıdan gelişimi sağlanarak kişinin geliştiği ve güçlendiği söylenebilir (Koçak, 2017). Yapılan araştırmalarda, kendini yetiştirmenin, iş performansını arttırmak için önemli bir mekanizma olduğunu, ayrıca tükenmişliği azalttığı ve sağlığı iyileştirdiğini göstermektedir. Spreitzer vd. (2005) tarafından ortaya konulan modele göre, işte kendini yetiştirmenin en önemli öncülleri kişinin işine odaklanması ve işiyle ilgili yenilikler peşinde olmasıdır. Bu davranışlar sayesinde çalışanların hem canlılık hem de öğrenme düzeylerini arttırabildikleri belirtilmiştir. Aynı modelde ortaya koyulduğu ve geçerliliği test edildiği üzere, işte kendini yetiştiren çalışanların öznel iyi oluşları ve yaşam doyumlarının diğer çalışanlara göre çok daha yüksek olduğu görülmüştür (Porath vd., 2012; Koçak, 2017).

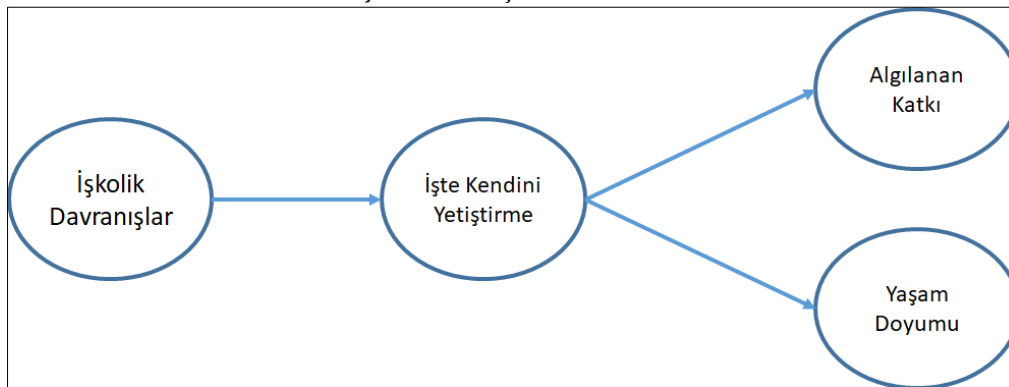
1.5. Kavramlar Arası İlişkiler

Bu çalışmada, kavramsal modelde ortaya koyulan yaşam doyumu ve algılanan katkının öncelleri olarak işkolik davranışlar ve bu ilişkinin gerçekleşmesini sağlayan bir aracı mekanizma olarak işte kendini yetiştirme kavramı arasındaki ilişkiler test edilmiştir.

Yaşam, işyerinde ve işyeri dışında geçen zamanı kapsar. Çalışma yaşamı, kişinin önemli yaşam alanlarından birisini oluşturduğundan, çalışma hayatının kalitesi ve iş deneyimi birey açısından önemlidir. Çalışanlar, hayat beklentilerin karşılanmasını örgütsel yaşamdan da beklemektedir. İşe yönelik tutumlar ve iş davranışlarının, iş dışı hayatı ve davranışları belirleyen ana faktörler olduğu bilinmektedir (Du vd., 2017). Buradan hareketle, iş doyumunun yaşam doyumunu etkilediği söylenebilir (Iris ve Barrett, 1972; Orpen 1978; Chacko 1983; London vd., 1977). Ayrıca yaşam doyumunu etkileyen unsurlara bakıldığında, özellikle iş-aile çatışmasının ön plana çıktığı görülmektedir (Dursun ve İstar, 2014; Clark vd., 2014). İşkolikliğin de iş-yaşam dengesini bozan en önemli davranışlardan birisi olduğu göz önüne alındığında, işkolik davranışların yaşam doyumunu ile ilişkili olması beklenmektedir. Aynı zamanda batı literatürüne zıt olarak, Türkiye’de daha önce yapılan çalışmalarda, çalışanın iş saatlerinden sonra kendisini psikolojik olarak işten uzaklaştırmasının işte kendini yetiştirmesine olumsuz etki ettiği bulunmuştur (Geurts ve Sonnentag, 2006; Koçak, 2017). Dolayısıyla zihnin iş saatleri sonrasında da işi düşünmeyle meşgul olması ve işteki problemlere çözüm araması, yaşanılanların tekrar muhasebe edilmesi vb. işkolik davranışların (aşırı ve saplantılı çalışma) işte kendini yetiştirmeye katkı sağladığı düşünülebilir.

Diğer taraftan algılanan katkı ise çalışanın geçmiş deneyimlerini göz önünde bulundurması ile mümkün olabilir. Özellikle iş yerinde kendisine belirtilen veya kendisinin belirlediği kişisel hedeflerinde başarılı olmanın, ilerlemenin ve kendini yetiştirmenin kişide bir başarı hissi oluşturacağı ve çevresine etki ettiği hissini vermesi beklenen bir olgudur. Çalışanlar kendilerini yetiştirip, daha fazla bilgi ve beceriyle donandıkça yardım etme, bilgi paylaşma gibi diğerkam davranışlarının artması beklenmektedir (Abid vd., 2015). Toplulukçu kültürlere özel olarak, algılanan katkının bir başarı olarak görülebileceği, bu başarıma hissini ise kendini yetiştirmenin akabinde ortaya çıkabileceği bilinmektedir (Singelis, 1995). Özetle, aşırı çalışan ve zihni sürekli işte olan birisinin kendini daha çok yetiştireceğini, bu sayede iş çevresine daha çok katkı yapabileceği düşünülmektedir. Alan yazında yukarıda kısaca açıklamaya çalıştığımız değişkenler arasındaki ilişkileri aracı etkisiyle değerlendiren bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmada da işkolik davranışların yaşam doyumuna ve algılanan katkıya etki edeceği, bu ilişkide çalışanların kendilerini işte yetiştirmelerinin aracı değişken rolü oynayacağı, yani bu ilişkiyi gerçekleştiren mekanizma olduğu, düşünülmüştür. Buna bağlı olarak araştırmamızın modeli aşağıdaki Şekil 1’de gösterildiği gibidir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Araştırma modelinden yola çıkarak araştırma hipotezleri aşağıdaki şekilde belirlenmiştir.

H₁: İşte kendini yetiştirme, işkolik davranışlar ve yaşam doyumunu arasında aracı değişken görevi görmektedir.

H₂: İşte kendini yetiştirme, işkolik davranışlar ve algılanan katkı arasında aracı değişken görevi görmektedir.

2. Yöntem

2.1. Katılımcılar ve Veri Toplama

Çalışmada, hipotezlerin test edilmesi amacıyla bir saha araştırması yapılmış ve anket yöntemi kullanılarak veriler toplanmıştır. Kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak 256 kişiye ulaşılmıştır. Ancak analizlere uygun olmayan anketlerin dışarda tutulmasının ardından analizler 189 katılımcıya ait anket formlarının cevapları üzerinden yapılmıştır. Araştırmayla ilgili bilgiler hazırlanan anket formunun ön sayfasında yazılı olarak katılımcılara sunulmuştur. Katılımcıların %55'ini erkekler oluşturmuş, %45'i kadınlardan oluşmuştur. Katılımcıların yaş ortalaması 30,90 (ss=8,32) olarak bulunmuş olup, toplam iş hayatı deneyimi ortalaması 8 yıl (ss=7,82) olarak bulunmuştur. Ayrıca katılımcıların %43'ünün evli, %57'sinin ise bekar olduğu görülmüştür.

2.2. Ölçekler

Araştırma kapsamında toplanan veriler, algılanan katkı değişkeni dışındaki tüm değişkenler için Türkçe güvenilirliği ve geçerliliği test edilmiş ölçekler ile yapılmıştır. Ölçeklerde 1=Hiç Katılmıyorum'dan 6=Tamamen Katılıyorum'a uzanan 6'lı ölçekler kullanılarak sonuçlar bu değerler üzerinden elde edilmiştir. Ölçekler AMOS yazılımı kullanılarak doğrulayıcı faktör analiziyle test edilmiştir.

İşkolik Davranışlar ölçeği olarak, Lorenzo vd. (2008) tarafından iki boyutlu olarak geliştirilen 14 maddelik ölçeğin Doğan (2010) tarafından yapılan çevirisi kullanılmıştır. Ölçeğin bileşik güvenilirlik katsayısı 0,95, çıkarılan ortalama varyans değeri 0,90 olarak bulunmuştur.

İşte Kendini Yetiştirme ölçeği olarak ise Porath vd. (2012) tarafından iki boyut ve 10 madde olarak geliştirilen ve Koçak (2016) tarafından Türkçe'ye çevrilen ancak iki boyutlu ve 8 maddeden oluşan ölçek kullanılmıştır. Ölçeğin bileşik güvenilirlik katsayısı 0,782, çıkarılan ortalama varyans değeri 0,64 olarak bulunmuştur.

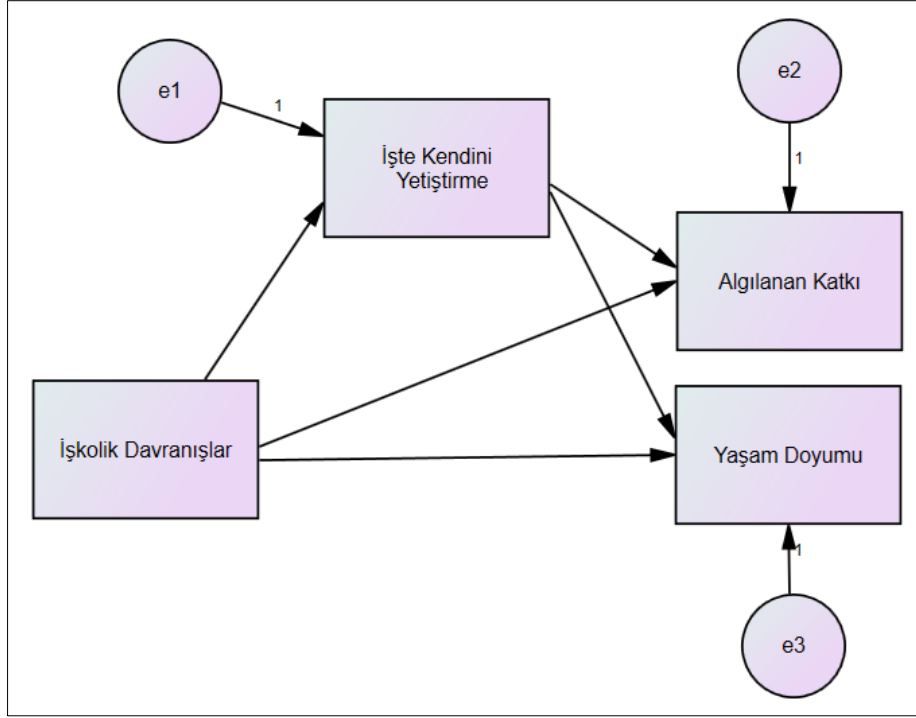
Yaşam Doyumu ölçeği için de Diener vd. (1985) tarafından geliştirilen ve Köker (1991) tarafından Türkçeye uyarlanan Genel Yaşam Doyumu ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin bileşik güvenilirlik katsayısı 0,863, çıkarılan ortalama varyans değeri 0,56 olarak bulunmuştur.

Algılanan katkı ölçeği ise yazarlar tarafından oluşturulmuştur. Bu ölçeğin bileşik güvenilirliği 0,91, ortalama çıkarılan varyans değeri ise 0,72 olarak bulunmuştur. Böylece İşkolik Davranışlar, İşte Kendini Yetiştirme, Algılanan Katkı ve Yaşam Doyumu olmak üzere 4 farklı değişken, madde puan ortalamaları alınarak analiz edilmiştir.

2.3. Analizler

Çalışmada değişkenler arası ilişkiler ve işte kendini yetiştirmenin aracı değişken etkisi AMOS (Arbuckle, 2010) yazılımı kullanılarak test edilmiştir (Bowen, 2011). Ölçekler üzerinden yapılan doğrulayıcı faktör analizinden sonra elde edilen değişkenlerin madde ortalamaları alınarak değişkenler tanımlandıktan sonra AMOS'ta Yol (Path) Analizi yapılmıştır. Analizin yapılması için AMOS'ta kurulan yol diyagramı aşağıdaki Şekil 2'deki gibidir.

Şekil 2. Yol (Path) Analizi

Model uyumu Hu ve Bentler (1999) tarafından önerilen değerlere göre yapılmıştır. Verilerin hem yapı geçerliliği hem de güvenilirlik testleri yapılarak değişkenlerin hipotez testine uygun olup olmadığı belirlenmiştir. Yapı geçerliliğini test etmek için yakınsak ve ayırım geçerlilikleri test edilmiştir (Fornell ve Larcker, 1981). Yakınsak geçerlilik için doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Ayırım geçerliliği için ise Hair vd. (2012) tarafından belirtildiği gibi her değişkenin ortalama çıkartılan varyans değeri karekökünün, ilgili değişkenin diğer değişkenler ile olan korelasyon katsayısından büyük olup olmadığı incelenmiştir. Çok boyutlu olan değişkenler ikincil düzey örtük değişken olarak kurgulanmıştır. Aracı değişken etkisini test etmek için %95 güven aralığında 2000 örneklemlili “bootstrap” yöntemi kullanılmıştır (Preacher ve Hayes, 2004). Model uyumuna ilişkin korelasyon tablosu aşağıdaki Tablo 1’de görülebilir.

Tablo 1. Korelasyon Tablosu

Değişkenler	1	2	3	4
1. Yaşam Doyumu	0,782			
2. İşkolik Davranışlar	0,156 [†]	0,950		
3. Algılanan Katkı	0,342***	0,279**	0,849	
4. İşte Kendini Yetiştirme	0,747***	0,401***	0,654***	0,802

Kalın yazılmış değerler ilgili satırdaki değişkenin OÇV’sinin kareköküdür. ***p<.001; †p<.10

3. Bulgular

Doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına göre tüm değişkenlerin ölçüm modellerinin uygun olduğu bulunmuştur. Tüm değişkenlerdeki maddelere ait faktör yükleri 0.50’den büyüktür (Wixom ve Watson,

2001), ve t-değerleri anlamlıdır (Chin vd., 1997). Bu sonuçlar yakınsak geçerliliğin karşılandığını söylemektedir. Ayrım geçerliliğinin test sonuçları için ise Tablo 1’de verilen kalın yazılmış değerlerin korelasyon katsayıları ile karşılaştırılabilir. Buna göre değişkenlerin ölçümlerinin birbirleriyle örtüşmedikleri görülmüştür. Böylece çalışmada kullanılan ölçeklerle ölçülen kavramların kendi içlerinde doğru bir yapıya sahip oldukları gibi, model içerisindeki diğer değişkenlerle ortak varyans hatası oluşturmayacak kadar ayrılabilmişlerdir (Hair vd., 2012). Araştırma modeli üzerinde herhangi bir değişiklik yapmaya gerek kalmadan elde edilen ölçüm modeli uyum değerleri χ^2 : 372,085 df:242 CFI: 0,954, TLI:0,967, RMSEA:0,053, SRMR: 0,060 olarak bulunmuştur. Ayrıca ortak yöntem varyansı da kontrol edilmiş, *Harman Tek Faktör* testinde tek faktörün %32’lik bir varyans açıkladığı görülmüştür. Tüm bu sonuçlara göre ilgili değişkenlerinin kavramsal olarak kurgulandığı şekilde AMOS’ta kurulan modelde kullanılmasına geçilmiştir. Hipotezin testi için oluşturulan modelde uyum değerlerinin yanısıra standardize edilmiş katsayılar, anlamlılık düzeyleri ve endojen değişkenlerin R²’leri ile değerlendirilmiştir.

Analizler sonucunda modelin uyum değerleri χ^2 :377,343 df:243 CFI: 0,952, TLI:0,946, RMSEA:0,054, SRMR: 0,060 olarak bulunmuştur. Bu değerlere göre modelin uyumlu olduğu ve ilişkilerin incelenebilir olduğu düşünülmüştür (Hu ve Bentler, 1999). Aracı değişken analizi için yapılan bootstrapping yöntemiyle elde edilen sonuçlar, işte kendini yetiştirmenin işkolik davranışlar ile hem genel yaşam doyumu ($\gamma=0,30$; SE=0,085; %95 CI= 0,069; 0,406) hem de algılanan katkı ($\gamma=0,23$; SE=0,105; %95 CI= 0,087; 0,500) arasında aracı değişken etkisi gösterdiğini ortaya koymaktadır. Buna göre H₁ ve H₂ desteklenmiştir. Kurulan model ile çalışmanın bağımlı değişkeni olan genel yaşam doyumunun, algılanan katkının ve işte kendini yetiştirmenin açıklanan varyans oranları sırasıyla %53, %37 ve %15 olarak bulunmuştur. Bu değerler Falk ve Miller (1992) tarafından tavsiye edilen %10’un oldukça üzerindedir.

4. Sonuç

Bu çalışma sonuçlarına bakıldığında kişinin işkolik davranışlar sergilemesinin, yani aşırı çalışması ve sürekli işleri düşünmesinin kendini işte yetiştirmesine olumlu etki ettiği ve bunun yaşamına ait olumlu yargılara önemli ölçüde katkı yaptığı görülmektedir. Araştırmada, çalışanların işkolik davranışları ve yaşam doyumu arası direkt ilişkide olumsuz ancak anlamsız bir ilişki bulunmuş, kendini yetiştirme üzerinden ise pozitif ve anlamlı bir dolaylı etki bulunmuştur. İşkolik davranışlar ile algılanan katkı arasında ise anlamsız ve sıfıra yakın bir direkt etki bulunmuşken, kendini yetiştirme üzerinden anlamlı ve güçlü bir dolaylı etki bulunmuştur. Buna göre, işkolik davranışların çalışanların kendilerini yetiştirmelerine hizmet ettiği, bu sayede çalışanların kendilerini daha faydalı gördükleri ve aynı zamanda yaşam doyumlarının da arttığı görülmüştür.

Çalışmada işkolik davranışlar ile yaşam doyumu arasındaki olumlu korelasyonla birlikte yol analizindeki olumsuz ancak anlamsız olan direkt yol bir tarafta, işte kendini yetiştirmenin sağladığı dolaylı yol ise diğer tarafta değerlendirildiğinde, direkt etki ile dolaylı etkinin işaretleri birbirinden farklıdır. Modelin bu kısmında her ne kadar Baron ve Kenny’nin (1986) önerdiği aracı değişken testi sürecine uyuluyor olsa da bir rekabetçi aracı değişken durumunun olduğu görülmüştür (Hayes ve Preacher, 2004). Bu durum, bu işkolik davranışlar ve yaşam doyumu ilişkisinin nasıl gerçekleştiğini anlama noktasında başka ara değişkenlere de gerek olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan algılanan katkı bağımsız değişkeni açısından, işte kendini yetiştirmenin tam bir aracı değişken görevi gördüğü söylenmelidir. Buna göre aşırı ve saplantılı çalışmanın çalışanlar için işte kendilerini yetiştirmeyi sağladığı ve bu sayede çevrelerine daha çok katkı yaptıkları görülmüştür.

İleride yapılacak çalışmalar için işkolik davranışlar için iş-aile dengesi gibi değişkenlerin aracı değişken olarak sınanması önerilebilir. Yine aynı şekilde kişi örnekleme yöntemi ve örneklem azlığı, ölçeklerin tamamının aynı kişiden toplanması gibi kısıtlar nedeniyle çalışmanın genellenebilme özelliği zayıftır.

BEYANLAR

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almamıştır.

Katkı Payı Oranı: Yarı yarıya (%50/%50)'dir.

KAYNAKÇA

- Abid, G., Zahra, I., & Ahmed, A. (2015). Mediated Mechanism of Thriving at Work between Perceived Organization Support, Innovative Work Behavior and Turnover Intention. *Pakistan Journal of Commerce and Social Sciences*, 9(3), 982-998.
- Alkan, S. E., & Turgut, T. (2015). A research about the relationship of psychological safety and organizational politics perception with compulsory citizenship behavior and the pressures behind compulsory citizenship behavior. *Research journal of Business and Management*, 2(2), 185-203.
- Arbuckle, J. L. (2010). *IBM SPSS Amos 19 user's guide*. Crawfordville, FL: Amos Development Corporation, 635.
- Avanzi, L., van Dick, R., Fraccaroli, F., & Sarchielli, G. (2012). The downside of organizational identification: Relations between identification, workaholism and well-being. *Work & Stress*, 26(3), 289-307.
- Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of personality and social psychology*, 51(6), 1173.
- Baruch, Y. (2011). The Positive Wellbeing Aspects of Workaholism in Cross Cultural Perspective the Workaholism Metaphor. *Career Development International*, 16(6), 572–591. doi:10.1108/13620431111178335
- Bolino, M. C. (1999). Citizenship and impression management: Good soldiers or good actors?. *Academy of Management Review*, 24(1), 82-98.
- Bowen, N. K., & Guo, S. (2011). *Structural equation modeling*. Oxford University Press.
- Chacko, T. I. (1983). Job and life satisfactions: A causal analysis of their relationships. *Academy of Management Journal*, 26(1), 163-169.
- Chin, W. W., Gopal, A., & Salisbury, W. D. (1997). Advancing the theory of adaptive structuration: The development of a scale to measure faithfulness of appropriation. *Information systems research*, 8(4), 342-367.
- Clark, M. A., Michel, J. S., Stevens, G. W., Howell, J. W., & Scruggs, R. S. (2014). Workaholism, work engagement and work–home outcomes: Exploring the mediating role of positive and negative emotions. *Stress and Health*, 30(4), 287-300.
- Deiner, E. (2000). Subjective well-being: The science of happiness and a proposal for a national index. *American Psychologist*, Vol 55(1), 34-43.
- Diener, E. D., Emmons, R. A., Larsen, R. J. ve Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of personality assessment*, 49(1), 71-75.
- Diener, E., Sapyta, J. J., & Suh, E. (1998). Subjective well-being is essential to well-being. *Psychological Inquiry*, 9, 33-37.
- Du, D., Derks, D., Bakker, A. B., & Lu, C. Q. (2017). Does homesickness undermine the potential of job resources? A perspective from the work–home resources model. *Journal of Organizational Behavior*.
- Dursun, S. ve İştar, E. (2014). Kadın Çalışanların Yaşamış Oldukları İş Aile Yaşamı Çatışmasının İş Ve Yaşam Doyumu Üzerine Etkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(3), 127-137.
- Elliott, E. S., & Dweck, C. S. (1988). Goals: An approach to motivation and achievement. *Journal of personality and social psychology*, 54(1), 5.
- Erdoğan, B., Bauer, T. N., Truxillo, D. M., & Mansfield, L. R. (2012). Whistle while you work: A review of the life satisfaction literature. *Journal of Management*, 38(4), 1038-1083.
- Falk, R. F., & Miller, N. B. (1992). *A primer for soft modeling*. University of Akron Press.
- Fassel, D. (1990), *Working Ourselves to Death: The High Cost of Workaholism, the Rewards of Recovery*, Harper San Francisco.
- Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of marketing research*, 39-50.

- Geurts, S. A., & Sonnentag, S. (2006). Recovery as an explanatory mechanism in the relation between acute stress reactions and chronic health impairment. *Scandinavian journal of work, environment & health*, 482-492.
- Gini, A. L. (1998), "Working Ourselves to Death: Workaholism, Stress, And Fatigue", *Business and Society Review*, 100(1), pp. 45-56.
- Grant, A. (2014). *Give and take: Why helping others drives our success*. Penguin.
- Grant, A. M., & Mayer, D. M. (2009). Good soldiers and good actors: prosocial and impression management motives as interactive predictors of affiliative citizenship behaviors. *Journal of Applied Psychology*, 94(4), 900.
- Hair, J. F., Sarstedt, M., Pieper, T. M., & Ringle, C. M. (2012). The use of partial least squares structural equation modeling in strategic management research: a review of past practices and recommendations for future applications. *Long range planning*, 45(5), 320-340.
- Hochschild, A. R. (1997). When work becomes home and home becomes work. *California Management Review*, 39(4), 79-97.
- Hu, L. T., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural equation modeling: a multidisciplinary journal*, 6(1), 1-55.
- Iris, B. ve Barrett, G. V. (1972). Some relations between job and life satisfaction and job importance. *Journal of applied Psychology*, 56(4), 301-304.
- Killingier, B. (1991), *Workaholics: the Respectable Addicts*, Simon and Schuster, New York, NY.
- Koçak, Ö. E. (2016). How to Enable Thriving at Work through Organizational Trust. *International Journal of Research in Business and Social Science*, 5(4), 40.
- Koçak, Ö.E. (2017) How Employees Thrive at Work? Importance of Relationship Quality, Person-Job Fit, and Recovery Experiences After Work Hours. Unpublished Doctoral Thesis. Marmara University. İstanbul.
- Koçak, Ö.E., Erebaş, S. (2017) İş Amaçlı Akıllı Telefon Kullanımı ve İş-Ev Dengesi İlişkisi: İşkolikliğın Aracı Değişken Etkisi. *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi (İncelemede)*
- Korn, E. R., Pratt, G. J. ve Lambrou, P. T. (1987), *Hyper-Performance: The AIM Strategy for Releasing Your Business Potential*, John Wiley ve Sons.
- Libano, M. D., Salanova, M., & Schaufeli, W. (2010). Validity of a brief workaholism scale. *Psicothema-Revista de Psicologia*, 22(1), 143-150.
- London, M., Crandall, R. ve Seals, G. W. (1977). The contribution of job and leisure satisfaction to quality of life. *Journal of Applied Psychology*, 62(3), 328-334.
- Machlowitz, M. (1980), *Workaholics, Living with Them, Working with Them*, Addison Wesley Publishing Company.
- Matuska, K. M. (2010). Workaholism, life balance, and well-being: a comparative analysis. *Journal of Occupational Science*, 17(2), 104-111.
- McClelland, D. C. (1965). Toward a theory of motive acquisition. *American psychologist*, 20(5), 321.
- McMillan, L. H. W. (2002). *Workaholism: How Does it Impact on People's Lives?*.
- Naughton, T. J. (1987). A conceptual view of workaholism and implications for career counseling and research. *The Career Development Quarterly*, 35(3), 180-187.
- Nix, G. A., Ryan, R. M., Manly, J. B., & Deci, E. L. (1999). Revitalization through self-regulation: The effects of autonomous and controlled motivation on happiness and vitality. *Journal of Experimental Social Psychology*, 35(3), 266-284.
- Oates, W. E. (1971), *Confessions of a Workaholic: The Facts about Work Addiction*, World Publishing Company.
- Orpen, C. (1978). Work and Nonwork Satisfaction: A Causal-Correlational Analysis. *Journal of Applied Psychology*, 63(4), 530-532.
- Özer, M. ve Karabulut, Ö. Ö. (2003). Life satisfaction in the elderly. *Yaşlılarda yaşam doyumu. Geriatri*, 6(2), 72-74.
- Paterson, T. A., Luthans, F., & Jeung, W. (2014). Thriving at work: Impact of psychological capital and supervisor support. *Journal of Organizational Behavior*, 35(3), 434-446.

- Peterson, C., Park, N., & Seligman, M. E. (2005). Orientations to happiness and life satisfaction: The full life versus the empty life. *Journal of happiness studies*, 6(1), 25-41.
- Porath, C., Spreitzer, G., Gibson, C., & Garnett, F. G. (2012). Thriving at work: Toward its measurement, construct validation, and theoretical refinement. *Journal of Organizational Behavior*, 33(2), 250-275.
- Porter, G. (1996), "Organizational Impact of Workaholism: Suggestions for Researching the Negative Outcomes of Excessive Work", *Journal of Occupational Health Psychology*, 1(1), pp. 70.
- Preacher, K. J., & Hayes, A. F. (2004). SPSS and SAS procedures for estimating indirect effects in simple mediation models. *Behavior research methods*, 36(4), 717-731.
- Schaefer, A. W. ve Fassel, D. (1988), *The Addictive Organization*, Harper ve Row Publishers.
- Schaufeli, W. B., Taris, T. W., & Bakker, A. B. (2008). It takes two to tango. Workaholism is working excessively and working compulsively. The long work hours culture. Causes, consequences and choices, 203-226.
- Schaufeli, W. B., Taris, T. W., & Van Rhenen, W. (2008). Workaholism, burnout, and work engagement: three of a kind or three different kinds of employee well-being?. *Applied Psychology*, 57(2), 173-203.
- Shimazu, A., Schaufeli, W. B. ve Taris, T. W. (2010), "How Does Workaholism Affect Worker Health And Performance? The Mediating Role of Coping", *International Journal of Behavioral Medicine*, 17(2), pp. 154-160.
- Singelis, T. M., & Brown, W. J. (1995). Culture, self, and collectivist communication linking culture to individual behavior. *Human communication research*, 21(3), 354-389.
- Singelis, T. M., Bond, M. H., Sharkey, W. F., & Lai, C. S. Y. (1999). Unpackaging culture's influence on self-esteem and embarrassability: The role of self-construals. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 30(3), 315-341.
- Sonenshein, S., Dutton, J. E., Grant, A. M., Spreitzer, G. M., & Sutcliffe, K. M. (2013). Growing at work: Employees' interpretations of progressive self-change in organizations. *Organization Science*, 24(2), 552-570.
- Spreitzer, G. M., & Sutcliffe, K. M. (2007). Thriving in organizations. *Positive organizational behavior*, 74-85.
- Spreitzer, G., Sutcliffe, K., Dutton, J., Sonenshein, S., & Grant, A. M. (2005). A socially embedded model of thriving at work. *Organization science*, 16(5), 537-549.
- Tokat, L. (2006). Farabi felsefesinde mutluluğun araştırılması. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 6(2), 133-157.
- VIGODA-GADOT, E. R. A. N. (2006). Compulsory citizenship behavior: Theorizing some dark sides of the good soldier syndrome in organizations. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 36(1), 77-93.
- Wixom, B. H., & Watson, H. J. (2001). An empirical investigation of the factors affecting data warehousing success. *MIS quarterly*, 17-41.